જૈનદર્શનના

અણુવિજ્ઞાનની મહત્તા

લેખક અને પ્રકાશક

ખુબચંદ કેશવલાલ પારેખ, વાવ (બનાસકાંઠા)વાળા

ધાર્મિક અધ્યાપક—શ્રી પાર્શ્વજૈન પાઠશાળા

સિરોહી (રાજસ્થાન)

શ્રી ચાંદરાઈ જૈન સંઘ તરફથી ભેટ.

卐 ભેટ 卐

રાજસ્થાનાન્તર્ગત મરૂધર દેશમા જાલોર જીલ્લામા આવેલ શ્રી ચાદરાઈ નગરમાં શેઠ શ્રી કિશ્નાજી ભારમલજી તરફથી ચાલતા ઉપધાનતપ પ્રસંગે પ૦ પૂ૦ શાસનસમ્રાટ આચાર્ય મહારાજાધિરાજ શ્રીમદ્ **વિજયનેમિસૂરીશ્વરજી મ૦ શ્રી** ના સુપ્રસિદ્ધ પટ્ટાલંકાર પ૦ પૂ૦ સાહિત્યસમ્રાટ આચાર્યપ્રવર **શ્રીમદ્ વિજયલાવણ્યસૂરીશ્વરજી મ૦ શ્રી** ના પ્રધાન પટ્ટધર પ૦ પૂ૦ શાસનપ્રભાવક-આચાર્યદેવ **શ્રીમદ્ વિજયદક્ષસૂરીશ્વરજી મ૦ શ્રી**ના મનોહર પ્રધાન પટ્ટધર પ૦ પૂ૦ શાસનપ્રભાવક-આચાર્યદેવ **શ્રીમદ્ વિજયસુશીલસૂરીશ્વરજી મ૦ શ્રી**ના વરદહસ્તે તારીખ ૧૯-૨-૬૭ના દિવસે, તેઓશ્રીના શિષ્યરત્ન પૂ૦ **ગણિવર્ય શ્રી વિનોદવિજયજી મહારાજ**ની મહોત્સવયુક્ત પન્યાસપદવીની સ્મૃતિરૂપે **શ્રી ચાંદરાઈ જૈન સંઘ** તરફથી આ જૈનદર્શનના **અણુવિજ્ઞાનની મહત્તા** નામની પુસ્તિકા ભેટ.

卐

પ્રકાશકીય નિવેદન

જૈનદર્શનના દ્રવ્યાનુયોગ વિષયથી અનભિજ્ઞ મનુષ્યોને આ પુસ્તકનું "જૈનદર્શનના અણુવિજ્ઞાનની મહત્તા" નામ જાણી આશ્ચર્ય થશે કે "અણુ" અંગેની હકીકત અને તેને લગતા પ્રયોગો તો વર્તમાન વૈજ્ઞાનિક ક્ષેત્રમાં જ હોય, જૈનદર્શનમાં અણુવિજ્ઞાનની હકીકત ક્યાંથી આવી ?

પરંતુ તેઓને માલૂમ નથી હોતું કે દુનિયાના લોકો જ્યારે વસ્ત્રપરિધાન કે વ્યવહાર પણ શીખ્યા ન હતા, ત્યારે પણ પદાર્થના [illegible] અણુવિષયક તત્ત્વજ્ઞાનથી ભારત [illegible] હતો.

આ અણુવિજ્ઞાનના આવિષ્કારક અને પ્રચારક [illegible] તીર્થંકર [illegible] હતા.

[illegible] ઉપયોગી વિવિધ વસ્તુઓના ઉત્પાદન માટે વિવિધ [illegible] વૈજ્ઞાનિકો [illegible] અનેકવિધ આવિષ્કારો કરતા આવ્યા છે, [illegible]

અમુક ટાઈમ સુધીની ભૌતિક અનુકુળતાની પ્રાપ્તિ સમયે જીવ ખુશ થાય છે. પરંતુ જ્યારે તેનો વિયોગ થાય છે, ત્યારે તે એકદમ દુઃખ અનભવે છે. છતાં એને વિચાર નથી આવતો કે આમ કેમ? અતિ પ્રયત્ને પ્રાપ્ત સામગ્રીને ટકાવી રાખવામાં હું પરાધીન કેમ? તેના વિયોગને હું કેમ રોકી શકતો નથી? શું? એવી કોઈ સુખસામગ્રી હશે? કે જેની પ્રાપ્તિ પછી તેનો વિયોગ જ હોઈ ન શકે. કોઈએ એવી સામગ્રી પ્રાપ્ત કરી છે ખરી? પ્રાપ્ત કરી હોય તો કેવી રીતે કરી હશે? પરંતુ આ રીતની વિચારણા, સમજ કે પ્રયત્નના અભાવે જીવ અવળી જ દોટે દોડી રહ્યો છે. તેથી જ તે વધુ ને વધુ દુઃખના દાવાનલમાં હોમાતો જાય છે

પરંતુ ઉપરોક્ત ધ્યેયને અનુસરીને ભાવદયાસાગર શ્રી મહાવીર પરમાત્માએ વિશ્વના પ્રાણીઓ પ્રત્યેની હિત બુદ્ધિએ ચેતનની એક એક અણુશક્તિ તથા તે શક્તિના આવરણરૂપ જડ અણુશક્તિના વિજ્ઞાનને આત્મપ્રત્યક્ષ નિહાળવાનો પ્રયત્ન આદર્યો. સર્વ વિરતિરૂપ સંયમમાર્ગને અંગીકાર કરી યોગનિરોધ તપશ્ચર્યા દ્વારા, આત્માની અનંતશક્તિ અને અનંત સુખના ગૌરવ જ્ઞાનામૃતને આત્મઆંગણામાં ઉપરથી [illegible] કરી આત્મજ્યોતિનો ઉજ્જ્વલ પ્રકાશ વિશ્વમાં વિસ્તાર્યો. અને આત્મપ્રત્યક્ષ નિહાળેલ વિશ્વમાં તમામ જડ તથા ચેતન આત્માના ત્રિકાલિક ગુણ અને પર્યાયને સમજવાના ઉત્પાદ-વ્યય અને ધ્રુવતારૂપ ત્રિપદીના [illegible] વિજ્ઞાનનો વિશ્વ સમક્ષ આવિષ્કાર કર્યો. કેવળ પદાર્થ-વિજ્ઞાનનો જ આવિષ્કાર કર્યો, એટલું જ નહિ પરંતુ તે વિજ્ઞાનની [illegible] જૈનશાસન નામે સંસ્થાની સ્થાપના કરી અને તેમાં [illegible] અને [illegible] આચાર ધર્મ પ્ર[illegible]

દ્વાદશાંગી અને આ દ્વાદશાંગી એ જ જૈનશાસનનું મૌલિક અને વિસ્તૃત વિજ્ઞાન—મહાવિજ્ઞાન—તત્ત્વજ્ઞાન છે. સકળ જગતનું શુદ્ધ તત્ત્વ જ્ઞાન આ દ્વાદશાંગીના અન્તર્ગત જ વિસ્તાર પામ્યું છે.

પદાર્થજ્ઞાનનું અને આત્મતત્ત્વ પ્રાપ્તિનું અતિસ્પષ્ટ તથા વિસ્તૃત તત્ત્વજ્ઞાન આ દ્વાદશાંગીમાંથી જ પ્રાપ્ત થાય છે. વિશ્વના અન્ય વૈજ્ઞાનિકો ચેતન આત્મવિજ્ઞાનથી તો બિલકુલ અજ્ઞાત જ રહ્યા છે. આવા વૈજ્ઞાનિકો તો કેવળ જડપદાર્થનું અને તેમાં પણ પુદ્ગલ પદાર્થનું જ વિજ્ઞાન આવિષ્કારિત કરી શક્યા હોવા છતાં, શ્રી તીર્થંકર પરમાત્માએ આવિષ્કારિત પુદ્ગલવિજ્ઞાન પાસે નહિવત્ છે. શ્રી તીર્થંકર પરમાત્મા [illegible] આવિષ્કારિત પુદ્ગલ વિજ્ઞાન [illegible] આ વિજ્ઞાન એટલું [illegible] છે કે વિશ્વનો કોઈ [illegible] વૈજ્ઞાનિક તેનું વિજ્ઞાન [illegible] તેમ જ નથી.

પૂર્વગ્રહ છોડી પ્રભુ શ્રી મહાવીરદેવે પ્રરૂપિત ચેતન અને જડ અણુવિજ્ઞાનને સમજી, જીવનમાં વાસિત કરનાર પુરૂષને અનુલક્ષીને શ્રી વીરવિજયજી મહારાજે પંચકલ્યાણકની પૂજામાં ગાયું છે કે —

" વેધકતા વેધક લહે, મન મોહનજી,
બીજા બેઠા વા ખાય–મનડું મોહ્યું રે મનમોહનજી.

પ્રભુ શ્રી મહાવીરદેવે આવિષ્કારિત અણુવિજ્ઞાન પૈકી પુદ્ગલ-વિજ્ઞાન અંગે એક લેખ " ચાણસ્મા શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાનના મંદિર વિષયક એક સમૃદ્ધિવંત અંક માટે " લખી મોકલવા પરમપૂજ્ય શ્રી. અભયસાગરજી ગણિવર્ય મહારાજે મને આજથી દોઢેક વરસ પહેલાં પ્રેરણા કરી. લગભગ વીસેક પેજનો પ્રમાણ પુદ્ગલ અણુવિષયક લેખ મેં તેઓશ્રીને લખી મોકલ્યો. પરંતુ ત્યારબાદ તે લેખને કંઈક વિસ્તૃત સ્વરૂપે છપાવવાની ઉત્કંઠા થઈ. ફરી તે લેખને વિસ્તૃત કરતા સાઠેક પેજનો તૈયાર થયો. મહાતપસ્વી શાન્તમૂર્તિ નવકાર મંત્રના પરમ પ્રચારક અને આનંદ-પંન્યાસજી શ્રી ભદ્રંકરવિજયજી મહારાજ સાહેબના શિષ્યશ્રી સ્વાધ્યાયપ્રેમી [illegible] મહારાજે એક વખત મારી પાસે રહેલાં [illegible] ભરી [illegible] અને અમુદ્રિત લેખાનુ [illegible] તેઓશ્રીએ માંગી [illegible] તેઓશ્રીને [illegible] કરવા મગાવ્યું. તેમાં આ માસિક [illegible] તે તેમ વાંચ્યો. સમય [illegible] પોતાના ગુરુદેવને પણ તેઓશ્રીએ તે [illegible] પહેલાં [illegible] [illegible] વર્તમાન શાસનમાન્ય પ્રાચીન [illegible] મહારાજ સાહેબને આ વિષય [illegible] આચાર્યશ્રી [illegible] મહારાજ સાહેબ [illegible] આચાર્ય [illegible] આ લેખને વિસ્તૃત બનાવી [illegible] કરી [illegible] આ [illegible] ખાની પણ [illegible] પ્રકાશિત [illegible] તમામ [illegible] કરવાની પણ

[illegible] આ [illegible] આચાર્યશ્રીના [illegible]

[illegible]

ગ્રામ–પરમાણુગ્રામ આદિના આવિષ્કારો કરીને "વિજ્ઞાન એટલે વિનાશક જ્ઞાન" એ વિજ્ઞાનના આદ્યા અને સર્વપ્રમુખ આચાર્યના આશયને તોડી મરોડીને "વિજ્ઞાન એટલે વિનાશક જ્ઞાન"ના કમનસીબ અર્થના પરિણામોને જોવાના માનવ ઉપર મૃત્યુના ભયને [illegible] લટકતા રાખ્યા છે કે જેને લઈને પ્રત્યેક જીવ આજ [illegible] છે [illegible] તાને [illegible] અશાંતિના ઉદ્ભવ થયો છે, અને તેમ વિજ્ઞાન કે પ્રાકૃત માનવ અનન્યમનતાને અનુભવતા હોઈ [illegible] નથી તેમ અશાંતિના [illegible] થયું છે

શ્રીમદ્ યશોવિજયજી જૈન સંસ્કૃત પાઠશાળા

અને

શ્રી જૈન શ્રેયસ્કર મંડળ.

[illegible]

॥ ॐ अर्हं नमः ॥

પૂર્વ કથન

આજે સારૂં ય વિશ્વ અણુઆવિષ્કારના ભયજનક વિકાસને લઈને જાણે વિનાશના આરે આવીને ન ઉભુ હોય ! તેવો ભાસ થવાના ચિહ્નો આપણે સહુ કોઈ જોઈ રહ્યા છીએ

જેઓ જર્મનીમાંથી બીજા વિશ્વયુદ્ધ સમયે ભાગીને અમેરિકા ગયા હતા, અને જેઓએ ત્યાં અણુબોમ્બ બનાવ્યો હતો, તે વૈજ્ઞાનિક શ્રી આઈન્સ્ટાઈનને કોઈ કે પૂછ્યું કે “ આપ આટલા મોટા વૈજ્ઞાનિક છો તો કહો કે લોકો ત્રીજા યુદ્ધમાં હવે ક્યા શસ્ત્રોથી લડશે ? ” શ્રી આઈન્સ્ટાઈને થોડી વાર વિચારી જવાબ આપ્યો કે “ ત્રીજા મહાયુદ્ધની વાત હું નહિ કરી શકું, પણ મારી સમજ પ્રમાણે ચોથું યુદ્ધ થશે તેમાં લોકો ઇંટ, પથ્થર, લાઠી, નખ અને દાંતથી લડશે કારણ કે તેના માટે બીજું હથીયાર બાકી નહિ હોય બધું જ નાશ પામી ગયું હશે ”

આ [illegible] પણ પોતાના આવિષ્કાર અંગેના [illegible] તેમને પોતાને પણ [illegible] આજના વૈજ્ઞાનિકોએ અનુ—

એટમ-પરમાણુબોમ્બ આદિના આવિષ્કારો કરીને "વિજ્ઞાન એટલે વિનાશક જ્ઞાન" એ વિજ્ઞાનના સાચા અને સત્યગ્રાહ્ય [illegible] અર્થને તોડી મરોડીને "વિજ્ઞાન એટલે વિનાશક જ્ઞાન"ના [illegible] અર્થમાં પરિણામોને [illegible] મસ્તક ઉપર અણુના [illegible] [illegible] પ્રગટ [illegible] [illegible] થયા છે, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

ત્યારે વર્તમાન વિજ્ઞાનના સૂક્ષ્મદર્શક યંત્રોએ ઉપર્યુક્ત કથનને જાણે પડકાર્યું હોય તેમ સવિશેષ રીતે પ્રત્યક્ષ પ્રયોગદ્વારા બતાવ્યું કે એવા અણુઓના સેંકડો જ નહિ પણ હજારો ભાગ જોઈ શકાય છે.

આ રીતે પરસ્પર વિરોધી માન્યતાઓ પ્રવર્તી રહી છે

પરંતુ મહાન વિજ્ઞાન સ્વામિ વિશ્વોદ્ધારક પરમતારક તીર્થંકર પરમાત્માઓએ તો પ્રથમથી જ પરમાણુની વ્યાખ્યા કરતા ફરમાવ્યું છે કે —"કેવળ જ્ઞાનીની દૃષ્ટિએ પણ જેના બે ભાગ થઈ શકે નહિ તેવા સૂક્ષ્મતમ ભાગને પરમાણુ કહેવાય છે" અને ખરેખર અજબ-ગજબનું સત્ય તો એ છે કે વિકાસશીલ વર્તમાન વિજ્ઞાન પણ મહાન વિજ્ઞાનસ્વામિ પરમતારક તીર્થંકર પરમાત્માઓની વ્યાખ્યા સુધી પહોંચવા સમર્થ બની શક્યા નથી અને જે ઢબે વૈજ્ઞાનિકો અત્યારે પ્રગતિ કરી રહ્યા છે તે ઢબે કદીપણ તે મહાન વિજ્ઞાનસ્વામિઓની વ્યાખ્યાના અણુ-પરમાણુ સુધી નહિ પહોંચી શકે તે પણ નક્કર સત્ય હકીકત છે.

અને ખરી વાત તો એ છે કે —નામનાની કામના, વાસનાની [illegible], ધન અને પૌદ્ગલિક સમૃદ્ધિ દ્વારા સ્વર્ગ આપવાની [illegible] તમન્ના, સર્વજ્ઞ ભગવાન જેવા જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ પ્રતિની ઉપેક્ષા અને [illegible] આતમની [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે અને [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] નહિ પણ મહાન [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

વાસ્તવિક રીતે તો —અર્થાત્ કે પરમાણુ વિજ્ઞાનની શક્તિદ્વારા બુદ્ધિમાન મનુષ્ય ધારે તો —(૧) સર્વનું હિત સમાનતાથી સાધી શકે, (૨) સર્વના સુખના સરખા ભાગી બની શકે, (૩) સાચું સ્વાતંત્ર્ય માણી શકે (૪) અને શાશ્વત સમૃદ્ધિના નિયમો સર્જી શકે છે.

પરંતુ આ બધાય પ્રશ્નો માટે (૧) અનોખી સમજણ અને દૃષ્ટિની અનિવાર્ય આવશ્યકતા છે. (૨) પ્રત્યેક પ્રયોગના સાધક, [illegible] અને [illegible] પરિપૂર્ણ શક્તિની પ્રેરણા [illegible] (૩) પ્રયોગ [illegible] પરિણામોને [illegible] (૪) અને [illegible] પ્રયોગ [illegible]

ત્યારે વર્તમાન વિજ્ઞાનના સૂક્ષ્મદર્શક યંત્રોએ ઉપર્યુક્ત કથનને જાણે પડકાર્યું હોય તેમ સવિશેષ રીતે પ્રત્યક્ષ પ્રયોગદ્વારા બતાવ્યું કે એવા અણુઓના સેંકડો જ નહિ પણ હજારો ભાગ જોઈ શકાય છે.

આ રીતે પરસ્પર વિરોધી માન્યતાઓ પ્રવર્તી રહી છે.

પરંતુ મહાન વિજ્ઞાન સ્વામિ વિશ્વોદ્ધારક પરમતારક તીર્થંકર પરમાત્માઓએ તો પ્રથમથી જ પરમાણુની વ્યાખ્યા કરતાં ફરમાવ્યું છે કે —"કેવળ જ્ઞાનીની દૃષ્ટિએ પણ જેના બે ભાગ થઈ શકે નહિ તેવા અન્તિમ ભાગને પરમાણુ કહેવાય છે" અને ખરેખર અજબ-ગજબનું સત્ય તો એ છે કે વિકાસશીલ વર્તમાન વિજ્ઞાન પણ મહાન વિજ્ઞાનસ્વામિ પરમતારક તીર્થંકર પરમાત્માઓની વ્યાખ્યા સુધી પહોંચવા સમર્થ બની શક્યા નથી અને જે હજી વૈજ્ઞાનિકો અત્યારે પ્રગતિ કરી રહ્યા છે તે હજી કદીપણ તે મહાન વિજ્ઞાનસ્વામિઓની વ્યાખ્યાના આ-પરમાણુ સુધી નહિ પહોંચી શકે તે પણ નક્કર સત્ય હકીકત છે

અને આગળ વાત તો એ છે કે —નામનાની કામના, સ્વસત્તાની સર્વોપરિતા, [illegible] અને પૌદ્ગલિક સમૃદ્ધિ દ્વારા સ્વર્ગ આપવાની [illegible], સર્વજ્ઞ [illegible] જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ પ્રતિની ઉપેક્ષા અને [illegible] આત્મની કમી, ઇત્યાદિકને [illegible] [illegible] અને [illegible] સમજના જ સાધનો [illegible] [illegible] મહાન આત્મશક્તિનો ક્રૂર પરિહાર [illegible]

[illegible] ... (૧) [illegible] ... વિજ્ઞાનની [illegible] ... (૨) [illegible] ...

[illegible] ... પ્રમાણ [illegible] ... (૧) [illegible] ... પ્રત્યક્ષ [illegible] ... (૨) [illegible] ... (૩) [illegible]

ખુબચંદભાઈએ એવી સરસ ખુબીથી કર્યો છે કે આબાલ ગોપાલ એને સરળતાથી સમજી શકે.

વર્ષોથી જૈન માસિકોમાં ચાલતી વિવિધ તાત્ત્વિક લેખમાળાઓથી શ્રી ખુબચંદભાઈ સર્વને સુપરિચિત છે. તાત્ત્વિક વિષયોને છણનારી એવી બાહોશ કસોટી એમને સાધ્ય થઈ છે કે એનો પરિચય હું કરાવું એને બદલે વાંચકો સ્વયં જ કરે એ જ વધુ ઉત્તમ છે આપણે સહુ માસ્તર શ્રી પાસેથી એવી આશા રાખીએ કે તેઓ વધુ ને વધુ તાત્ત્વિક સાહિત્યનું સર્જન કરીને જ્ઞાનોપાસનામાં પ્રગતિશીલ બને અને જ્ઞાનભક્તિ કરે!

મહાનુભાવ આરાધકો અને વિદ્વાનો જૈન દર્શનના કર્મવિજ્ઞાનને-અણુવિજ્ઞાનને, અને તત્ત્વજ્ઞાનને સમજી વિચારીને સ્વપર હિત સાધનામાં તત્પર બને, અને આરાધનામાં સવિશેષ પ્રયત્નશીલ બની શાશ્વત સુખ સંપ્રાપ્ત કરવામાં સફળ બને એવી આશા સાથે વિરમું છું.

“શિવમસ્તુ સર્વ જગત” “સર્વત્ર સર્વ સુખિન.”

વીર સં. ૨૫૦૮ * વિક્રમ સં. ૨૦૩૮
નેમિ સં. [illegible] * ભાદરવા વદ
રવિવાર તા. ૧૯-૯-૧૯૮૨
સ્વ. ગુરુદેવ શ્રીમદ્ વિજયલાવણ્ય
સૂરીશ્વરજી મ. સા. ની
[illegible] મી જન્મતિથિ

શાસનસમ્રાટ્-જગદ્ગુરુ તપાગચ્છા-
ધિપતિ-તીર્થોદ્ધારક આગમ યુગ
પ્રધાનકલ્પ પ.પૂ. સ્વ. આચાર્ય
દેવેશ શ્રીમદ્ વિજયનેમિસૂરી-
શ્વર પટ્ટપ્રભાવક વ્યાકરણ [illegible]
[illegible] કવિરત્ન [illegible]
સમ્રાટ્ ના પ. પૂ. આચાર્યદેવ
શ્રીમદ્ વિજયલાવણ્યસૂરીશ્વ-
રાન્તેવાસિ મુનિ [illegible] વિજય
શ્રી [illegible] જૈન ઉપાશ્રય
[illegible] (રાજસ્થાન)

સાહિત્યસમ્રાટ્ વ્યાકરણવાચસ્પતિ-શાસ્ત્રવિશારદ-કવિ-
રત્ન-સાતલાખશ્લોકાધિકપ્રમાણનૂતનસંસ્કૃત-
સાહિત્યસર્જક પરમશાસનપ્રભાવક - બાલબ્રહ્મચારી

પ. પૂ. આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય
લાવણ્યસૂરીશ્વરજી મહારાજ સાહેબ

શાસન પ્રભાવક

...ન-શાસ્ત્રવિશારદ-કવિદિવાકર-

... આચાર્યવર્ય

સ વિખ્યાત-શ અતિશાયક-કવિભૂષણ-અનેક-
-ગ્રંથકર્તા-પ્રવચનકારી-પ પૂ. આચાર્યવર્ય શ્રીમદ્
વિજયસુશીલસૂરીશ્વરજી મહારાજ સાહેબ

શાસન પ્રભાવક

પરમપૂજ્ય આચાર્યપ્રવર શ્રીમદ્દવિજય

સુશીલસૂરીશ્વરજી મ. સા.

વીસમી અને એકવીસમી સદીમા જ્ઞાનચારિત્રાદિકથી સભર એવા પ્રભાવશાલી વિદ્વાન મુનિપુંગવોને જિનશાસનમા સમર્પનાર, વીસમી સદીના ઉત્તરાર્ધથી એકવીસમી સદીના પ્રથમ ચરણ સુધી જિનશાસન આકાશમાં સૂર્યસમા શાસન સમ્રાટ પરમપૂજ્ય આચાર્ય ભગવંત શ્રીમદ્ વિજય **નેમિસૂરીશ્વરજી** મ૦ શ્રીના વિદ્વાન રત્નોના રોહણાચલ સમાન, સમુદાયના એક પ્રભાવક–ચારિત્રપાત્ર અને સમર્થ વિદ્વાન તરીકે અલ્પસમયમા પ્રખ્યાતી પામનારા પ. પૂ. આચાર્યપ્રવર શ્રીમદ્ વિજય સુશીલસૂરીશ્વરજી મ. સા. શ્રીએ માત્ર ચૌદ વર્ષની બાલવયે સ્વ. શાસનસમ્રાટ આચાર્ય ભગવંતના પટ્ટાલંકાર પ. પૂ. સ્વ. આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય લાવણ્યસૂરીશ્વરજી મ. શ્રીના વરદહસ્તે વિ. સં. ૧૯૮૮ ના કાર્તક વદ ૨ ના શુભ દિને ઉદેપુર (મેવાડ) શહેરમાં દીક્ષા ગ્રહણ કરીને સ્વ. સાહિત્યસમ્રાટશ્રીના પટ્ટધર વિદ્વદ્શિરોમણિ પ. પૂ. આચાર્યપ્રવર શ્રીમદ્ વિજય દક્ષસૂરીશ્વરજી મ. (તે સમયે પૂ. શ્રી દક્ષવિજયજી મ.) શ્રીના શિષ્ય બન્યા હતા તે સમયે તેઓશ્રીનું શુભ નામ પૂ. બાલમુનિરાજ શ્રી સુશીલવિજયજી રાખવામાં આવેલ

અનેક માસિકો-સાપ્તાહિકો-વિશેષાંકાદિમાં પૂ. મુ. શ્રી સુશીલવિજયજી મ. ના મનનીય લેખોએ તથા તેઓશ્રીની વ્યાખ્યાન શક્તિ, સંશોધનકળા, ચિંતન અને મનની સભરતાએ વિદ્વાનોમાં આદરપાત્ર સ્થાન પ્રાપ્ત કર્યું વળી તેઓશ્રી દ્વારા લેખિત-અનુવાદિત અને સંપાદિત પુસ્તકોએ પણ તેઓશ્રીની શક્તિને શાસનમાં સુયશ અપાવ્યો. એ રીતે તેઓશ્રીના પંચાવન ઉપરાંત પુસ્તકો પ્રકાશિત થયેલ છે.

વિ. સં. ૨૦૦૭માં કા. વ. ૬ ના ગણિપદ, ૨૦૦૭ ના વૈશાખ સુદ ૩ ના દિને પન્યાસપદ, વિ. સં. ૨૦૨૧ ના મહા સુદ ૩ ના દિને ઉપાધ્યાયપદ, અને વિ. સં. ૨૦૨૧ ના મહા સુદ પાંચમે રાજસ્થાનમાં ઇતિહાસ પ્રસિદ્ધ ગામ સુંડાગમાં આચાર્યપદ પામનારા આ આચાર્યશ્રી શાસન-પ્રભાવનામાં પણ મોખરે રહ્યા છે.

છેલ્લા ૭ વર્ષોમાં (વિ. સં. ૨૦૧૮ થી ૨૦૨૩ સુધીના) તેઓશ્રીના વરદહસ્તે રાજસ્થાનમાં અંજનશલાકા, અનેક પ્રતિષ્ઠાઓ (જેમાં મુછાળા મહાવીરજી, કાપરડાજી, ભીનમાલ, નાડોલની પ્રતિષ્ઠાઓ મુખ્ય સ્થાન ધરાવે છે) ઉદ્યાપનો, અનેક ઓચ્છવો, ઉપધાનો અને છરી પાળતા સંઘો વગેરે શાસન પ્રભાવક કાર્યોની ધૂન મચી છે

હજુ પણ તેઓશ્રીની પુણ્યનિશ્રામાં અનેકવિધ શાસન પ્રભાવનાના પ્રસંગો રાજસ્થાનમાં ઉપસ્થિત થતા જ રહે છે. હમણાં ૨૦૨૩ના સિરોહીના ચોમાસામાં તો રાજસ્થાન માટે કંઈક અપૂર્વ યોજનાનું નિર્માણ થયું છે રાજસ્થાનના નક-

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

વિષયાનુક્રમ

ॐ ह्रीं श्रीं अर्हं नमः

જૈનદર્શનના

અણુવિજ્ઞાનની મહત્તા

પ્રકરણ ૧ લું

[illegible] પર વિચાર અને તેની વિવિધ માન્યતાઓ

શક્તિ છે, તેના કરતા પણ ચેતનના એકેએક અણુમાં અનંતાનંતગણી શક્તિ છે ચેતનના અણુ એટલા બધા શક્તિધારક છે કે જડના ગમે તેવા અણુને પણ ક્ષણમાત્રમા શક્તિહીન બનાવી શકે છે માટે ચેતનની અણુશક્તિને ભૂલી જઈ કેવળ જડની અણુશક્તિના આધારે જ સુખ પ્રાપ્તિના ઈચ્છુક બનવુ તે કલ્પવૃક્ષને છોડી ધતુરાનો આશ્રય લેવા જેવું છે

ચેતનશક્તિ પોતાના સંકલ્પ બળથી પણ જડપદાર્થોનો પોતાની ઈચ્છા પ્રમાણે ઉપયોગ કરી શકે છે. આ શક્તિનો સાચી દિશામા પ્રયોગ થાય તો જડપદાર્થની સહાય વિના બધાં કાર્યો પાર પાડી શકાય. પરંતુ જડપદાર્થના અણુસમૂહે આચ્છાદિત બની રહેલ ચેતનનો અણુ પોતાની શક્તિ પ્રગટ કરવામા પરાધીન હોઈ જીવનો પ્રયત્ન, પ્રથમ તો ચેતનના અણુને આચ્છાદિત બનાવી રહેલ જડના અણુઓને હટાવવાનો જ હોવો જોઈએ અને તે માટે ચેતનના અણુવિજ્ઞાનની સાથે જડ અણુવિજ્ઞાનની પણ વિસ્તૃત સમજ પ્રાપ્ત કરવી જોઈએ

જડઅણુઓ વિવિધ શક્તિધારક હોઈ શકે છે. તેમા અમુક જડઅણુઓ એવા પણ શક્તિધારક છે કે આત્મઅણુઓમા પ્રવેશી આત્માની અનંત શક્તિના આચ્છાદક બની રહે છે

આવા જડઅણુઓ કેવા સ્વરૂપે વિશ્વમા વર્તી રહ્યા છે? તે સ્વરૂપ તેઓનું કેવી રીતે અને કોણ બનાવે છે? તે સૂક્ષ્મ છે કે સ્થૂલ છે? આત્માના અણુઓ સાથે ક્યા કારણે અને આત્માના કેવા પ્રયત્ને સંબંધિત બને છે? સંબંધિત

તર દર્શનોમાં પુદ્ગલ શબ્દનો વ્યવહાર કોઈ સ્થાને કર્યો હશે તો તે જુદા અર્થમાં હશે.

જૈનદર્શન સિદ્ધાન્તાનુસાર સમગ્ર વિશ્વમાં રહેલા સમસ્ત પદાર્થોના બે વર્ગ પડે છે. (૧) સચેતન અને (૨) અચેતન.

સંજ્ઞા, વિચાર, લાગણી કે ઇચ્છાનું જેમાં અસ્તિત્વ છે, તે પદાર્થો સચેતન છે. આવા સચેતન પદાર્થો તે આ વિશ્વમાં જીવ, આત્મા, પ્રાણી, જન્તુ આદિ સંજ્ઞાઓથી વ્યવહારાય છે. અવિકસિત સ્થિતિવંત આત્માઓમાં વિચાર નહિ હોતા આહાર, ભય, મૈથુન અને પરિગ્રહ એ ચાર સંજ્ઞાઓ જ હોય છે. સચેતન પદાર્થો તે ઇન્દ્રિયગમ્ય નહિ હોતા તેના અસ્તિત્વની સાબિતી ઉપરોક્ત સંજ્ઞાઓથી જ થાય છે.

ઉપરોક્ત સંજ્ઞાદિથી રહિત દ્રવ્યો તે અચેતન દ્રવ્ય છે. અચેતન દ્રવ્યનું વર્ગીકરણ જૈનદર્શનમાં પાંચ પ્રકારે કર્યું છે. (૧) ધર્માસ્તિકાય (૨) અધર્માસ્તિકાય (૩) આકાશાસ્તિકાય (૪) કાળ અને (૫) પુદ્ગલાસ્તિકાય.

આ પાંચે અચેતન યા અજીવ દ્રવ્યો (પદાર્થો)માં પુદ્ગલાસ્તિકાય વિનાનાં શેષ ચાર દ્રવ્યો તે અરૂપી (રૂપ-રસ-ગંધ અને સ્પર્શ રહિત) હોવાથી ઇન્દ્રિયગમ્ય નથી. અને [illegible] દ્રવ્ય તે વર્ણ-ગંધ-રસ-સ્પર્શ યુક્ત (રૂપી) [illegible] ઇન્દ્રિયગમ્ય છે. વિવિધ અવસ્થાઓ પૈકી અમુક [illegible] પુદ્ગલો તે [illegible] હોવા છતાં [illegible]

અણુ સાથે સંઘાત (એકમેક સ્વરૂપ) ભાવને પણ પામે છે. સંઘાતભાવને પ્રાપ્ત અણુસમુહને સ્કંધપુદ્ગલ કહેવાય છે. એવા દ્વિપ્રદેશી, ત્રિપ્રદેશી, યાવત્ સંખ્યાત, અસંખ્યાત, અનંત, અનંતાનંત પ્રદેશી સ્કંધો પણ આ વિશ્વમાં અનંત સંખ્યા પ્રમાણ વર્તે છે

જગતના પ્રત્યેક દ્રશ્યપદાર્થો તે પરમાણુની જ વિશિષ્ટ રચના છે પરંતુ તે રચના એક પરમાણુવડે જ નહિ થતા પોતાના સંઘાતગુણથી સમવાય રૂપને જ પ્રાપ્ત કરી સ્કંધ સંજ્ઞાને ધારણ કરનાર અણુસમૂહથી જ થાય છે અર્થાત્ દ્રશ્ય જગતનું ઉપાદાન કારણ સ્કંધપુદ્ગલો જ છે અન્યોન્ય એક બીજા પરમાણુ સાથે મળી જઈ સમવાયને પ્રાપ્ત અણુઓ એક બીજાથી અલગ પણ પડતા રહે છે એક સ્કંધમાંથી અમુક અણુઓ છૂટા પડે અને તેની જગ્યાએ અન્ય અણુઓ આવી સંમિશ્રિતપણાને પણ પામતા રહે એવુંય બને.

એક અણુ યા પરમાણુ સ્વરૂપ પુદ્ગલ ઉપર જીવદ્વારા કોઈપણ પ્રયોગ થઈ શકતો નહિં હોવાથી દ્રશ્ય જગતનું ઉપાદાન કારણ સ્કંધપુદ્ગલો જ છે. કેવા પ્રકારના અર્થાત કેટલી સંખ્યાપ્રમાણ અણુસમૂહસ્વરૂપ સ્કંધો, આ જગતનું ઉપાદાન કારણ બની શકે છે? ને ઉપાદાન કારણમાંથી વિશ્વના ભિન્ન ભિન્ન પદાર્થોની રચના કેવી રીતે અને કોના દ્વારા થાય છે? તેની વાસ્તવિક સમજ તો જૈનદર્શનમાં બતાવેલ પુદ્ગલ વર્ગણાઓનું અને તેમાંની અમુક વર્ગણાઓમાંથી કર્મ-સ્વરૂપે પરિણામ પામેલી નામકર્મની કેટલીક કર્મપ્રકૃતિઓનું

[illegible]

[illegible]

[illegible]

વિષમતા હોય. એ પ્રમાણે ગંધ-રસ અને સ્પર્શને અનુલક્ષીને પણ પરમાણુઓમાં અન્યોન્ય સમાનતા અને વિષમતા સમજવી

એક એક પરમાણુમાં ચક્ષુરિન્દ્રિય, ઘ્રાણેન્દ્રિય, રસનેન્દ્રિય અને સ્પર્શનેન્દ્રિયનો વિષય, વર્ણ-ગંધ-રસ અને સ્પર્શ હોવા છતા પણ તે વર્ણાદિ એટલી બધી સૂક્ષ્મતાવાળા છે કે તે ઈન્દ્રિયગોચર બની શકતા નથી વર્ણાદિમાં વિવિધતા યા સમાનતાવાળા ઘણા પરમાણુઓનું સંઘટ્ટન થઈ તે સ્કંધરૂપે બને છે, ત્યારે જ તે વર્ણાદિની સ્પષ્ટતા આપણે ઈન્દ્રિયોદ્વારા અનુભવી શકીએ છીએ પરમાણુના સંઘટ્ટન-સ્વરૂપ સ્કંધોમાં તો વિરુદ્ધ વર્ણાદિવાળા અણુ-પરમાણુઓનુ મિલન હોવાથી એક સ્કંધમા પાચે વર્ણ, પાચે રસ, બે ગંધ અને આઠ સ્પર્શ પણ હોઈ શકે

એક પરમાણુમા કોઈ પણ પ્રકારનો એક જ વર્ણ, એક જ ગંધ, એક જ રસ, અને બે સ્પર્શ હોવા છતા સમસ્ત પરમાણુઓની અપેક્ષાએ વધુમાં વધુ વર્ણ પાચ, ગંધ બે રસ પાચ અને સ્પર્શ ચાર હોઈ શકે કારણ કે મૌલિકતાની દ્રષ્ટિએ વર્ણાદિ તેટલી જ સંખ્યાવત છે. આમા ચાર સ્પર્શો તે શીત-ઉષ્ણ-સ્નિગ્ધ અને રુક્ષ છે લઘુ-ગુરુ, મૃદુ અને કઠિન એ ચાર સ્પર્શોમાથી એક પણ સ્પર્શ વિશ્વના કોઈ પણ પરમાણુ સ્વરૂપ પુદ્ગલમાં નહિ હોવાથી સિદ્ધ થાય છે કે એ ચાર સ્પર્શો મૌલિક નહિ હોતા સંઘટ્ટનજન્ય છે માટે એ ચાર સ્પર્શો ઉત્પન્ન થવાની કોઈ

અણુસમુહ અને વર્ણાદિની સમાનતા પણ હોઈ શકે છે ઉપરોક્ત રીતની અસમાનતામાં પણ પુદ્ગલત્વ તો શાશ્વત છે, નિત્ય છે. પરંતુ તેની વિવિધતા અનિત્ય છે. કારણ કે વિવિધતા એ પુદ્ગલની અવસ્થા સૂચક છે. પુદ્ગલત્વ તે દ્રવ્ય છે. વર્ણાદિ તે પુદ્ગલના ગુણ સ્વરૂપ છે. અને વિવિધ અવસ્થા તે પર્યાય કહેવાય છે દ્રવ્ય તે શાશ્વત છે, અને પર્યાય તે અશાશ્વત છે. પર્યાય માત્ર પરિવર્તનશીલ છે. અશુભ પર્યાય શુભમા અને શુભ પર્યાય અશુભમા બદલાવી શકાય છે પર્યાયની શુભતા અને અશુભતા પણ કાયમી નથી એટલે જ આ વિશ્વરચનામાં કશુંય એકાંતે નથી સુંદર કે નથી અસુંદર નથી સુગંધી કે નથી દુર્ગંધી. આ દુનિયા એટલે પરમાણુઓના જથ્થાનુ વિવિધરંગી પરિવર્તન તો પછી પૌદ્ગલિક અનુકુળતા કે પ્રતિકુળતામાં રાગદ્વેષ શો ?

ભૂતકાળમા જેને ભારતના કોઈપણ જૈનેતર દર્શનકારે પુદ્ગલપદાર્થ સ્વરૂપે કદાપી નહિં સ્વીકારેલ તો પણ આધુનિક વૈજ્ઞાનિક ક્ષેત્રમા બુદ્ધિગમ્ય રીતે પદાર્થ સ્વરૂપે સાબિત થઈ ચૂકેલ એવા શબ્દ, પ્રભા, પ્રકાશ, છાયા, અંધકાર, મનોવિચાર ઈત્યાદિ વિવિધ પુદ્ગલ પર્યાયોનુ તથા પરમાણુ, સ્કંધ, પુદ્ગલની સંઘાત અને વિઘાતની રીતિ, રૂપ-રસ-ગંધ-સ્પર્શ-પર્યાય-વર્ગણા-કર્મવર્ગણા-ગતિક્રિયા-ગતિ સંબંધી અન્ય મર્યાદાઓ, ઉત્કૃષ્ટગતિ, સ્થૂલ અને સૂક્ષ્મતાની દૃષ્ટિએ પુદ્ગલના ભેદ-પ્રભેદ સંસ્થાન, પરમાણુની સૂક્ષ્મ પરિણામાવગાહન. પરમાણુની સૂક્ષ્મતા, ઈત્યાદિ પુદ્ગલ પદાર્થને લગતી હકિકતોનું

પણ જે તીર્થંકરો થઈ ગયા છે, તે સર્વેએ કહેલ પદાર્થ વિજ્ઞાનમાં અને શ્રી મહાવીરદેવે કહેલ પદાર્થવિજ્ઞાનમાં લેશમાત્ર પણ ફેરફાર નથી. જૈનદર્શનમા તીર્થંકર તરીકે તો તે જ સ્વીકારાય છે કે જેઓએ સર્વજ્ઞતા પ્રાપ્ત કરી હોય સર્વજ્ઞતા તે જ પ્રાપ્ત કરી શકે કે જેઓ રાગ અને દ્વેષને સંપૂર્ણપણે જીતી વીતરાગ બન્યા હોય અને એ વીતરાગ બન્યાની સાચી માહિતીમાં તેમના જીવનનો પૂર્વભવ સહિત ક્રમબદ્ધ ઇતિહાસ હોય વિશ્વમાં આવા વીતરાગદેવો જ પદાર્થ-વિજ્ઞાનના સંપૂર્ણ અને સત્યજ્ઞાતા હોય સર્વજ્ઞતા એટલે આત્માના જ્ઞાનગુણની અંતિમ પૂર્ણતા. સર્વજ્ઞતા પ્રાપ્ત કરનાર દરેક આત્માઓમા જ્ઞાનગુણની પૂર્ણતા અને અન્યોન્ય સમાનતા હોય. એટલે એક સર્વજ્ઞ કથિત જે પદાર્થજ્ઞાન હોય તે જ પદાર્થજ્ઞાન અન્ય સર્વજ્ઞ કથિત હોય એથી જ જૈનદર્શનને, મહાવીરદર્શન કે ઋષભદર્શન નહિં કહેતાં જૈનદર્શન યા સર્વજ્ઞદર્શન નામે ઓળખાય છે જિન એટલે રાગ દ્વેષને જીતનાર અને સર્વજ્ઞ એટલે આત્માના જ્ઞાનગુણની પૂર્ણતાવાળા. ત્રિકાલ અબાધિત પદાર્થ વિજ્ઞાનના જ્ઞાતા શ્રી સર્વજ્ઞ-વીતરાગ દેવો જ હોય માટે તેવા પરમાત્માઓએ આવિષ્કારિત પદાર્થ વિજ્ઞાન જ વાસ્તવિક સત્ય અને સંપૂર્ણ હોય આ રીતે પદાર્થ વિજ્ઞાનના સત્ય અને સંપૂર્ણ ઉપદેશક શ્રી તીર્થંકરદેવો તે [illegible] તરીકે ઓળખાય કારણ કે પદાર્થના વિષયનો [illegible] દેવામાં પણ [illegible] અને જન્મ લેવામાં [illegible] [illegible] વિના કોઈ પણ આત્માનો જન્મ કે અવતાર

ઇચ્છાતિરહિત કાળમાં સાધુમહાત્માઓ જે ઉપદેશ આપે છે, તે સર્વજ્ઞકથિત જ ઉપદેશ હોય છે. આ ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે જૈનદર્શનનો આટલો બધો વ્યવસ્થિત પરમાણુવાદ એ ભારતવર્ષની હજારો વર્ષ પહેલાની અર્થાત્ વર્તમાન વૈજ્ઞાનિક ક્ષેત્રથી પણ ઘણા પૂર્વકાળ પહેલાની અપૂર્ણ મહાદેન છે.

દાર્શનિક ક્ષેત્રો તરફ દૃષ્ટિપાત કરીએ તો જૈનદર્શન, બૌદ્ધદર્શન અને વૈદિકદર્શન આ ત્રણે દાર્શનિક પરંપરાઓ ભારતમા ઇતિહાસકાળ પહેલાની મનાય છે તેમાં વિશ્વ વ્યવસ્થા અંગે વૈદિકદર્શનમાં ઇશ્વરેચ્છાની પ્રધાન માન્યતા હોવાથી તેમા પુદ્ગલની વિચારણાને સ્થાન જ નથી. બૌદ્ધ દર્શનમા જડ (પુદ્ગલ)ની પ્રધાનતાનું મહત્ત્વ હોવા છતાં તે જડ (પુદ્ગલ) અંગે કંઈપણ વિશેષ વિવેચન જોવામા આવતું નથી. જ્યારે જૈનદર્શન આ જગતની વ્યવસ્થામાં આત્મા અને જડ (પુદ્ગલ) બન્નેને સમકક્ષ માને છે જીવ અને પુદ્ગલની ગડમથલથી જ સંસાર ચાલે છે. એટલે જૈનદર્શને આત્મા અને પુદ્ગલોનું ઝીણવટભર્યું અને તલસ્પર્શી વર્ણન કર્યું છે પન્નવણાસૂત્ર, લોકપ્રકાશ, તત્ત્વાર્થસૂત્ર અને ભગવતિ સૂત્રાદિમા આ અંગે વિશદ વસ્તુદર્શન મળે છે.

જો કે વૈશેષિક અને યોગદર્શને પરમાણુવાદને કંઈક અંશે ચર્ચ્યો છે પરંતુ તેમની માન્યતામા રૂપનાં પરમાણુ રસને અને સ્પર્શાદિના પરમાણુઓને જુદા જુદા મનાયા છે જ્યારે જૈનદર્શનને માન્ય પુદ્ગલની માન્યતામા વિશેષતા એ છે કે

આજના વૈજ્ઞાનિક યુગમાં બુદ્ધિગમ્ય રીતે પણ જેમાં જીવ હોવાનું અનેકવિધ પ્રયોગદ્વારા સિદ્ધ થઈ ચૂક્યું છે, તેવા પૃથ્વી-પાણી-અગ્નિ-વાયુ અને વનસ્પતિમાં જીવ હોવાનો જેને ખ્યાલ કે શ્રદ્ધાય નથી, તેવાઓને તો આ વસ્તુ સમજવી કઠીન છે.

ઉપરોક્ત હકિકતથી સિદ્ધ થાય છે કે દૃશ્યજગત તે કોઈને કોઈ જીવનું ત્યક્તશરીર, યા તો ત્યક્તશરીરોનું વિવિધમિશ્રણ, યા તો મિશ્રણ રહિત અવસ્થાન્તર શરીર, યા તો શરીરની પ્રતિછાયા અગર પ્રકાશ સ્વરૂપ છે. એટલે વિચાર ઉદ્‌ભવે કે એ શરીરો કઈ જાતની પુદ્‌ગલાવસ્થામાંથી બન્યાં ? એ તત્ત્વ સમજાય તોજ આ વિશ્વનું ઉપાદાન કારણ સમજી શકાય ઉપાદાન એટલે શું ? એ એક દૃષ્ટાંતથી વિચારીએ. ઘડો માટીનો બને છે તૈયાર ઘડો હોય અગર તુટી જઈ ઠીકરારૂપ પડ્યો હોય તો પણ તેમાં માટીનો તો નાશ થતો જ નથી માટે માટી એ ઘડાનું ઉપાદાન કારણ કહેવાય એવી રીતે આકાર યા અવસ્થા બદલાવા છતા પણ જે પદાર્થ, તે સર્વ આકાર યા અવસ્થામા મોજુદ રહે છે, તે વસ્તુનુ ઉપાદાન કારણ છે

દૃશ્ય જગતના સર્વ પદાર્થો તે પરમાણુ સમૂહની વિવિધ રચના છે પરમાણુના વિવિધ યૌગિક પરિણામથી જ સમસ્ત પદાર્થ-સમૂહની ઉત્પત્તિ છે. વિવિધ પદાર્થોનું વિવિધ અવસ્થાન્તર થાય તો પણ તેમા પુદ્‌ગલત્વ તો શાશ્વત જ છે એટલે પ્રથમ વિચારી ગયા એ પ્રમાણે મતિજ્ઞાનાદિના ભેદો

પરમાણુની યૌગિક અવસ્થારૂપ સ્કંધપુદ્ગલો ઉપર જ જીવ પ્રયોગ થાય છે વળી જેમ ઘડાનુ ઉપાદાન કારણ માટી હોવા છતા અમુક અવસ્થારૂપે તયાર થયેલી માટીમાંથી જ ઘડો બની શકે, તેવી રીતે પરમાણુની યૌગિક અવસ્થારૂપ સ્કંધ પુદ્ગલોમાથી શરીર રચના થઈ શકતી હોવા છતા પણ અમુક અવસ્થાવંત અને ઇન્દ્રિયને અગોચર એવા પુદ્ગલસ્કંધોમાથી જ શરીર રચના થઈ શકે છે.

આ સમસ્ત વિશ્વ જૂદા જૂદા પરમાણુઓ વડે અને પરમાણુઓની યૌગિક અવસ્થારૂપ સ્કંધપુદ્ગલોવડે ઠાંસી ઠાંસીને ભરેલુ છે તે સર્વ પુદ્ગલો, છદ્મસ્થ જીવોને ઇન્દ્રિયગમ્ય નથી. છતા પણ તેનું અસ્તિત્વ બુદ્ધિગમ્ય છે

માતાના ઉદરમા ઉત્પન્ન થયા બાદ બાળકનુ શરીર વિવિધ આકારરૂપે બની વૃદ્ધિ પામતું રહે છે. જન્મ પામ્યા પછી પણ વજન અને ઉંચાઈ વધતી જાય છે. આ રીતે શરીર વૃદ્ધિમા નવા પુદ્ગલોનું આગમન પ્રત્યક્ષ દેખાતુ નથી

પરન્તુ આવેલા તે પુદ્ગલોને શરીરવૃદ્ધિ સ્વરૂપે તો આપણે પ્રત્યક્ષ જોઈએ છીએ એટલે સૌ કોઈ સમજી શકાય છે કે વૃદ્ધિ પામતા શરીરમા નવા નવા આવતા રહેતાં પુદ્ગલોનુ આ વિશ્વમા અદૃશ્યપણે પણ સૂક્ષ્મ અવસ્થારૂપે અસ્તિત્વ તો અવશ્ય છે જ, અને એ પુદ્ગલો જ શરીરનું [illegible] કારણ છે

[illegible] રૂપ [illegible] અને [illegible]માથી એક [illegible] [illegible] ઇન્દ્રિયને અગોચર છે, એવા સૂક્ષ્મ પુદ્ગલોનું

થાય છે. (૧) પ્રાયોગિક બન્ધ (૨) વિસ્રસા બંધ અને (૩) મિશ્રબન્ધ.

જે બન્ધમા જીવપ્રયત્ન નિમિત્ત હોય તેને પ્રાયોગિક બન્ધ કહેવાય. આવો બન્ધ ઔદારિક શરીર આદિમા થાય છે. જે બન્ધ કોઈના પ્રયત્ન વિના સ્વયં સ્વભાવથી થાય છે, તેને વિસસાબંધ કહે છે. જેમકે ઉપરોકત છવ્વીસ મહા વર્ગણા સ્વરૂપે બની રહેલ બન્ધ તથા વાદળ, ઇન્દ્રધનુષ આદિમા થતો બન્ધ જેમાં જીવપ્રયત્ન અને સ્વયં સ્વભાવ એ બન્ને દ્વારા બન્ધ થાય છે, તેને મિશ્રબન્ધ કહેવાય છે. જેમકે ઘટ, પટ, સ્તમ્ભ આદિમા થતો બન્ધ

ઉપરોકત છવ્વીસ મહાવર્ગણાઓમાં રહેલ બન્ધ તે વિસ્રસા બંધ છે તે વર્ગણાઓ તૈયાર થવામાં કોઇ જીવ વિશેષનો પ્રયત્ન હોઇ શકતો નથી. વળી તે વર્ગણાઓમાં એકીભાવ પામેલા સ્કન્ધોમા થયેલ પરમાણુ સમૂહનો બંધ પણ, કોઈ જીવોના પ્રયત્નથી થયેલ નથી માટે જ પરમાણુ સમૂહના એકીભાવથી બનેલ સ્કંધોવાળી તે વર્ગણાઓ વિસ્રસા પરિણામી છે

સંસારી જીવોના જીવન સાધનોમા ઉપકારી બની શકવાની યોગ્યતાવાળી મહાવર્ગણાઓને 'ગ્રહણ યોગ્ય" અને તેના અયોગ્યતાવાળી મહાવર્ગણાઓને "અગ્રહણ યોગ્ય" નામથી કહેવાય છે ગ્રહણ યોગ્ય વર્ગણાઓ આઠ જ છે. અને શેષ મહાવર્ગણાઓ અગ્રહણ યોગ્ય છે

ઓળખાવી છે. (૧) ઔદારિક શરીર (૨) વૈક્રીય શરીર (૩) આહારક શરીર (૪) તૈજસ શરીર અને (૫) કાર્મણ શરીર.

મનુષ્ય અને તિર્યંચના જન્મ શરીરની રચના તે ઔદારિક શરીર કહેવાય છે. દેવ અને નારકીના જન્મ શરીરની રચના તે વૈક્રીય શરીર કહેવાય છે. કેટલાક લબ્ધિધારી મનુષ્ય અને તિર્યંચને પણ વૈક્રીય શરીર હોઈ શકે છે. ચૌદ પૂર્વધર મુનિ મહાત્માઓ તાત્વિક વિષયોના સંશય ટાળવાને પોતાની આહારક નામક લબ્ધિથી તીર્થંકર ભગવંત સમક્ષ જવા માટે મુંડા હાથ પ્રમાણની જે શરીર રચના કરે છે, તેને આહારક શરીર કહેવાય છે આ ત્રણ શરીરો ઉપરાંત તૈજસ અને કાર્મણ એ બે સૂક્ષ્મ શરીરો પણ હોય છે, અને તે બન્ને તો દરેક પ્રાણીમાત્રને જન્મ શરીર ઉપરાંત હોય જ છે તૈજસ શરીરને આધુનિક ભાષામાં જઠરાગ્નિ સ્વરૂપે પણ ઓળખાવી શકાય તથા કર્મસ્વરૂપ પરિણામને પામી એકત્ર બની રહેલ પુદ્ગલ સ્કંધોની આત્મ પ્રદેશો સાથે ક્ષીરનીરવત સંબંધિત દશા તે કાર્મણ શરીર કહેવાય છે, જન્મશરીર તો એક ભવને અંતરે બદલાતા રહે છે, પરંતુ તૈજસ-કાર્મણ શરીર તો સંસારી અવસ્થામાં સદાના માટે સાથે જ રહે છે. આમ હોવા છતાં પણ તેમાંથી જુના પુદ્ગલોનું વિસર્જન તથા નવા પુદ્ગલોનું આગમન તો થાય જ રહે છે

આ શરીર, શ્વાસોચ્છ્વાસ, ભાષા અને મન (વિચાર) વગેરે એ પૌદ્ગલિક છે તેની રચનાનું ઉપાદાન કારણ ઉપરોક્ત આઠ મહાવર્ગણાઓ જ છે

પ્રકરણ ૨ જું

અણુના આવિષ્કારો તરફ દૃષ્ટિપાત

જૈનદર્શનકથિત પુદ્ગલ દ્રવ્યોની કેટલીક હકીકતો કે જે અન્ય કોઈ દર્શનકાર કે વિજ્ઞાનકારના અનુભવમાં કે વિશ્વાસ સ્વરૂપે પણ ન હતી, તેવી બાબતોમાંની કંઈક બાબતો આજે વિજ્ઞાનને પ્રત્યક્ષ સિદ્ધ થવા લાગી છે તો પણ હજુ એવી ઘણી બાબતો છે કે જેની પ્રત્યક્ષતાને વિજ્ઞાન અનુભવી શક્યું નથી.

પરમાણુ અને વિશ્વ નામનું એક પુસ્તક સન ૧૯૫૬ મા લંડનથી પ્રકાશિત થયુ છે. તે પુસ્તકના લેખક પદાર્થ વિજ્ઞાનના અધિકારી વિદ્વાન સુપ્રસિદ્ધ વૈજ્ઞાનિક જી. ઓ જોન્સ, જે. રોટબ્લેટ અને જી. એ વિટ્રો, તે પુસ્તકમાં લખે છે કે—

"ઘણા સમય સુધી ત્રણ જ તત્વ (એલેક્ટ્રોન—ન્યુટ્રોન અને પ્રોટોન) વિશ્વના સંઘટ્ટનના મૂલભૂત આધાર તરીકે માનવામા આવતા હતા પરંતુ વર્તમાનમાં તથા પ્રકારના તત્વોનું અસ્તિત્વ હજુ પણ સંભવિત થઈ ગયું છે. મૌલિક અણુઓની આ વૃદ્ધિ બહુ જ અસંતોષનો વિષય છે. આથી [illegible] પ્રશ્ન ઉઠે છે કે મૌલિક તત્વનો આગળ અંત શું કદાચિ? જોતા જોતા તો અગ્નિ, પૃથ્વી, [illegible]

અચિત્ત મહાસ્કન્ધો, પુદ્ગલના વિવિધ પરિણામો, આ બધાનું શાસ્ત્રીય વર્ણન, પદ્ધતિસર-વિસ્તારપૂર્વક અને સૂક્ષ્મ વિચારેથી જૈનશાસ્ત્રોમાં આજે પણ એટલું બધુ જોવામાં આવે છે કે એવું જગતના અન્ય કોઈ ગ્રંથોમાં નથી તેમ જ કોઈપણ વૈજ્ઞાનિક શોધી શકે તેમ પણ નથી. આત્મશક્તિ દ્વારા તેમ જ શ્રુતજ્ઞાનના અધ્યયનવડે પ્રાપ્ત વિશિષ્ટ બોધ દ્વારા પુદ્ગલોનો ઉપયોગ કરી શકવાના જ્ઞાનમા જૈનદર્શન સદાના માટે પ્રભુત્વ ધરાવતું જ રહ્યુ છે અને ધરાવતુ રહેશે કારણકે પદાર્થ માત્રના સંપૂર્ણ સ્વરૂપનું જ્ઞાન દુન્યવી કોઈ પણ સાધનોથી શોધી શકાય તેમ છે જ નહિ.

પદાર્થ વિજ્ઞાન અંગે વૈજ્ઞાનિક માન્યતાઓ બે રીતે પ્રસિદ્ધિને પામેલી છે (૧) પ્રયોગજન્ય યા અનુભવગમ્ય અને (૨) સિદ્ધાંતજન્ય

વૈજ્ઞાનિકો દ્વારા અર્જિત યાંત્રિક સાધન સામગ્રીઓ અને રાસાયણિક મિશ્રણ વડે ઉપાર્જિત વિવિધ પદાર્થો તે પ્રયોગજન્ય યા અનુભવગમ્ય માન્યતા છે, અને બ્રહ્માંડના સ્વરૂપ અંગેની તેમની માન્યતાઓ તે તેમના સિદ્ધાંતજન્ય છે

વિજ્ઞાનની પહેલા પ્રકારની માન્યતા એ કેટલાક સત્યની સન્મુખ રહેતા યત્નપૂર્વકના ભૌતિક પ્રયોગનું આંશિક પરિણામ હોઈ, એ સામે જૈનસિદ્ધાંતને કોઈ મતભેદ જ નથી કારણ કે તેવા પ્રકારના વૈજ્ઞાનિક પ્રયોગો દ્વારા તો જૈનદર્શન વર્ણિત પુદ્ગલાસ્તિકાયની અતિ સૂક્ષ્મ શક્તિઓને પણ સમર્થન મળ્યું છે પ્રત્યક્ષ પ્રયોગોથી કહેવા કોઈપણ વૈજ્ઞાનિક

હાલના વૈજ્ઞાનિક ક્ષેત્રની લોકોપયોગી પૌદ્ગલિક આવિષ્કારોની હકિકતોએ કેટલાક મનુષ્યોના દિલમા એવી ભ્રમણા પેદા કરી છે કે હાલના વિજ્ઞાન જેટલી પદાર્થ આવિષ્કારક શક્તિ ભૂતકાળમાં ક્યાંય હતી જ નહિ પરંતુ આવા ભ્રમિત, તથા ભારતવર્ષના પ્રતાપી પુરુષોના ઇતિહાસથી તદ્દન અનભિજ્ઞ મનુષ્યો, સદ્ગુરૂની નિશ્રાએ રહી જૈનદર્શન પ્રણિત તત્ત્વજ્ઞાનના અભ્યાસમાં પ્રવૃત્ત બને તો તેમને સ્પષ્ટ સમજાશે કે આ ભારતવર્ષમાં આત્મશક્તિદ્વારા પુદ્ગલો ગ્રહણ કરી ઉપયોગી બનાવી શકવાના જ્ઞાન ઉપરાંત પણ શ્રુતજ્ઞાનના અધ્યયન દ્વારા પ્રાપ્ત વિશિષ્ટ જ્ઞાનથી કેટલાક અવનવા દ્રવ્યોના મિશ્રણ દ્વારા પણ કાર્યો સિદ્ધ કરી શકવાની આવડત હતી.

પૂ૦ આ૦ શ્રી પાદલિપ્તસૂરીશ્વરજી મહારાજ તથા શ્રી નાગાર્જુનના પ્રસંગો, મિશ્રિત દ્રવ્યોના લેપને પગે ચોપડી આકાશમાં પક્ષીની માફક ઉડી શકવાની આવડતનુ જ્વલંત ઉદાહરણ છે

એવી રીતે અમુક મિશ્રિત ઔષધિઓના લેપથી જળ ઉપર ચાલી શકવાના કલ્પસૂત્રમા આવતા ઉદાહરણમા બ્રહ્મદ્વીપ તાપસની પણ હકીકત પ્રસિદ્ધ છે

વળી અમુક વનસ્પતિ આદિ પદાર્થોના સંયોગથી લોઢા અને ત્રાંબામાંથી સુવર્ણ બનાવી શકવાની અનેકવિધ રીતો ભારતવર્ષમાં પ્રચલિત હતી

વિવિધ મિશ્રિત ઔષધિ ચૂર્ણને પાણીમાં નાંખી મત્સ્ય તથા સિંહ–વાઘ વગેરે પ્રાણિઓ ઉત્પન્ન કરી શકતા હતા.

આવિષ્કારકો સજાગ હતા. કેવળ માનવસેવાના બહાના હેઠળ અન્ય કોઈ મુંગા પ્રાણીઓ કે સૂક્ષ્મ જન્તુના સંહારપૂર્વકના એ આવિષ્કારો ન હતા. ભૌતિકતાની બિમારીથી ગેરગ્રસ્ત થઈ ન જવાય તેની સાવધાની હતી. ઉપાયોની રક્ષાની હતી. દુરાચારી વિદ્વાન કરતાં સદાચારી અભણ પ્રત્યે આદર હતો. આત્મા પ્રત્યે ઉપેક્ષાભાવ ન હતો. જેથી આધ્યાત્મિક સંસ્કૃતિના રક્ષણ સમયે ઉપસ્થિત થતી કટોકટીને નિવારવા માટે જ ભારતવાસીઓ આવા આવિષ્કારો કરી તેનો ઉપયોગ કરતા. મગણાત કદી આવે તો પણ પરની સમૃદ્ધિ લૂંટી લેવામાં કે સ્વદેહના રક્ષણ માટે પરનો ધ્વંસ કરવામાં તેનો ઉપયોગ થતો ન હતો. કારણ કે સ્વાર્થ ગૌણ અને પરાર્થ મુખ્ય એ જ ભારતવાસીઓનો અચલ સિદ્ધાન્ત હતો. વિવિધ પૌદ્ગલિક શક્તિવંત આવિષ્કારો, વિશ્વના કોઈપણ મનુષ્યને બનાવી તેનો ઉપયોગ કરવાની વિદ્યા આપવામાં માણસની પાત્ર-કુપાત્રતા જોઈ લેવાતી. અધ્યાત્મ સંસ્કૃતિને વફાદાર, પ્રાણીમાત્ર પ્રત્યે મૈત્રીભાવ રાખનાર, આત્મા તથા પુન્ય-પાપ-પરલોક-મોક્ષ ઈત્યાદિના ઉપયોગવંત માનવી જ આ વિદ્યા પ્રાપ્ત કરવામાં યોગ્ય ગણાતો. તેથી વિપરીત સંસ્કારવાળાને તે વિદ્યાઓ આપવામાં મહાન પાપ લેખાતું. કારણ કે તે વિદ્યાને પ્રયોગથી સિદ્ધ બનાવતા જતા [illegible] [illegible] અનર્થ મચાવી [illegible] પ્રાણીસંહાર [illegible] જાણે તો એ વિદ્યાઓ બનાવનાર જ, વિશ્વ[illegible] કરવા માટે મન ઉપર અંકુશ મેળવનાર [illegible] ઉપર જય પ્રાપ્ત કરનાર જ,

આજના એટમબોમ્બ અને હાઈડ્રોજન બોમ્બ જેવા તો નહિ, પરંતુ તેની માફક અગ્નિવર્ષા વડે વિનાશક શક્તિ-ધારક પૌદ્ગલિક આવિષ્કારો ભૂતકાળમા પણ ભારતવર્ષમા હોવાનું પ્રમાણ આજે પણ જૈનાગમોમા મળી આવે છે પરંતુ આજના વિજ્ઞાનવાદ કરતાં તે સમયના વિજ્ઞાનવાદની મહત્તા એ હતી કે ઉપરોક્ત રીતના સંહારક આવિષ્કારિત પ્રયોગોને નિષ્ફળ કરનાર એવા સંરક્ષક આવિષ્કારો પણ તે સમયમા વિદ્યમાન હતા આ બન્ને પ્રકારના આવિષ્કારો તે અનુક્રમે તેજોલેશ્યા અને શીતલેશ્યા નામે ઓળખાતા હતા. તેજોલેશ્યા વિનાશક હતી, જ્યારે શીતલેશ્યા સંરક્ષક હતી એ બન્ને આવિષ્કારો પૌદ્ગલિક હોવા છતા તેની આવિષ્કારક પદ્ધતિ આજના જેવી ખર્ચાળ ન હતી તેની પ્રક્રિયા એવી હતી કે આવિષ્કારક પોતે છ મહિના સુધી બન્ને હાથ ભેગા મળી એક મુઠી અડદ [illegible] નું [illegible] છઠ્ઠના પારણે લેતો અને એ [illegible] છઠ્ઠ (બે ઉપવાસ) કરતો એમ કરી તે તેજોલેશ્યાની સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરતો જે [illegible] પ્રગટતામા વૃદ્ધિ [illegible] તાપ [illegible] તેજોલેશ્યા [illegible] પામાં [illegible] પ્રતી [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

આજના એટમબોમ્બ અને હાઈડ્રોજન બોમ્બ જેવા તો નહિ, પરંતુ તેની માફક અગ્નિવર્ષા વડે વિનાશક શક્તિધારક પૌદ્ગલિક આવિષ્કારો ભૂતકાળમાં પણ ભારતવર્ષમાં હોવાનું પ્રમાણ આજે પણ જૈનાગમોમાં મળી આવે છે. પરંતુ આજના વિજ્ઞાનવાદ કરતાં તે સમયના વિજ્ઞાનવાદની મહત્તા એ હતી કે ઉપરોક્ત રીતના સંહારક આવિષ્કારિત પ્રયોગોને નિષ્ફળ કરનાર એવા સંરક્ષક આવિષ્કારો પણ તે સમયમાં વિદ્યમાન હતા. આ બન્ને પ્રકારના આવિષ્કારો તે અનુક્રમે તેજોલેશ્યા અને શીતલેશ્યા નામે ઓળખાતા હતા. તેજોલેશ્યા વિનાશક હતી, જ્યારે શીતલેશ્યા સંરક્ષક હતી એ બન્ને આવિષ્કારો પૌદ્ગલિક હોવા છતાં તેની આવિષ્કારક પદ્ધતિ આજના જેવી ખર્ચાળ ન હતી તેની પદ્ધતિ એવી હતી કે આવિષ્કારક પોતે છ મહિના સુધી બન્ને હાથ [illegible] એક મુઠી અડદ અને ચાંગળુ ઉનું પાણી છઠના પારણે લેતા અને એ રીતે પારણું કરી પુનઃ છઠ (બે ઉપવાસ) કરતા એમ કરતે કરતે છ મહિને તે તેજોલેશ્યાની સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરતા. જેમ આજની આધુનિકની પ્રગતિમાં વૃદ્ધિ પામતા તાપક્રમની આવશ્યકતા હોય છે, તેમ તેજોલેશ્યા પ્રગટ કરવામાં તેની તમામ કાર્યવાહી, [illegible] આધ્યાત્મિક શક્તિને જ પ્રદીપ્ત કરવાવાળી હતી [illegible] સંરક્ષકની કાર્યવાહી શીતલતા વહન કરવાવાળી હતી. તેજોલેશ્યા દ્વારા શરીરમાંથી ઉત્પન્ન થતી અગ્નિવર્ષા, [illegible] સમાન હોય, જેથી એક સાથે અલ્પ સમયમાં

ભસ્મીભૂત કરવામા શક્તિકારક હોતી. તોપણ તે ઉષ્ણતાનાં કિરણો બહુ વિસ્તૃત રીતે નહિ પ્રસરાવતા એક જ સ્થાન કે એક જ વ્યક્તિ ઉપર પ્રસરાવવાથી તેટલાને જ નુકસાનકારક થતા. બન્ને લેશ્યાનુ વર્ણન પૂ૦ શ્રી ભગવતીજી સૂત્રમાં પ્રદર્શિત હોવા છતા શીતલેશ્યાની બાધક પ્રક્રિયા તેમા જોવામા આવતી નથી. આ રીતે પુદ્ગલની અનેક શક્તિઓને પ્રગટ કરવાવાળા વિવિધ આવિષ્કારો પૂર્વકાળમા ભારતમા પણ વિદ્યમાન હતા પરંતુ વિવિધ પૌદ્ગલિક શક્તિઓ કરતાં ચેતન (આત્મા) અનંતગુણ શક્તિવંત છે. એ ખ્યાલ પૂર્વ સમયમા ભારતવાસીઓને સારી રીતે હતો. પૌદ્ગલિક આવિષ્કારોનો પણ આવિષ્કારક તો ચેતન જ છે. એટલે પૌદ્ગલિક આવિષ્કારોમા પ્રયત્નશીલ બની રહેલો ચેતન જો પ્રચ્છન્નભાવે રહેલી આત્મિક શક્તિઓનો આવિષ્કારક બને તો તે વિશ્વમા રહેલ તમામ પદાર્થની તમામ પ્રકારની શક્તિઓનો જ્ઞાતા બની સ્વ અને પરનો કલ્યાણકારક બની જાય.

ૐ

પ્રકરણ ૩ જું

શાશ્વત અને સત્યસુખની સમજ

પૌદ્ગલિક સુખ ગમે તેટલું હોય તો પણ કેવળ કલ્પનાનું જ સુખ છે વાસ્તવિક સુખ નથી એવાં સુખો તો આત્માએ અનંતીવાર પ્રાપ્ત કર્યાં પણ એથી આત્મામા કંઈ પ્રકાશ થયો નથી તેમજ કર્મરાજાની ગુલામીએ અર્જેલો અંધકાર ગયો નથી. માનવીએ એવા સુખને ચાહવું જોઈએ કે જે કેવળ અચળ હોય જે કોઈથી ઝૂટવી કે લુંટી શકાય નહિ જેનો કદાપિ નાશ થાય જ નહિં આવું શાશ્વત સુખ બીજાને આધિન નથી પરંતુ આપણા પોતાને જ સ્વાધિન છે વળી તે સુખની પ્રાપ્તિ કોઈપણ જાતનો પૈસાનો ય ખર્ચ કર્યા વિના મફત મેળવી શકાય છે આત્મિક સુખના નક્કર અને ચોક્કસ અનુભવી સંત પુરૂષો ફરમાવે છે કે સંસારી જીવોની સુખ-દુઃખ અંગે કલ્પના યા માન્યતા નક્કર જરી છે વાસ્તવમાં તે સુખ જ નથી ફક્ત મનમાન્યા સુખોના જ તે પડછાયા છે આખરે તેનું પરિણામ દુઃખરૂપ છે પરંતુ કમળાના રોગીને જેમ ધોળી વસ્તુ તે પીળી લાગે, તેમ અજ્ઞાનતાથી આત્માના ચેતનાભર્યાં જીવોને સત્ય સુખનું સ્વરૂપ મિથ્યાત્વ (તત્ત્વાતત્ત્વનો અવિવેક) રૂપ કમળાથી અવળું ભાસે. તે જ સમજાય તે સ્વાભાવિક છે

જડવિષયો મારફત જ સુખ મેળવવું, એ મળે તો બહેંકીને મહાલવું, ભાનભૂલા બનવું, અને ન મળે તો લાચાર ઓશિયાળા થવું, શરીર-ઈંદ્રિય અને મનને જે પ્યારૂ હોય તેને જ યેનકેન પ્રકારે મેળવવું, અને જે અણગમતું હોય તેને તુચ્છકારી-ધુતકારી કાઢવું, એ જ અજ્ઞાન દશા છે. અનાદિકાળથી જીવના સ્વરૂપ સાથે વણાઈ ગયેલ મિથ્યાત્વ દશામા ચકચૂર બનેલ આત્માઓ દુ:ખની ખાણને જ સુખનો ઈલાજ સમજી તેની મારફત સુખશાંતિ મેળવવા વલખાં મારે છે અને એ રીતે આશામાં ને આશામા જ મરી મીટે છે. તોપણ તેઓનું દાળદર લગીરે મીટતું નથી

જેમ બિચારો ભોળો હરણીયો નાભિમા જ ખુશબોદાર કસ્તુરી હોવા છતા તેનો અજાણ હોઈ તે કસ્તુરી મેળવવા ચારે બાજુ રઝળી રવડી વિટંબના પામે છે. તેવી રીતે મિથ્યાત્વ અંધકારમા અટવાયેલ મનુષ્યને સાચું સુખ પોતાના જ આત્મામા રહેલુ હોવાનો ખ્યાલ નહિં હોવાથી બહાર તે લેવા માટે દોડધામ કરે છે પરંતુ તેથી તો તે સુખ-પ્રાપ્તિના બદલે દુ:ખ પ્રાપ્તિની ગર્તામા જ અથડાય છે તેની આશા અને વિહ્વલતા તથા અસ્થિરતા અને મલિનતા તે અવિદ્યા અને અપૂર્ણતાના સહચારી બને છે.

ઈંદ્રિયોના વિષયમાં મોહિત બનેલ માનવી સમ્યગ્ જ્ઞાનરૂપી અક્ષય ખજાનાને સમજી શકતો નથી તેવો મૂઢમતી માનવી જ્ઞાનામૃતનો ત્યાગ કરીને ઈંદ્રિયાર્થમા રાગાતુર બને છે. ઈંદ્રિયોના વિષયોની આસક્તિ તેના વિવેકનો નાશ અને સમાધિનુ હરણ કરે છે એવાઓ આત્મિક સુખના

અજાણ અને અશ્રદ્ધાળુ હોવામાં તેઓની ભૌતિક દ્રષ્ટિ જ કારણ છે. આધ્યાત્મિક દ્રષ્ટિ ખુલે ત્યારે જ માનવ, આત્મિક સુખને સત્ય અને શાશ્વતરૂપે સમજી શકે છે.

ભૌતિકદ્રષ્ટિ અને આધ્યાત્મિકદ્રષ્ટિ વચ્ચે તફાવત એ છે કે-ભૌતિકવાદિ તે ઇન્દ્રિયો માટે સ્વતંત્રતા માગે છે, ત્યારે અધ્યાત્મવાદી ઇન્દ્રિયોના વિષયોમાંથી સ્વતંત્ર થવા ઈચ્છે છે એકનો પ્રયત્ન અને આકાક્ષા તે સ્થૂલ અને ક્ષણિક માટેનો છે, જ્યારે બીજાનો ઝૂકાવ તે સૂક્ષ્મ અને શાશ્વત માટે છે.

શરીર માટે આત્મા? કે આત્મા માટે શરીર? એની પસંદગીનો સવાલ છે પોતાનું મકાન રેતી પર બાંધવું છે કે પહાડની ટોચ પર બાંધવું છે? એના ઉપર જ અંતિમ વિજયનો આધાર છે, ઈન્દ્રિયો માટે ખેંચાય છે તે ઇંદ્રિયો સાથે નાશ પામે છે. જે ઇંદ્રિયાધિન દશામાંથી મુક્ત બને છે, તે જ પાર્થિવ પાશમાંથી છૂટી અનંત જીવનને પ્રાપ્ત કરે છે

વિશ્વના પ્રત્યેક પ્રાણીનો આત્મા, સર્વ સુખસમૃદ્ધિ સામર્થ્ય અને જ્ઞાનનો નિરંતર વહેતો નિર્મલ ઝરો છે આ આત્મ પ્રયત્ન વડે જ પ્રવાહ સ્વરૂપે આ દ્રશ્ય વિશ્વની ઉત્પત્તિ થતી રહે છે એ વડે જ અનેક પૌદ્ગલિક ચમત્કારો સ્થૂલ વા સૂક્ષ્મરૂપે સર્જાય છે. આ આત્માને ગમે તે નામથી સંબોધો. તેને આત્મા કહો, સત્ય કહો કે ઈશ્વર કહો, પરંતુ તેના અનંતચતુષ્ક (અનંતજ્ઞાન-અનંત દર્શન-અનંત શક્તિ

અને અનંત વીર્ય)ની પ્રાપ્તિ-પ્રગટતા એ જ નિઃશ્રેયસની સિદ્ધિ છે. એમા જ શાશ્વતસુખની પ્રાપ્તિ છે

આપણા તત્ત્વદર્શીઓએ એ સિદ્ધિને માટે યોગ, ભક્તિ અને તત્ત્વજ્ઞાનના માર્ગો દર્શાવેલા છે મનુષ્ય આ માર્ગને અનુસાર જેમ જેમ આગળ વધે છે, તેમ તેમ દેવત્વ-યા ઈશ્વરત્વનો પ્રકાશ તેનામા પ્રગટ થતો જાય છે અને કોઈ અલૌકિક આનંદની કળા તેનામા જાગૃત થતી જાય છે

વર્તમાન વિજ્ઞાનના પ્રભાવને લીધે આજે લોકો સર્વ શક્તિમાન આત્મસત્તાની ઉપેક્ષા કરી રહ્યા છે પરંતુ એના સિવાય બીજે ક્યાયથી પ્રકાશ મળી શકે તેમ નથી એક વાત આપણે યાદ રાખવી જોઈએ કે સત્ય અને ઈશ્વરપણાની પ્રાપ્તિ બહારથી નથી, એનો વાસ આત્મામા જ છે એના માટે આપણે આત્મબોધ અને આત્મ નિરીક્ષણ કરવુ જોઈએ, કારણ કે સૌથી મોટુ વિજ્ઞાન અધ્યાત્મ જ છે

આ વસ્તુનું ભાન જીવ માત્રને થાય તો તેવા જીવો આ લોકમા ય સુખી બને છે, અને ક્રમે કરીને શાશ્વત સુખને પામે છે આત્મિકસુખ માટેનો અભિલાપ જનતામાં પ્રગટે તો જનતામા ચાલી રહેલા કેટલાય અનિષ્ટોનો નાશ થયા વિના રહે નહિ, જગતમાં આજે બાહ્ય પૌદ્‌ગલિક સુખ માટે જે દોડધામ મચી રહી છે, દેશ-જાતિ તથા કુળને નહિ છાજતા વર્તનો થઈ રહ્યા છે, અને જે અનર્થ ભરેલા કાવત્રા યોજવામા આવે છે તેનુ કારણ એક જ છે કે દુનિયાના જીવો આજે આધ્યાત્મિક દ્રષ્ટિ ચૂકી જઈને બાહ્ય પદાર્થો દ્વારા થતા કાલ્પ-

આપ પ્રેરાશે. પરંતુ એ જેમ સગવડો અને સાધનોની વૃદ્ધિ કરતું જાય છે, તેમ તેમ માનવીની જરૂરિયાતોને પણ વધારવાના પ્રચાર દ્વારા માનવીને તૃષ્ણાની જ્વાલાઓમા હોમતું જાય છે, એવું એને ભાન નથી. વિજ્ઞાન પર જ આધારિત સમાજનાં પ્રધાન લક્ષણો તે અશ્રદ્ધા અને નિરાત્મવાદ છે. વિજ્ઞાનની નજર સમક્ષ જે સાધ્ય છે, તે સાધ્યની સિદ્ધિ અર્થે ગમે તેવાં હિંસક સાધનોનો ઉપયોગ પણ એને સ્વીકાર્ય છે.

આધુનિક વિજ્ઞાનના ઉદય પહેલા આપણા ભારતદેશમા ધર્મની આસ્થાએ જીવનમાં કેટલાંક આવકારદાયક મૂલ્યો પ્રેર્યાં હતાં. તે સમયના સમાજમાં દુરાચાર કે પાખંડ બિલકુલ ન હતાં, એવું નહિં. પરંતુ તેના પર આડકતરો અંકુશ હતો. દુરાચારીઓ કે અધર્મીઓનો સમાજમા દરજ્જો ન હતો દુરાચારીઓ અને અધર્મીઓના દુરાચાર કે અધર્મને સમાજમા કોઈ વધાવી લેતું નહિ તેમની ઇજ્જત થતી નહિં જ્યારે આધુનિક નવા માપદંડ પ્રમાણે કોઈ દુરાચારી જ નથી ભૂલ એ વૃત્તિનુ કોઈ સ્ખલન જ છે વૃત્તિનો પ્રાકૃતિક આવેગ એ જ માણવાનો છે તેના પર સમાજના યા કુટુંબના જે રંગોનો ઢોળ ચડ્યો છે, અને જેને આપણે સંસ્કાર કહીયે છીએ, તેને નવા સમાજમાં દંભ અને ભ્રમ કહેવામા આવે છે આવા શિસ્ત અને સંયમ સામે બળવો પોકારનાર તે સાહિત્યમા પ્રગતિશીલ અને સમાજમાં ક્રાન્તિકારી કહેવાય છે આ નવા આદર્શથી સમાજના બંધનો શિથિલ થયા છે સમાજ વધારેને વધારે અવ્યવસ્થ બન્યો છે તે નજરે જોવાનું સેના છતાં કબુલાતું

નથી આત્મા–પુનર્જન્મ–પુણ્ય અને પાપમા આસ્થા ધરાવનાર સમાજ તે રૂઢિ અને પરંપરાનો ગુલામ રહે છે એમ વર્તમાન સુધારકોની ફરિયાદ છે. પરંતુ આ રીતની નવીન માન્યતા દ્વારા ધર્મનુ અને નીતિનું બંધન જવાથી માનવી વધારે નિરંકુશ અને સ્વચ્છંદી બની રહ્યો છે તેનુ આજના ક્રાન્તિકારકોને ભાન જ નથી તેઓ તો તેમની માની લીધેલી ક્રાન્તિની અવળી દોટમા દોડ્યા જ કરે છે કારણે કે એમનુ લક્ષ્ય, આ વર્તમાન વિજ્ઞાનની સંસ્કૃતિના સિદ્ધાંતને જ અનુસરવાનુ છે

આ છે આજના ભૌતિકવાદી વિજ્ઞાનનો કરૂણ ચિતાર આમા ભૌતિકવાદિઓના ભૌતિક આવિષ્કારો કરવાના પ્રયત્નો દોષિત નથી પરંતુ તેમના પ્રયત્નમા થતી ઘોરાતિ-ઘોર હિંસાની ઉપેક્ષા, અનર્ગળ ખર્ચાળ પદ્ધતિ. તે આવિષ્કારોના ઉપભોગથી ભોગવિલાસના માર્ગે વધુને વધુ લપટી જતી જનતા. સ્વાર્થવૃત્તિ અને અહંકારની વૃદ્ધિ, માનવસંસ્કૃતિનો હ્રાસ. તથા જીવન વ્યવહાર ચલાવવામા અહિંસક આવિષ્કારોના અભાવે હિંસક આવિષ્કારોના કરવા પડતા ઉપયોગમા થતી આધ્યાત્મિક સંસ્કૃતિપ્રિય જનતાની મનોવેદનાની બેદરકારી. એ જ આજના વિજ્ઞાનના દૂષણો છે આટલી બધી વિપરીતતા હોવા છતા આજે અવનવા આવિષ્કારોની હોડ લાગી છે એક કરતાં બીજો વૈજ્ઞાનિકદેશ. વધુ સંહારક સામગ્રીનું સર્જન કરવામાં મશગુલ બન્યો છે તેનો ઉદ્દેશ વિશ્વશાંતિનો નહિ હોતાં. તમામ રાષ્ટ્રોને હડપ કરી જઈ પોતે માની લીધેલી અધ્યાત્મવિહોણી અને કેવળ ભૌતિક સંસ્કૃતિને જ વિશ્વ ઉપર વિસ્તારી દેવાનો અને તે વૃત્તિ -

અકુલ બનાવવામાં થતી માનવસમાજની ગમે તેટલી પાયમાલી પ્રત્યે ઉપેક્ષા ભાવવાળો છે.

અજ્ઞાન અને પુદ્ગલાનંદી મનુષ્યો વિવિધ પૌદ્ગલિક આવિષ્કારોની આવડતવાળા બને તો વિશ્વમાં ઉલ્કાપાત મચાવી દે છે. એ રીતની પૂર્વકાલિન મહાપુરૂષોની માન્યતા બિલકુલ સાચી હોવાનું આજે આપણે પ્રત્યક્ષ અનુભવી રહ્યા છીએ

કેવળ ભૌતિકરાગી જ મનુષ્યોને પૌદ્ગલિક આવિષ્કારોની ચમત્કારી સમજ આપવાથી વિશ્વની પાયમાલી થઈ જાય, એ રીતની દીર્ઘદ્રષ્ટિ આપણા પૂર્વકાલિન મહાપુરૂષોએ વાપરી, તેવા આવિષ્કારોને ગૌણ બનાવી, ભવિષ્યની ભારતીય જનતા, અધ્યાત્મસંસ્કૃતિ વિહીન બની ન જાય એ રીતે પૌદ્ગલિકવિજ્ઞાન આપણને વારસારૂપે આપી જઈ આપણા ઉપર મહાન ઉપકાર કર્યો છે.

ભૌતિક લાલસાથી રંગાયેલ પ્રજાને, આ મહાપુરૂષોએ દર્શિત વિજ્ઞાન શુષ્ક લાગે એ સ્વાભાવિક છે. પરંતુ આત્મિક સુખમાં જ વાસ્તવિક સુખની સમજવાળા જીવો તો આ રીતના જ વૈજ્ઞાનિક સિદ્ધાન્તોને અનુસરતા હોવાથી, ભૌતિકવિજ્ઞાનની બોલબાલાવાળા સમયમાં પણ આત્મિક શાન્તિ અનુભવી રહ્યા છે પૂર્વકાલિન મહાપુરૂષો પ્રણિત અર્થાત્ જૈનદર્શન પ્રણિત પુદ્ગલ વિજ્ઞાન તે શાશ્વત અને સત્યસ્વરૂપ સુખશાન્તિની પ્રાપ્તિમા કેવી રીતે ઉપયોગી બની શકે એની સમજ, સર્વજ્ઞ પુરૂષો કથિત પુદ્ગલ વિજ્ઞાનનું જ અધ્યયન કરવાથી આપણને સમજી શકાશે

પ્રકરણ ૪ થું

જીવનની વિવિધ અવસ્થાનું સર્જક તત્વ

વિશ્વની વ્યવસ્થામા જીવ અને પુદ્ગલ બન્નેનો હિસ્સો છે દુનિયામાં પુદ્ગલનુ અસ્તિત્વ નહી હોતા એક માત્ર આત્મા-જીવ યા ચેતનનુ જ. અગર જીવ નહિ હોતાં એક માત્ર પુદ્ગલનુ જ અસ્તિત્વ હોત, તો આ દ્રશ્ય જગત જ હોત નહિ દ્રશ્ય જગતનુ ઉપાદાન કારણ પુદ્ગલ હોઈ તેમાથી જીવના પ્રયત્ન વડે જ વિવિધ અવસ્થાવત દ્રશ્ય જગતનું અસ્તિત્વ વર્તે છે દ્રશ્ય જગતમા પુદ્ગલની ઉપયોગિતા પણ વિવિધ રીતે જોવામા આવે છે જીવને આરામ અને શાતિ આપે એવી અવસ્થાવંત પુદ્ગલો પણ હોય છે. અને અશાંતિકારક અવસ્થાવત પણ પુદ્ગલો હોય છે. અવસ્થાઓની ભિન્નતાના હિસાબે દરેક અવસ્થાવત પુદ્ગલને વિવિધ સંજ્ઞાથી જગત ઓળખે છે પૌષ્ટિક એવા ખાદ્યપદાર્થો અને પીણા તે પુદ્ગલ જ છે વિષ અને શરાબ તે પણ પુદ્ગલ જ છે મોટર-ટ્રેન-એરોપ્લેન એ પણ પુદ્ગલ જ છે વસ્ત્ર-પાત્ર એ પણ પુદ્ગલ જ છે એટમબોમ્બ-હાઈડ્રોજન-બોમ્બ તથા અન્ય પ્રાણઘાતક શસ્ત્રો એ પણ પુદ્ગલ જ છે અરે ! પ્રાણીઓનું શરીર, શબ્દ, વિચાર અને ઉશ્વાસ એ પણ પુદ્ગલ જ છે અવસ્થાની દ્રષ્ટિએ પુદ્ગલમા વિવિધતા છે. તેમ પ્રાણીઓને ગુણ અને દોષકારક દ્રષ્ટિએ પણ તેમા

વિવિધતા છે પુદ્ગલ એ એકાંતે નથી ગુણકારક કે નથી નુકસાનકારક ગુણકારક પુદ્ગલ પણ કોઈ અમુક પ્રકારે અવસ્થાંતર થઈ દોષકારક સ્વભાવી બની શકે અને દોષકારક પુદ્ગલ, અવસ્થાન્તર થઈ ગુણકારક પણ બની શકે. અમૃત જેવી ચીજ પણ વિષકારક અને સોમલ જેવા પ્રાણહર પદાર્થો તથા પ્રકારના રસાયણ પ્રયોગથી સુખકારક પણ બની શકે. આ રીતે બાહ્યજગતમા વિવિધ અવસ્થાવંત પુદ્ગલો, વિશ્વના પ્રાણીઓને વિવિધ રીતે ઉપયોગી અને અનુપયોગી છે જે જીવો પુદ્ગલની સહાયથી જ જીવન વ્યતીત કરી શકે તેવા જીવોને સંસારી, અને પુદ્ગલનો લેશ માત્ર ઉપયોગ જેને જરૂરી નથી તેવા જીવોને સિદ્ધનાજીવ–મોક્ષના જીવ યા પરમ પદને પ્રાપ્ત પરમાત્મા કહેવાય છે આમ જીવોના બે વિભાગ હોવામા પુદ્ગલ જ કારણ છે પુદ્ગલના ઉપયોગથી જ જીવન ચલાવી શકનાર આત્માઓ, પુદ્ગલથી ક્ષીરનીરવત્ સયોજિત બની ગએલા હોય છે પુદ્ગલની જરૂરિયાત રહિત જીવો પુદ્ગલસગથી બિલકુલ રહિત છે

પુદ્ગલનો સ્વભાવ જ પૂરણ અને ગલન હોવાથી તે કોઈપણ એક અવસ્થાવંત રહી શકતુ નથી એટલે જીવને અનુકૂળકારક પુદ્ગલ પ્રાપ્તિ પણ ચિરસ્થાયી શાન્તિદાયક બની શકતી નથી કોઈક સમયે પણ તે અવસ્થાનો નાશ છે. કદાચ દીર્ઘકાળ ટકી શકે તેવી અવસ્થાવંત પુદ્ગલ હોય તો પણ જીવની સાથેનો તેનો સયોગ દીર્ઘકાળ સુધી ટકી શકવાનુ નિશ્ચિત હોઈ શકતું નથી એટલે અનુકૂળતાદાયક

પુદ્ગલ પ્રાપ્તિ સાથે અન્તે તો નિરાશા અને વિયોગ તો સંકળાયેલ જ છે માટે અનેકવિધ નીતિ કે અનીતિમય પ્રયત્નથી પ્રાપ્ત પુદ્ગલવસ્તુ કોઈ પણ જીવને શાશ્વતપણે યા સદાના માટે સુખી રાખવાવાળી તો નથી જ.

ઘોરહિંસાના તાંડવદ્વારા પૌદ્ગલિક અનુકુળતાઓ પ્રાપ્ત કરી ધરતી ધ્રૂજાવતા અનેક મદાંધ સત્તાધારકોને પણ તે તમામ સામગ્રીને રોતા રોતા છોડીને યમશરણ થવું પડ્યું અને જેના નામનિશાન પણ ન રહ્યા

હિંસા—અહિંસા, ભક્ષ્ય-અભક્ષ્ય અને પેય-અપેયના વિવેકને કોરે મૂકી અનેક પૌષ્ટિક ખાદ્ય સામગ્રીથી હૃષ્ટ પુષ્ટ બનાવેલ અને તેલ-અત્તર આદિ સુગંધી પદાર્થોથી વાસિત કરેલા શરીરો પણ કોઈ ઓચિંતી બીમારીથી રોગ-ગ્રસ્ત અને દુર્ગંધમય બની જવાના ઉદાહરણો આજે પણ મૌજુદ છે કોણ કહી શકે તેમ છે કે મારી કાયા જીંદગી-ભર કંચનસમ રાખી શકીશ? કોણ કહી શકે તેમ છે કે મારી સમૃદ્ધિ, માલ-સત્તા કુટુંબ-પરિવાર આદિનો હું કદાપિ વિયોગી નહિ બનુ? શુ! આ બધું સ્પષ્ટ સમજી શકાય તેવું નથી? સમજાય તો પછી તેની પ્રાપ્તિ માટે રાત-દિવસ ધમપછાડા કેમ? અનીતિમાં ભાનભૂલા કેમ? હિંસા અને અને અહિંસામાં અવિવેકી કેમ? પાપનો ડર કેમ નહિ? શું લાવ્યો હતો? શુ લઈ જઈશ? શું! આ આત્માનું અસ્તિત્વ આજે ધારણ કરેલ દેહના સંયોગ પુરતું જ છે? શું એક વખત એવો નહિં આવે કે આ દેહ તે ચેતન વિનાનો

શબરૂપે પડ્યો હશે? શું પછી તારી દુનિયા નથી? આજે તો અનેક કિસ્સાઓ પ્રત્યક્ષરૂપે છાપાંઓમાં અનેક વખત છપાએલા વાંચીએ છીએ કે અમુક ગામે અમુક બાળકને પોતાની વર્તમાન દેહધારક અવસ્થા પહેલાંની પૂર્વદેહધારક સ્થિતિ સ્મૃતિમાં આવી, અને પોતાના પૂર્વભવની વ્યતીત જીવનની હકિકતો સ્પષ્ટપણે કહેવા માંડી. તે સ્થળે જઈ તપાસ કરતાં અનેક માણસો સમક્ષ પ્રત્યક્ષ રૂપે તે હકિકતો સાચી સિદ્ધ થઈ ચૂકી આ રીતે આ દેહધારક અવસ્થા પહેલાં પણ કોઈ બીજી દેહધારક અવસ્થા જીવની હોવાનું પ્રામાણિકપણે પ્રત્યક્ષરૂપે સિદ્ધ થઈ ચૂકેલ છે. એટલે હવે પછી પણ કોઈ નવીન દેહધારક અવસ્થારૂપે જીવનું અસ્તિત્વ ચાલુ રહેવાનું આપોઆપ સિદ્ધ થાય છે. એક જન્મથી શરૂ થઈ મરણ પર્યંતના કાળને એક ભવ કહેવાય છે. એવા ભવો આ જીવે અનંતીવાર કર્યા અને અનેકવિધ શરીરધારી બન્યો જૈન-દર્શનના સંસ્કૃત-પ્રાકૃત ગ્રંથો અવગાહન કરવાની શક્તિ ન હોય તેવા બાળજીવો પણ સહેલાઈથી જીવની વિવિધ દેહ-ધારી અવસ્થાઓનું અધ્યયન કરી શકે તે માટે જૈનાગમ અનુસારે "વાદિવેતાલ બિરૂદ ધારક શ્રી શાંતિસૂરિ મહારાજે" જીવવિચાર નામે પ્રકરણ રચ્યું છે આ જીવવિચાર પ્રકરણનું અધ્યયન કરવાથી માલુમ પડશે કે જીવ વિવિધ રીતે કેવા કેવા શરીરનો ધારક બને છે?

વિશ્વમાં જીવોની દેહાવસ્થા અને સંસારી સંયોગોની પ્રાપ્તિ વારંવાર એક સરખી જ નહિ હોવાના વિવિધ પ્રકારની

હોય છે. તે વિવિધતાનુસાર તો જ્ઞાનિપુરૂષોએ જીવોના પણ વિવિધ ભેદ દર્શાવ્યા. વિવિધ ભેદધારી શરીરાવસ્થામાં કેટલીક શરીરાવસ્થા તો એવી પણ હોય છે કે જે જોતા જ આપણને ઘૃણા થાય. ગમે તેવી શરદીમા કે ગરમીમા, સુખમા કે દુઃખમાં. અનુકૂળતાવાળા સ્થાને સ્વતંત્રતાપૂર્વક જવામાં જીવ અશક્ત હોય. મુંગામુંગા શીત–તાપાદિ કષ્ટો સહન કરીને જ પડી રહેવુ પડે વળી અનેક જીવોની દેહાવસ્થા ટકાવવામા ભક્ષ્ય તરીકે ઉપયોગમાં લેવાઈ જઈએ તેવા પણ શરીર હોય આપણે ભક્ષાઈ જતા હોઈએ તો પણ તેથી બચવાની કોઈ શક્તિ. લાગવગ, કે રાજ્યના કાનુનો આપણી પાસે ન હોય. એવી પણ દેહાવસ્થા, અનેક વિધ વિલાસી જીવનમા અંધ બની ગએલા આપણે અનેકવાર પ્રાપ્ત કરી અરે! વર્તમાન જન્મ પહેલા પણ નવ નવ મહિના જેટલા દીર્ઘ-કાળ પર્યંત ઉંધે મસ્તકે અને જ્યા હવાનું પણ આગમન બહુ જ ઓછુ હોય એવા મળમૂત્રથી ભરેલા અંધારી કોટડી સમ માતાના ઉદરમા પણ આ જીવે કેટલું દુઃખ અનુભવ્યું? આ નજીકના ટાઈમની હકિકત બુદ્ધિગમ્ય હોવા છતાં આપણે ભૂલી ગયા, તો પછી પૂર્વભવોની કષ્ટકારક દેહાવસ્થાની સ્મૃતિ આપણને ક્યાંથી હોય? પરંતુ એવી અવસ્થાઓ આ જીવે અનેકવાર પ્રાપ્ત કરી અને કરશે એ વાત તો ચોક્કસ છે

વિવિધ જન્મોમાં આવી વિવિધ અવસ્થાવંત શરીર પ્રાપ્તિ કેમ? એવી વિવિધ રચના કેમ થાય છે? કેવી રીતે થાય છે? કોણ કરે છે? કંઈ વસ્તુમાંથી કરે છે? એક સ્થાને

વીતરાગ બનેલ એ સર્વજ્ઞ મહાપુરૂષોએ વિશ્વના પ્રાણીઓ સમક્ષ રજુ કર્યું છે કે આ વિશ્વમાં એક એવા પૌદ્‌ગલિક રજકણો (અણુઓ)નું અસ્તિત્વ વર્તી રહ્યું છે કે જેણે સંસારી આત્માઓની અનંત શક્તિઓને આવરી લીધી છે અનંત સુખનો ઝરો પોતાના આત્મામાં જ નિરંતર સ્થાયી હોવા છતા એ પૌદ્‌ગલિક રજકણોથી પરાધીન બનેલા આત્માને પોતાનું સ્વતંત્ર સુખ ભૂલાઈ ગયું છે. અને પૌદ્‌ગલિક સુખે જ સુખી થવાની ઘેલછાવાળો બની રહ્યો છે.

આ રજકણો અતિ સૂક્ષ્મ છે, અને ચક્ષુગોચર થઈ શકે તેવાં નથી. અણુની વિરાટ શક્તિ આજના વૈજ્ઞાનિક યુગમા કોઈથી અજાણ નથી તો પછી વૈજ્ઞાનિકોએ માની લીધેલ અણુ કરતા પણ અત્યંત સૂક્ષ્મ એવાં આ રજકણો અનંત શક્તિવંત હોય એમાં શું આશ્ચર્ય ?

આ સૂક્ષ્મ રજકણો ચૌદરાજલોકમા ઠાંસી ઠાંસીને ભરેલાં જ રહે છે કોઈપણ જગ્યાએ રહેલ આત્મામા આ રજકણો આકર્ષાઈ ક્ષીરનીરવત્ સંમિશ્રિત બની જાય છે. સંમિશ્રિત બનતાં તે રજકણો પ્રથમ કહેવાઈ ગયેલ આઠ ગ્રહણ યોગ્ય પૌદ્‌ગલિક વર્ગણાઓ પૈકીની છેલ્લી કાર્મણવર્ગણાઓના જ હોય છે, અને આત્માની સાથે મિશ્રિત બન્યા બાદ [illegible] આમ તે રજકણો "કર્મ" સંજ્ઞાથી ઓળખાય છે કેટલાક દર્શનકારો સંસારી જીવોના સુખ-દુઃખનું કારણ "કર્મ" જણાવ્યુ, પરંતુ તે કર્મ એક પ્રકારના પૌદ્‌ગલિક રજકણો

હોઈ આત્મા સાથે ક્ષીરનીરવત્ સંમિશ્રિત બની રહેવાનું બતાવી શક્યા નથી આત્મા સાથે સંમિશ્રિત અવસ્થામાં પણ તે ઉપર જીવો વડે થતા કેવા પ્રયોગ દ્વારા તેને આત્મામાથી હટાવી, તેનાથી આવરણ રહિત બની, આત્માના અનંત પ્રકાશને વિશ્વમા પ્રકાશિત કરી શકાય તે રીતના વિજ્ઞાનને પણ તેઓ સમજાવી શક્યા નથી. જ્યારે સર્વજ્ઞ વીતરાગ પ્રણિત જૈનદર્શમા આ અંગેનુ વિરાટ સાહિત્ય આજે પણ મોજુદ છે

વિશ્વમાં સ્થૂલ યા સૂક્ષ્મ સ્વરૂપે વિદ્યમાન અણુસમુહ પૈકી. આત્મા પ્રત્યે આકર્ષાઈ આત્મામા ચોંટી જવાની યોગ્યતા તો કેવળ "કાર્મણ વર્ગણાવસ્થાએ પ્રાપ્ત અણુસમૂહમા જ હોય.

લોહ અવસ્થા પ્રાપ્ત અણુઓમા જેમ લોહચુમ્બક પ્રત્યે જ ખેચાવાની અને લોહચુબકમા જેમ લોહના કણોને જ ખેંચવાની તાકાત છે. તેમ જીવ અને કાર્મણવર્ગણાની રજ-કણો સંબધમા પણ સમજી લેવુ

આ કાર્મણવર્ગણાની રજકણો પ્રતિસમય અઢળક પ્રમા-ણમા આત્માને ચોટીને આત્માની સાથે લોહાગ્નિવત્ કે ક્ષીરનીરવત્ એકરસ જેવી થઈ જાય છે.

જીવની માનસિક-વાચિક કે કાયિક કોઈપણ પ્રકારની પ્રવૃત્તિ સમયે જ એ કાર્મણવર્ગણાની રજકણો ખેચાય છે. એવી યોગિક પ્રવૃત્તિ રહિત જીવો પ્રત્યે તો ને રજકણો નથી ખેંચાતી કે નથી ચોટતી

યૌગિક અવસ્થાવંત જીવો વડે આકર્ષિત તે રજકણો "રાળ વડે સંધાઈ એકાકાર થતા બે કાષ્ટની માફક" પૂર્વે આકર્ષિત રજકણ સમૂહની સાથે બન્ધન સ્વરૂપે બની રહી જીવના કાર્મણ શરીર રૂપે ઓળખાય છે. આ કાર્મણ શરીર જ જીવના જન્મ–મરણ–સુખ–દુઃખ ઇત્યાદિ જીવની વિવિધ અવસ્થા સર્જક તત્વ છે. કાર્મણ શરીરના કારણે જ જીવના અનાભોગ પ્રયત્નવડે થતું દ્રશ્ય સૃષ્ટિનું નિર્માણ છે. આ કાર્મણ શરીરના કારણે જ જીવોની બાહ્ય અને આતરિક અવસ્થામાં ભિન્નતા છે. તેના કારણે જ જીવોની દેવ–મનુષ્ય–તિર્યંચ અને નારકી સ્વરૂપ સ્થિતિ સર્જાય છે આ સ્થિતિ એ જ જીવનો સંસાર છે

ભિન્ન ભિન્ન સમયે જીવવડે ગ્રહિત બની રહેલ કર્મ-રજકણોના પિંડસ્વરૂપ કાર્મણ શરીરનું અસ્તિત્વ તો સંસારી અવસ્થાવંત જીવમા સદાના માટે અનાદિકાળથી છે પરંતુ તેના રજકણો સદાના માટે તેનાં તે જ નહિં હોતા પુરાણાં રજકણોનું ગમન અને નવાં રજકણોનુ આગમન પ્રતિસમય થતુ જ રહે છે કારણ કે રજકણોનું આગમન પ્રવાહ સ્વરૂપ અનાદિ છે, પરંતુ વ્યક્તિ સ્વરૂપે અનાદિ નથી. આ આખુંય કાર્મણ શરીર પણ એટલુ સૂક્ષ્મ છે કે તે ચર્મચક્ષુથી દેખી શકાય તેવુ નથી

કાર્મણવર્ગણાના આ રજકણ સમૂહના, આત્મા સાથે સંબન્ધિત બની રહી કર્મરૂપ પરિણત થવાના કાર્યને, જૈન પારિભાષિક ભાષામા "બન્ધ" કહેવાય છે

પુદ્ગલનું અવસ્થાન્તર થવાથી તેમાં નવી શક્તિ યા સ્વભાવનુ નિર્માણ થાય છે, એ નિયમાનુસાર અનાભોગ વીર્યવડે ગ્રહણ કરાતી તે કાર્મણવર્ગણાની રજકણોનુ પણ કર્મસ્વપે અવસ્થાન્તર થવાથી તેમા "જ્ઞાનાવરણીય" આદિ સ્વભાવનુ નિર્માણ થાય છે

જ્ઞાનાવરણીય એ. કર્મરજકણસમૂહની એક પ્રકારની વ્યૌત્પત્તિક સંજ્ઞા છે કઈ જાતના કર્મરજકણો જીવને કેવા પ્રકારની અનુકૂળતા યા પ્રતિકૂળતા સર્જક સ્વભાવી બની રહ્યા છે, તેનો ખ્યાલ તે કર્મરજકણોની વિવિધ અર્થકારક સંજ્ઞાથી જ આપણને આવી શકે છે એટલે ભિન્નભિન્ન શક્તિધારક તે કર્મરજકણોને તે તે પ્રકારની શક્તિ યા સ્વભાવ-સૂચક સંજ્ઞાથી જ વ્યવહારાય છે આવી સંજ્ઞાઓ મુખ્યપણે આઠ અને તે પ્રત્યેકના પેટા વિભાગસ્વરૂપે ૧૫૮ ની સંખ્યા પ્રમાણ છે. બંધ સમયે જ થતા આવા વિવિધ સ્વભાવ નિર્માણને "પ્રકૃતિ બંધ" કહેવાય છે

જેમ મુખવાટે ઉદરમા પ્રક્ષેપિત આહારનુ રસ રૂધિરાદિ સાત ધાતુરૂપે પરિણમન થતુ જ રહે છે. તેવી રીતે પ્રતિ-સમય કર્મસ્વરૂપે પરિણમન થતા રજકણ સમૂહનુ તે જ સમયે જ્ઞાનાવરણીયાદિ સ્વરૂપ વિવિધ સ્વભાવધારક પરિણમન પણ થતુ જ રહે છે તે કર્મ રજકણના સ્કંધો બંધાવસ્થા બાદ અમુક સમય સુધી સુષુપ્તપણે રહી આત્મમાંથી જેમ જેમ છૂટતા રહે છે. તેમ તેમ બંધસમયે પ્રાપ્ત સ્વભાવ મુજબ તે તે સ્કંધો આત્માને અનુકૂળતા યા પ્રતિકૂળતાનો

અનુભવ કરાવે છે આત્માને અનુભવાતી તે દશાને કર્મનો ઉદયકાળ કહેવાય છે.

તે કર્મરજકણોનો આત્મા સાથેનો સંબંધ, સુષુપ્ત સ્વરૂપે અને ઉદય સ્વરૂપે મળીને ક્યાં સુધી રહી શકવાની યોગ્યતાવાળો છે, તે કાળની યોગ્યતાનું નિર્માણ પણ બંધ સમયે જ થઈ ચૂકે છે અને તેને "સ્થિતિબંધ" કહેવાય છે. સ્થિતિબંધની ન્યૂનાધિકતાનો આધાર બંધ સમયે વર્તતા રાગી–દ્વેષી પરિણામની અલ્પ બહુલતાને અનુલક્ષીને હોય છે

અમુક સમયસુધી સુષુપ્ત અવસ્થાવંત રહી, બંધસમયે નિર્મિત સ્વભાવાનુસાર જીવને થતી ગુણકારક કે હાનિકારક ઉદય અવસ્થામાં પણ ગુણ અને હાનિમા તરતમતા હોય છે. ક્યારેક ક્યારેક તો કર્મનો ઉદય તીવ્રપણે લાભ યા હાનિ કરે છે અને ક્યારેક ક્યારેક મંદપણે કરે છે આ તીવ્ર યા મંદપણું પણ બંધસમયે જ નિયત થાય છે અને તેને "રસબંધ" કહે છે. તે નિયત થવામા જીવની કષાય સહિત લેશ્યાપરિણતિ જ કારણભૂત હોય છે.

વિવિધ સ્વભાવધારક તે કર્મસ્કંધોમા પ્રકૃતિબંધ સમયે ક્યા ક્યા સ્વભાવનુ નિર્માણ કેટલા કેટલા સ્કંધો (રજકણ સમૂહો)મા થવુ જોઈએ, તેનુ નક્કીપણું, તે "પ્રદેશબંધ" કહેવાય છે

આ રીતે પ્રતિસમય જીવ પ્રયત્નવડે આકર્ષિત બની.

જીવની સાથે સંબંધિત બની જઈ કર્મઅવસ્થાને ધારણ કરતાં તે રજકણ સમૂહોમા પ્રકૃતિ–સ્થિતિ–રસ અને પ્રદેશનું અર્જન. બંધ સમયેજ થતું રહે છે. એટલેજ તે મુજબ બંધ ચાર પ્રકારે કહ્યો છે.

ત્યારબાદ જીવને શુભ સંયોગોની પ્રાપ્તિ કરાવનાર, કર્મોને પુણ્યોદય અને અશુભ સંયોગોની પ્રાપ્તિ કરાવનાર કર્મોને પાપોદય કહેવાય છે. ૧૫૮ પ્રકારની સંજ્ઞાધારક કર્મ-અણુ સમૂહમા કઈ સંજ્ઞાધારક કર્મનો ઉદય પુણ્ય સ્વરૂપે અને કઈ સંજ્ઞાધારક કર્મનો ઉદય પાપ સ્વરૂપે વર્તે છે અને તે કેવા કેવા પ્રકારના શુભાશુભ સંયોગોની પ્રાપ્તિ કરાવે છે? તેની સમજ કર્મવિપાક નામે પ્રથમ કર્મગ્રંથથી સમજી લેવી.

આ રીતે કર્મબંધરૂપે કર્મનો સંબંધ અને કર્મોદય-સ્વરૂપે તે કર્મનો છૂટકારો. પ્રતિસમય ચાલુ જ છે આ કર્મોને કારણે જ શરીરપ્રાપ્તિ. વાચાશક્તિ, વિચારશક્તિ. શ્વાસોચ્છ્વાસ લેવા મૂકવાની શક્તિ. જન્મ–મરણ–સુખ–દુઃખ, રાગ અને દ્વેષ. અવિવેક. અજ્ઞાન. વગેરેનો ધારક આત્મા બનતો જ રહે છે.

જે આત્મા કર્મસંબંધથી બિલકુલ રહિત છે. તે આત્મા શરીરાદિ યોગ્ય પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરવામા અને તે તે રૂપે પરિણામ પમાડવામા પ્રયત્નશીલ બનતો જ નથી કારણ કે તેમને જન્મ–મરણ નથી. એટલે શરીર. ઉચ્છ્વાસ. વાણી કે વિચારની પણ તેને જરૂર નથી એ બધી જંજાળ નહિ હોવાથી આપણે અનુભવીએ છીએ એવા કોઈ સુખ દુઃખ

પણ તેને નથી. તેમનું સુખ કોઈ અલૌકિક છે. તે તો જેને હોય તે જ સમજી શકે. વિશ્વમા એવી કોઈ ચીજ નથી કે તેના ઉદાહરણ દ્વારા તે સુખનો ખ્યાલ આપી શકાય.

સંસારી જીવોના પ્રયત્નથી થતી શરીરાદિની રચના તે કર્મસ્વરૂપે પ્રાપ્ત પુદ્ગલ રજકણોના નિમિત્તને પામીનેજ થાય છે વિવિધ સ્વભાવધારક કર્મસ્કંધો તે અવયવ છે અને તે વિવિધ અવયવોની સંયોજીત અવસ્થા તે કાર્મણ શરીર છે.

આઠ ગ્રહણ યોગ્ય પૌદ્ગલિક વર્ગણાઓ પૈકી "કાર્મણ ગ્રહણ યોગ્ય" વર્ગણાવડે કાર્મણ શરીરની, "ઔદારિક ગ્રહણ યોગ્ય" વર્ગણાવડે ઔદારિક શરીરની, અને વૈક્રિય ગ્રહણ-યોગ્ય-આહારક ગ્રહણયોગ્ય અને તૈજસ ગ્રહણયોગ્ય વર્ગણાના રજકણ સમૂહવડે તે તે સંજ્ઞાધારક અનુક્રમે વૈક્રિય-આહારક અને તૈજસ શરીરની રચના થાય છે. ઉચ્છ્વાસ ગ્રહણયોગ્ય, ભાષા ગ્રહણયોગ્ય અને મન ગ્રહણયોગ્ય પૌદ્ગલિક વર્ગણાના રજકણ સમૂહવડે થતી રચના તે અનુક્રમે શ્વાસોચ્છ્વાસ-વાણી અને વિચાર તરંગો સ્વરૂપે પરિણમે છે

આમા ભાષા, શ્વાસોચ્છ્વાસ અને મનોયોગ્ય વર્ગણાઓમાંથી પુદ્ગલસ્કંધોને જીવ ગ્રહણ કરી, તે તે રૂપે પરિણમાવીને તે પુદ્ગલોનાજ અવલંબનથી ઉત્પન્ન થયેલ વીર્યદ્વારા તે તે પુદ્ગલોને જીવ છોડી દે છે. જેમ બિલાડી ઉંદરના પકડવા પોતાના શરીરનુ જ સંકોચન દ્વારા અવ

લંબન લે છે અને ત્યારપછી સંકોચન દ્વારા પ્રાપ્ત થયેલ બળ વડે જ ઉંચે કુદી શકે છે અન્યથા કુદી શકતો નથી. તેવી રીતે ભાષાદિ વર્ગણાઓને છોડી મૂકવા માટે તેજ પુદ્ગલોનું અવલંબન લેવાય છે

શેષ ઔદારિકાદિ શરીર યોગ્ય પાંચ વર્ગણાઓમાંથી ગ્રહણ કરાતા પુદ્ગલસ્કંધોને તો ઔદારિકાદિ શરીરરૂપે પરિણમાવે છે. પણ છોડી મુકાતા નથી. તેને તો બંધન નામકર્મવડે પોતાની સાથે આત્મા જોડી દે છે ભાષા-ઉચ્છ્વાસ અને મનોવર્ગણાના પુદ્ગલ સ્કંધોને તો આત્મા સાથે સંબંધિત બનવામાં હેતુભૂત તેઓનું બંધન નામકર્મ નહિ હોવાથી તેઓને તો પૂર્વના સમયે ગ્રહણ કરે અને પછીના સમયે છોડી મૂકે. એ પ્રમાણે થયા જ કરે છે

ભાષા-ઉચ્છ્વાસ અને વિચારસ્વરૂપે પરિણમાવી છોડી મૂકાતા તે અણુસ્કંધો આજના વૈજ્ઞાનિક પ્રયોગોદ્વારા કાગળ યા અન્ય ચીજ ઉપર અંકિત થતા હોઈ, તે અણુસ્કંધો પુદ્ગલ સ્વરૂપ હોવાની જૈનદર્શનકથિત માન્યતા પ્રત્યક્ષ સિદ્ધ થાય છે. રેડીઓ-ગ્રામોફોન વિગેરે ભાષાના પુદ્ગલોને અંકિત કરતા પ્રયોગો છે "અસત્ય શોધક યંત્ર" તે વિચારના પુદ્ગલોને અંકિત કરતો પ્રયોગ છે અને ઉચ્છ્વાસને પણ ગ્રહણ કરતો એક પ્રયોગ "ઇન્ડિયન નાઈન આર્મિક"ના ડીસેમ્બર ૧૯૬૨ના અંકમાં નીચે મુજબ વાંચવામાં આવ્યો હતો

* અમેરીકાના એક ડોક્ટરે ફોટોગ્રાફીના એક નવ-

વીના શ્વાસને એક બાટલીમાં ભર્યો. ઘૃણા અને શત્રુતાના ઉદ્‌ગારોના સમયમાં નીકળતા શ્વાસને તેણે આમ બાટલીમા જમા કરી લીધો. પછી તેણે જોયું તો તેને માલુમ પડ્યું કે ક્રોધી દશામાં જે શ્વાસ, મનુષ્યના દેહમાથી બહાર નીકળે છે, તેમાં એટલું તો ભારે ઝેર હોય છે કે જો એ શ્વાસ, વીસ સુવરોને ઇજેક્શન દ્વારા આપવામાં આવે તો જરૂર તેઓ મૃત્યુ પામે છે."

આ ઉપરથી એક બીજી વાત પણ સિદ્ધ થાય છે કે બૂરા ચિંતવન દ્વારા છોડાતા વિચારતરંગોના અણુઓ એવા ઝેરી હોય છે કે અન્યને પણ ઝેરી બનાવે છે

ગ્રહણયોગ્ય આઠ પૌદ્‌ગલિક વર્ગણામાથી ઉપરોક્ત રીતે શરીર, ઉચ્છ્વાસ, વાણી અને વિચાર સ્વરૂપે થતુ પરિણમન તે જીવ પ્રયત્નથી જ થાય છે. પોતપોતાના અંગે થતી શરીર રચનાદિ ક્રિયા તે પોતપોતા જ પ્રયત્ને થાય છે. કોઈ એક જીવના પ્રયત્ને અન્ય જીવના શરીરાદિની રચના થઈ શકતી નથી.

પ્રકરણ ૫ મું

જૈનદર્શન કથિત આત્મવીર્ય સ્વરૂપ

આત્માની શક્તિ–બળ–પરાક્રમ તે વીર્ય કહેવાય છે. વીર્ય એ જૈનપારિભાષિક શબ્દ છે તેનો અર્થ–યોગ, ઉત્સાહ બળ. પરાક્રમ. શક્તિ ઇત્યાદિ થાય છે આ વીર્ય બે પ્રકારે કહેવાય (૧) લબ્ધિવીર્ય અને (૨) કરણવીર્ય

આત્મામા શક્તિરૂપે રહેલુ વીર્ય તે લબ્ધિવીર્ય અને તે લબ્ધિવીર્યની પ્રવૃત્તિમા નિમિત્તભૂત જે મન, વચન અને કાયારૂપ સાધન તે કરણવીર્ય છે.

કરણવીર્યમા આત્મિકવીર્યના વાહનરૂપથી વીર્ય શબ્દનો ઉપચાર છે. આત્મજ્ઞાનરહિત જીવને વીર્યગુણની પ્રાથમિક સમજ તે કરણવીર્ય દ્વારા જ આપી શકાય છે લબ્ધિવીર્ય પ્રગટ થવામા કરણવીર્ય સબધ ધરાવે છે. માટે તે ઉપચાર યોગ્ય છે

વાસ્તવિક રૂપથી તો વીર્ય એ શરીરની નહિ. પણ આત્માની વસ્તુ છે. વીર્ય એ શરીરનો ગુણ નહિ હોતા શરીરનું સર્વ પ્રકારનું સચાલન કરવાવાળો જે આત્મા શરીરમા રહેલો છે. તેનો ગુણ છે.

વીર્યના સત્ય સ્વરૂપથી અજ્ઞાત લોકો, શરીરની તાકાતને –બળને જ વીર્ય સ્વરૂપમા સમજે છે પરંતુ શરીરની અદર

રહેલું વીર્ય તો પુદ્ગલમાંથી બનેલું હોવાથી તે તો પૌદ્ગલિક વીર્ય કહેવાય છે. આ પૌદ્ગલિક વીર્યની પ્રગટતાનો આધાર આત્માના વીર્ય ગુણના પ્રગટીકરણ પર જ છે.

જગતના નાના મોટા સર્વ પ્રાણીઓની મન-વચન તથા શરીરની સ્થુલ યા સૂક્ષ્મ પ્રવૃત્તિમા આત્માનું વીર્ય જ કામ આપે છે મન-વચન અને કાયા તો જડ હોવાથી આત્માના વીર્ય વિના કોઈ પણ પ્રકારની ક્રિયા કરી શકતાં નથી આત્મા જ્યારે શરીરનો ત્યાગ કરીને ચાલ્યો જાય છે ત્યારે મજબૂતમા મજબૂત શરીર પણ કાષ્ટની માફક પડીને પડ્યું રહે છે એટલે સ્પષ્ટ રીતે સિદ્ધ થાય છે કે આત્મિક બળ વીર્યના અભાવે શારીરિક બળ વ્યર્થ છે

છે આ ક્ષાયિક વીર્યમા સમગ્ર જગતને પલટાવી નાંખવાની શક્તિ હોય છે પરન્તુ એ રીતે પલટાવવાનુ કોઈ આત્મા કોઈ કાળે કરે જ નહિ કારણ કે એવી રીતના પ્રગટવીર્ય-વાળા આત્માને એવુ કરવાનુ કોઈ પ્રયોજન હોતું નથી.

ન્યૂનાધિક પ્રમાણમા પણ વીર્યાંતરાય કર્મસ્વરૂપ આવરણ જ્યા સુધી આત્મ પ્રદેશોના વીર્યને આચ્છાદિત કરીને રહે છે. ત્યા સુધી ગમે તેવા પ્રમાણવાળા વીર્યને ક્ષાયોપશમિક વીર્ય કહેવાય છે ક્ષાયિક વીર્યધારક સર્વ આત્માઓનુ વીર્ય સદાકાળ એક સરખુ જ હોય છે જ્યારે ક્ષાયોપશમિક વીર્ય-ધારક સર્વ આત્માઓના વીર્યમા વિવિધતા હોય છે

કેવલી ભગવાન તથા સિદ્ધ પરમાત્મા ક્ષાયિકવીર્યવત હોય છે. તેમા પણ સલેશ્ય અને અલેશ્ય એમ વીર્યના બે પ્રકાર પડે છે લેશ્યાસહિત વીર્યવાળા જીવો સયોગિ કહેવાય છે અને લેશ્યારહિત વીર્યવાળા જીવો અયોગી કહેવાય છે. તેનુ કારણ એ છે કે લેશ્યાવાળા જીવોના લબ્ધિ (આત્મ) વીર્યનુ પ્રવર્તન અર્થાત તે આત્માનો પ્રયત્ન. મન–વચન અને કાયા દ્વારા થતો હોઈ તે જીવો સયોગી કહેવાય છે. અને લેશ્યા વિનાના જીવોના લબ્ધિ વીર્યમા મન–વચન અને કાયા-રૂપ સાધનોનો ઉપયોગ હોતો નથી માટે તે જીવો અયોગી કહેવાય છે આ અયોગી જીવો પુદ્ગલ ગ્રહણ કરતા જ નથી.

ક્ષાયોપશમિક વીર્ય તો સલેશ્ય જ હોય અલેશ્ય ક્ષાયિક વીર્યવત તો ચૌદમા ગુણસ્થાનકવર્તી અયોગી કેવલી તથા સિદ્ધ પરમાત્મા જ હોય અને સલેશ્ય ક્ષાયિકવીર્ય તો સયોગી

કેવળીને હોય. આ સલેશ્ય ક્ષાયિક વીર્યવંત સયોગી કેવળી તે કષાયરહિત હોવાથી તેમના મન-વચન અને કાયાદ્વારા પ્રવર્તિત વીર્ય વડે આકર્ષિત પુદ્‌ગલો આત્મા સાથે નિરસપણે અતિ અલ્પ સમય સંબંધિત રહી ખરી જાય છે.

મન-વચન અને કાયારૂપ સહકારી કારણદ્વારા પ્રવર્તતા સલેશ્ય વીર્યની "યોગ" સંજ્ઞા છે એટલે કારણમાં કાર્યનો આરોપ કરીને મન-વચન અને કાયાનો પણ શાસ્ત્રમાં યોગ તરીકે વ્યવહાર કર્યો છે. આ યોગસંજ્ઞક વીર્યવડે જ ગ્રહણ-યોગ્ય પુદ્‌ગલ-વર્ગણાઓમાંથી આત્મા, ગ્રહણ-પરિણમન-અવલંબન અને વિસર્જન યથાયોગ્ય કરે છે.

સલેશ્ય ક્ષાયોપશમિક અને સલેશ્ય ક્ષાયિક એમ બન્ને પ્રકારના વીર્યમાં દરેકના અભિસંધિજ અને અનભિસંધિજ એમ બબ્બે પ્રકાર હોય છે. કર્મના સંયોગથી આત્મપ્રદેશમાં ઉકળતા પાણીની માફક સતત કંપન ચાલુ હોય છે. અને તેની અસર શારીરિક-માનસિક અને વાચિક અનેક બાહ્ય પ્રવૃત્તિઓથી વ્યક્ત થાય છે.

શરીરમાં અનેક ધાતુઓ બને છે. પારસ્પરિક સંક્રમણ થાય છે. અનાવશ્યક પદાર્થ શરીરમાંથી વિસર્જિત થાય છે. નિદ્રાવસ્થામાં પણ એ પ્રવૃત્તિઓ ચાલુ જ રહે છે. આ પ્રકારે થવાવાળી સર્વ પ્રવૃત્તિયોમાં પ્રવૃત્ત વીર્યને અર્થાત્ આત્મ-પ્રયત્નને "અનભિસંધિજ વીર્ય" કહેવાય છે.

આપણે હલીએ છીએ, ચાલીએ છીએ તે સમયે અંગ

તો હાથવડે કંઈક ઉંચકવા ટાઈમે વિશેષ પ્રયત્નની જે આવશ્યકતા રહે છે. એવી ઐચ્છિક પ્રવૃતિઓમા પ્રવૃત વીર્યને "અભિસધિજ વીર્ય" કહેવાય છે.

ગ્રહણયોગ્ય આઠે પૌદ્ગલિકવર્ગણાના સ્કંધોનું ગ્રહણ, શરીર રચના ઉચ્છ્વાસ–ભાષા અને મનરૂપે તેનું પરિણમન તથા અવલંબન અને વિસર્જન એ બધુય તે તે પુદ્ગલોના ધારક તે તે જીવોના જ અનભિસંધિજ વીર્ય (પ્રયત્ન) વડે જ થાય છે આ ઉપરથી સૃષ્ટિરચનાની સમજ પણ આવી જાય છે. એટલે દ્રશ્યમાન સૃષ્ટિનુ ઉપાદાન કારણ અને તેના ઉત્પાદકનો સાચો ખ્યાલ જૈનદર્શન કથિત "પુદ્ગલ વિજ્ઞાન" થી જ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે

સૃષ્ટિ રચનામા થતા આ રીતના પૌદ્ગલિક પ્રયોગોની અને આત્મવીર્યની આવી સ્પષ્ટ હકિકત જૈનદર્શન સિવાય જગતના કોઈ સાહિત્યમાંથી સમજવા મળી શકે તેમ નથી.

પ્રકરણ ૯ મું

કર્મતત્વના વિષયમાં જૈનદર્શનની વિશેષતા

આઠે ગ્રહણયોગ્ય પુદ્‌ગલવર્ગણાના પુદ્‌ગલ–સ્કંધોનું ગ્રહણ–પરિણમન એ બધુંય જીવના અનભિસંધિજ વીર્યવડે થતું હોવા છતાં, કર્મથી સંબંધિત બની રહેલ આત્માના જ પ્રયત્નવડે આ બધું થાય છે એટલે આ બધું થવામાં કારણરૂપે તો જીવની સાથે સંબંધિત બની રહેલ કર્મઅણુઓ જ છે. કર્મઅણુઓના સંબંધને લીધે જ જીવને વિવિધ નાટકો કરવા પડ્યા છે. પુદ્‌ગલ અણુ કરતાં પણ અનંતાનંત શક્તિધારક આત્માની શક્તિઓને આચ્છાદિત કરી રાખી આત્માને દુઃખત્રાસ દશામાં મૂકનાર તે કર્મઅણુઓ જ છે

પદાર્થવિષય ગ્રાહ્યશક્તિ–બુદ્ધિ–સદ્‌વિવેક–ક્ષમા–નમ્રતા–સરલતા–નિર્લોભતા–દાન–લાભ–ભોગ–ઉપભોગ અને વીર્ય (આત્મ તાકાત) ઈત્યાદિ આત્મિક ગુણોની અનુકૂળતા તથા પ્રતિકૂળતામાં, વળી શરીર, શરીરના અવયવો, શરીરની આરોગ્યતા, શરીરની મજબૂતાઈ, શરીરનો આકાર, શરીરના રૂપ–રસ–ગંધ–સ્પર્શ, શરીરમાં આત્માની સ્થિરતા, સુસંસ્કાર પરિવાર કુળ ઈત્યાદિ બાહ્ય સંયોગોની અનુકૂળતા અને પ્રતિકૂળતામાં પણ આ જીવ ઉપર કર્મરજકણોનું જ અધિપત્ય વર્તે છે

કર્મથી સબંધિત બની રહેલ આત્મા પરાધીન છે. તેની સ્વતંત્રતા કર્મઅણુઓએ છીનવી લીધેલી છે. કર્મ-અણુઓના સામ્રાજ્યે જીવ ઉપર કંટ્રોલ જમાવ્યો છે. અનુ-કૂળતા સર્જક કેટલાક કર્મઅણુઓથી સંસારી જીવને ક્યારેક કંઈક શાંતિ મળે છે. પરંતુ તે શાંતિ, શાશ્વત્ અર્થાત્ સદાકાળ સ્થાયી બની રહેવાવાળી હોતી નથી વળી તેવી શાંતિપ્રાપ્તિના સમયે પ્રતિકૂળતા સર્જક કેટલાક કર્મઅણુઓનો વિપાક પણ જીવને વર્તતા હોય છે એ રીતે કર્મરજકણોથી સર્જિત શાંતિ–અશાંતિનું ચક્ર સંસારી જીવનમાં ચાલ્યા જ કરે છે ધોમધખતા ઉનાળાના પ્રચંડ તાપમાં રણમાં વિચરી રહેલ માનવીને ઘડીભર માટે ખોબલું પાણી મળી જાય. અને તેનાથી જેવી શાંતિ તે અનુભવે તેવી નહિવત્ શાંતિ જીવને ક્યારેક અનુભવાય તેથી કંઈ તેનું દારિદ્ર ફીટી જતું નથી આવી પરાધીનતાવાળી શાંતિ–સુખ તે કંઈ વાસ્તવિક શાંતિ કે સુખ ન કહેવાય જે સુખશાંતિની પછવાડે દુઃખના ડગ અટકાયેલા હોય તેવી સુખશાંતિ શું કામની? જ્ઞાનીપુરુષોએ તો ફરમાવ્યું છે કે શાશ્વત અને સત્યસુખશાંતિની પ્રાપ્તિ તો કર્મ રજકણોના બંધથી બિલકુલ રહિત બની જવાવાળા આત્માઓને જ હોઈ શકે છે. પોતાનો જ આત્મા અનંત સુખનો ભંડાર છે જ્યાં સુધી આત્મા કર્મબંધથી પરાધીન છે, ત્યાં સુધીનું, તેનું સુખ પણ પરાધીન છે અધુરૂં છે, અશાશ્વત છે પરાધીન અવસ્થામાંથી છૂટી આત્માની આઝાદી મેળવવા દ્વારા શાશ્વત અને સત્ય સુખની પ્રાપ્તિ માટે તો

આત્માએ કર્મઅણુસમૂહના આગમનને રોકી, ભૂતપૂર્વ આગત કર્મઅણુસમૂહને આત્મામાથી સર્વથા અલગ કરવા પ્રયત્નશીલ બની રહેવું જોઈએ અને તે માટે કર્મઅણુસમૂહના વિજ્ઞાનનો સારી રીતે અભ્યાસ કરવો જોઈએ.

વિશ્વમા જેટલાં દર્શન, આત્મવાદી છે, અને પુનર્જન્મને માને છે, તેમને પુનર્જન્મની સિદ્ધિને માટે કર્મ માનવું જ પડે છે તે તે દર્શનોની ભિન્ન ભિન્ન પ્રક્રિયાઓને કારણે યા તો આત્માના સ્વરૂપમાં મતભેદ હોવાના કારણે કર્મના સ્વરૂપમાં થોડી ઘણી ભિન્નતા સમજાય, પરંતુ સર્વ આત્મવાદી દર્શનોએ કોઈને કોઈ નામથી પણ કર્મનો સ્વીકાર તો કરેલ જ છે

જે મનુષ્યો, ધન-શરીર આદિ બાહ્ય વિભૂતિયોમા આત્મબુદ્ધિવાળા છે, અર્થાત્ જડમાં જ અહંત્વ માની બાહ્ય દર્ષિત બની રહ્યા છે, તેવા બહિરાત્મભાવ સંસ્કારોથી વાસિત મનુષ્યોને કર્મવિષયનું વિજ્ઞાન રૂચિકર ન હોય, તેથી કરીને કર્મની સત્યતામા તો કંઈપણ ફેર પડતો જ નથી.

સાધારણ લોક પોતાના વ્યવહારમાં કામધંધા અને વ્યવસાયને માટે કર્મ શબ્દનો પ્રયોગ કરે છે. પરંતુ જૈન શાસ્ત્રામા કર્મ શબ્દનો ઉપયોગ બે અર્થને ઉદ્દેશીને જ છે.

(૧) રાગદ્વેષાત્મક પરિણામ જેને કષાય (ભાવકર્મ) કહેવાય છે અને (૨) કાર્મણ જાતિના અણુવિશેષ કે જે કષાયના નિમિત્તથી આત્માની સાથે વળગી રહેલા છે. જૈન

દ્રવ્યકર્મ કહેવાય છે. અહીં ભાવકર્મ તે આત્માના વૈભાવિક પરિણામ સ્વરૂપ છે જેથી તેનો ઉપાદાનરૂપ કર્તા જીવ જ છે. અને દ્રવ્યકર્મ તે કાર્મણજાતિના સૂક્ષ્મ અણુસમૂહરૂપ પુદ્ગલોનો વિકાર છે તેનો પણ કર્તા, નિમિત્ત રૂપથી જીવ જ છે. ભાવકર્મનું નિમિત્ત દ્રવ્યકર્મ છે, અને દ્રવ્યકર્મનું નિમિત્ત ભાવકર્મ છે એ રીતે તે બન્નેનો સંબંધ અન્ય-પરસ્પર બીજાંકુરની માફક કાર્ય-કારણરૂપ છે.

કેટલાક દર્શનકારોએ કર્મને માયા-અવિદ્યા-પ્રકૃતિ-વાસના-અદૃષ્ટ-સંસ્કાર-દૈવ-ભાગ્ય ઇત્યાદિ સંજ્ઞાથી પણ ઓળખાવ્યું છે પરંતુ તે બધા પર્યાયવાચક નામો હોઈ કર્મને જ ઉદ્દેશીને છે

અહિં ભાવકર્મને આત્માના વૈભાવિક પરિણામ સ્વરૂપ બતાવેલ છે. તે વૈભાવિક પરિણામનો અર્થ એ સમજવો કે જેમ શરાબ પીધેલા મનુષ્યની પ્રવૃત્તિ તે વિપરીત છે તેવી રીતે કર્મરૂપી શરાબના સંબંધથી ભ્રમિત બની એવા જીવની જે સુખ-દુઃખરૂપે વર્તતી અવસ્થા તે વૈભાવિક અવસ્થા સમજવી શરાબના નિશામાં ચકચૂર બનેલો માણસ નાચતો-કૂદતો-રમતો હોવા છતાં તેના નાચવા-કૂદવા-રમવામાં વાસ્તવિક હર્ષ નથી પણ નશાજન્ય છે તેવી રીતે કર્મના વિપાકોદય સમયે વર્તતી આત્માની બાહ્ય સુખવાળી દશા તે વાસ્તવિક સુખદશા નથી સ્વાભાવિક નથી પણ વૈભાવિક છે

જૈનદર્શનમાં પ્રત્યેક કર્મની બધ્યમાન-સત્ અને ઉદ-યમાન એમ ત્રણ અવસ્થાઓ માનેલી છે. તેને ક્રમશઃ બન્ધ

છે. આમાં ઘાતીકર્મનુ સ્વરૂપ જૈનદર્શન સિવાય અન્ય સ્થળે પ્રાયઃ જવલ્લે જ જોવામાં આવે છે. તેનું કારણ એ જ છે કે અન્ય દર્શનોએ જીવની કર્મથી મુક્તદશામા સુખ તો સ્વીકાર્યું, પરંતુ તેવી મુક્તદશા એટલે કેવી દશા? તે દશામાં જીવનું સ્વરૂપ કેવું હોય? તે સ્વરૂપનું આચ્છાદક કર્મ કેવા પ્રકારનુ હોય? તે કર્મને હટાવવાનો ઉપાય શો? આ બાબતની સમજ જૈનદર્શન સિવાય અન્ય કોઈ આપી શક્યું નથી. જૈનદર્શન કહે છે કે "જીવ" તે પરમાત્માનો અંશ છે. તેનો અર્થ શાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ એ થાય છે કે જીવમા જેટલી જ્ઞાનકળા વ્યક્ત છે, તે કર્માવરણથી આવૃત ચેતનાશક્તિનો એક અંશમાત્ર છે. જ્ઞાનારણીય કર્મ બિલકુલ હટી જવાથી ચેતના (જ્ઞાન) પરિપૂર્ણ રૂપથી પ્રગટ થાય છે તે પરિપૂર્ણ જ્ઞાન (કેવળજ્ઞાન) એ જ ઈશ્વરભાવ યા ઈશ્વરત્વની પ્રાપ્તિ છે. અર્થાત્ જ્ઞાનાવરણીય કર્મના ક્ષયોપશમથી પ્રગટ જ્ઞાનશક્તિ તે પરિપૂર્ણ જ્ઞાન (કેવળજ્ઞાન) રૂપ ઈશ્વરત્વનો અંશ છે. આ રીતે કેવળજ્ઞાન સ્વરૂપે જીવની શુદ્ધ દશાના સ્વરૂપનુ જ્યા નિરૂપણ જ ન હોય ત્યા તે અવસ્થાનું રોધક જ્ઞાનાવરણીય કર્મનું પણ નિરૂપણ ક્યાથી હોય?

જૈનદર્શન કહે છે કે જીવનો મુખ્ય સ્વભાવ જ્ઞાન છે જ્યાં જ્ઞાન ત્યા જીવ અને જ્યા જીવ ત્યા જ્ઞાન અવશ્ય હોય છે જ્ઞાન વિનાનો જીવ ન હોય અને જીવ સિવાય બીજે ક્યાય જ્ઞાન પણ ન હોય ગુણી સિવાય ગુણ ન હોય અને ગુણ વિના ગુણી ન હોય શીખવું યાદ રાખવું પડે છે યા

રાખ્યા વિના શીખેલુ ટકતું નથી. કેટલીક વખત યાદ કરવા જતા પણ યાદ આવતુ નથી એ રીતે ભૂલાઈ જવાના સમયે જ્ઞાન છે તો ખરૂ જ અને જો ન હોય તો થોડીવાર પછી યાદ આવી જાય છે તે યાદ આવ્યુ શાથી ? ભૂલાઈ જવા ટાઈમે જ્ઞાન હતું તો ખરૂ છતા ભૂલાઈ ગયુ તેનુ શુ કારણ ? એના જવાબ એ જ છે કે યાદ ન આવ્યુ તે વખતે કોઈક રોકનાર ચીજ હતી યાદ આવ્યુ તે વખતે રોકનાર ચીજ ખસી ગઈ જરૂર વખતે યાદ નથી આવતુ તેથી માનવું પડશે કે જ્ઞાનને રોકનાર પણ કોઈક કર્મ છે તેને જ જૈનદર્શનમા જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કરીકે ઓળખાવ્યુ છે

વિશ્વમા જ્ઞેય પદાર્થો અનતા છે પરતુ તે સર્વનો જ્ઞાતા જીવ જ હોઈ શકે જ્ઞાતા પોતાની જ્ઞાનશક્તિથી જ્ઞેય-પદાર્થને જાણે આ જ્ઞાનશક્તિ તે જ ચેતનશક્તિ ચેતના એ જીવનુ જ મુખ્ય લક્ષણ છે નહિ કે અજીવનુ જીવના શરીરાદિ કોઈ અવયવો કે ઇન્દ્રિયોમા એ જ્ઞાનગુણ નથી જ્ઞેયપદાર્થના સ્વરૂપને જાણવામા છદ્મસ્થ જીવને ઇંદ્રિયોની સહાયની જરૂર બની પણ તેથી કરીને કંઈ ઇંદ્રિયોનો ગુણ જ્ઞાન હોઈ શકતો નથી અર્થાત્ જ્ઞેયપદાર્થની જ્ઞાતા ઇન્દ્રિયો નથી ઇંદ્રિયોમા મગજ મગજમા જ્ઞાનગુણ હોય તો મૃતદેહમા પણ મગજ અને ઇન્દ્રિયો વિદ્યમાન હોય છે પણ જીવ [illegible] રહિત તે ઇન્દ્રિયો કંઈ જ્ઞેય પદાર્થની જ્ઞાતા બની શકતી નથી આજે પ્રચલિત પાશ્ચાત્ય [illegible] [illegible] મતવાદે [illegible] [illegible] જીવના [illegible]

જોઈન્ટ કરીએ તો જ તે ચક્ષુઓ પદાર્થના રૂપને જોવામા ઉપયોગી બને છે. અર્થાત્ તે ચક્ષુરૂપ સાધનદ્વારા પણ જોઈ શકવાની શક્તિવાળો વિદ્યમાન હોય તો જ જોઈ શકે છે. મૃતદેહમા જોઈ શકવાની શક્તિવાળો વિદ્યમાન નથી એટલે સાધન હોવા છતાં પણ તે સાધન દ્રશ્ય પદાર્થનું જ્ઞાન કરવામા ઉપયોગી બની શકતું નથી.

વળી કેટલાક જીવોને સાધન બદલાઈ જવા છતા પણ એક સમયે અનુભવેલી લાગણીઓનું અન્ય સમયે સ્મરણ થયા કરે છે. જેમકે–આજે છાપાઓમાં પૂર્વભવની સ્મૃતિના હેવાલો ઘણી વખત પ્રગટ થતા અને તે સત્ય પૂરવાર થવાના સમાચારો આપણે સાભળીયે છીએ. જીવ એક ભવમાંથી છૂટી અન્ય ભવમાં જન્મ પામ્યા બાદ પણ પૂર્વભવની ઈન્દ્રિયોથી અનુભવેલ હકિકતોને નવા ભવમાં પ્રાપ્ત ઈન્દ્રિયો દ્વારા દેખી–સાભળીને સ્મૃતિમા લાવે છે. આ સ્મૃતિમા લાવવાવાળો જીવ છે ઈન્દ્રિયો નથી. કારણ કે પૂર્વભવની બીનાઓને જાણનાર–સાંભળનાર જો ઈન્દ્રિયો હોત તો તો તે ઈન્દ્રિયો તો વિલીન પામી ગયેલી હોય છે અને તે વિલીન પામેલી હોવા છતા પણ જીવને સ્મૃતિ આવી શકે છે અને સ્મૃતિદ્વારા પૂર્વે અનુભવેલ પદાર્થજ્ઞાનને તે જીવ જાણી શકે છે માટે જ્ઞાન યા ચૈતન્યના તે જીવનો જ મુખ્ય ગુણ છે અને તે જીવની સાથે સદાના માટે સ્થિત છે જ્ઞાન એ જીવનો જ ગુણ હોવાથી દરેક જીવમા જ્ઞાન-શક્તિ હોય જ છે પછી ભલે ને ન્યૂનાધિક પ્રમાણમાં હોય.

જ્ઞાન એ જીવમાત્રનો સ્વભાવ હોવાથી સર્વ જીવો આવા પૂર્ણ જ્ઞાનવાળા અર્થાત્ કેવળજ્ઞાની છે. મિલકત સરખી છતાં ઘરાકમાં દબાઈ ગયેલાનો હાથ છૂટો હોતો નથી તેમ દરેક જીવ કેવળજ્ઞાનમય છતા જ્ઞાનશક્તિનું આચ્છાદન કરનાર કોઈ ચીજ આત્મામાં પડેલી છે. જેથી જ્ઞાનદીપકના પ્રકાશમાં ન્યૂનાધિકતા વર્તે છે. આચ્છાદન કરનારી તે ચીજને જૈન-દર્શનમા જ્ઞાનાવરણીય કર્મ તરીકે ઓળખાવી છે. આ રીતે જૈનદર્શન સિવાય બીજાઓએ જ્ઞાન સ્વભાવને રોકવાવાળા કર્મને માન્યુ જ નથી તેથી રોકવાનાં કારણો તથા તે કર્મને તોડવાના પ્રકારો પણ જૈનેતરદર્શનોમાં બતાવ્યા નથી. આત્મ-ગુણ અને તેને રોકનારા કર્મની હકિકતનો ખ્યાલ પેદા થયા વિના આત્મગુણને પ્રગટ પણ શી રીતે કરી શકાય ?

જ્ઞાનશક્તિ ઉપર જ્ઞાનાવરણીય કર્મનું જેવું જેવું આચ્છાદન તેવી તેવી જીવને પદાર્થ વિષય જાણવાની મુસ્કેલી અને જેટલી જેટલી મુસ્કેલી, તેટલી તેટલી મુંઝવણ, અને જેટલી જેટલી મુંઝવણ તેટલુ તેટલુ દુ:ખ.

તનતોડ પ્રયત્નપૂર્વક પ્રાપ્ત સમૃદ્ધિ કેટલો ટાઈમ ટકશે ? કેટલા ટાઈમ સુધી તેમા જરાપણ મુસ્કેલી નહિં આવે, તેના નિશ્ચિત જ્ઞાન વિના તે સમૃદ્ધિવંતને શાંતિ ખરી કે ?

વિશ્વના જ્ઞેય પદાર્થોની ત્રિકાલિક અવસ્થાઓ અનંતી છે ને અનંતી અવસ્થાઓ પૈકી પ્રત્યેય અવસ્થા કઈ જાતના નિમિત્તથી પ્રગટ થઈ શકે ? કઈ અવસ્થા સંસારી જીવને કેવા પ્રકારની અનુકૂળતા યા પ્રતિકૂળતા સર્જક બની શકે ?

આ સર્વનું સંપૂર્ણ જ્ઞાન તે કેવળજ્ઞાની સિવાય વિશ્વનો કોઈ વૈજ્ઞાનિક પ્રાપ્ત કરી શક્યો નથી અને કરી શકવાનો પણ નથી.

જીંદગીઓ ને જીંદગીઓ ચાલી જાય, કરોડો-અબજો રૂપીયાનો વ્યય થાય. રાત-દિવસ તનતોડ પ્રયત્ન કરાય, છતા પણ કેવળજ્ઞાનીઓના જ્ઞાનવડે જે પદાર્થજ્ઞાન થાય છે, તેવુ પદાર્થજ્ઞાન અન્યથી કદાપિ થઈ શકતુ નથી કેવળજ્ઞાનમા જે શક્તિ છે, તેવી જ્ઞાનશક્તિ વિશ્વના કોઈ યંત્રા-તન્ત્રો કે રસાયણ શાસ્ત્રથી પ્રાપ્ત થઈ શકવાની નથી માટે જ જ્ઞાનીઓ કહે છે કે કોઈપણ પ્રકારના બાહ્યસાધનોની લેશમાત્ર પણ અપેક્ષા વિના વિશ્વના સમસ્ત પદાર્થોની સમસ્ત શક્તિઓના અનન્ત આવિષ્કારોની સુલભતા પ્રાપ્ત કરવા માટે, આત્માની કેવળજ્ઞાન શક્તિને આચ્છાદિત બનાવી રાખનાર જ્ઞાનાવરણીય કર્મસ્વરૂપે બની રહેલ પૌદ્ગલિક રજકણોને આત્મા ઉપરથી સર્વથા દૂર કરવાનો પ્રયત્ન કરો પછી જુઓ કે આત્માના અણુઅણુમાં રહેલ અનન્ત જ્ઞાનશક્તિ, પદાર્થ વિજ્ઞાનના કેવી રીતે આવિષ્કાર કરી શકે છે

આધુનિક વૈજ્ઞાનિકોએ કરોડો-અબજો રૂપીયાના વ્યય પૂર્વક અનેક યાન્ત્રિક સાધનો દ્વારા યા રસાયણોની મિશ્રતા દ્વારા સૂક્ષ્મ અણુશક્તિના જે આવિષ્કારો કરી બતાવ્યા છે, તેના કરતા પણ સૂક્ષ્માતિસૂક્ષ્મ [illegible] [illegible] [illegible] જ્ઞાનીઓ દ્વારા જાણવા આપણને મળેલ છે કે કોઈ પણ જાતના આધારસાધનની અપેક્ષા વિનાના [illegible] [illegible] શક્તિ [illegible]

આવિષ્કારિત કરવામાં કેવલજ્ઞાની પુરુષોની જ્ઞાનશક્તિ કેટલી જબ્બર છે ? તે જૈનદર્શનમા પ્રરૂપિત દ્રવ્યાનુયોગના વિષયનો અભ્યાસ કરવાથી આપણને સમજાય છે.

કેવળજ્ઞાન સ્વરૂપ જ્ઞાનશક્તિના અભાવે જીવમાં વર્તતી અન્ય અન્ય પ્રકારની જ્ઞાનશક્તિ, તે કર્મરજકણોનો ન્યૂનાધિક પ્રમાણમાં પણ સંબંધ રાખવાવાળી છે. તેમા જેટલો જેટલો તે રજકણોનો સબંધ તેટલુ તેટલું જ્ઞાનશક્તિઓનું આચ્છાદન હોય છે નદિસૂત્રમાં વિવિધ પ્રકારે વર્તતા જ્ઞાનનું સુંદર વર્ણન કરેલ છે

પૌદ્‌ગલિક આવિષ્કારો કરનાર વિવિધ વૈજ્ઞાનિકોની જ્ઞાનશક્તિ, કર્મરજકણોના સબધવાળી હોવાથી ઘણી જ અધુરી છે આધુનિક વૈજ્ઞાનિકોએ ગમે તેટલા પ્રકારે અણુશક્તિના આવિષ્કારો ભલે કર્યા, પરંતુ તે આવિષ્કારો અધુરા અને કોઈપણ પ્રકારના બાહ્યસાધનોની અપેક્ષાવાળા છે. જ્યારે સર્વજ્ઞ–કેવલજ્ઞાની પુરુષો દ્વારા આવિષ્કારિત, પદાર્થ આવિષ્કારો કોઈપણ પ્રકારના બાહ્યસાધનની અપેક્ષા વિનાના અને સપૂર્ણ છે

આ રીતે આત્માનો મુખ્ય સ્વભાવ જ્ઞાન છે, તે સમજાય ત્યારે જ જ્ઞાનની અધિકતા–ન્યૂનતા અને અન્તે પરિપૂર્ણતા સમજાય વળી જ્ઞાનમા તરતમતા–ઓછાવત્તાપણુ સમજતા તેના કારણરૂપે જ્ઞાનાવરણીય કર્મ પણ સમજાય

આ જ્ઞાન ઉપરાત આત્માનો બીજો ગુણ (સ્વભાવ)

દર્શન છે સર્વ જ્ઞેયપદાર્થો સામાન્ય અને વિશેષ એમ બન્ને ભાવ યુક્ત હોય છે સામાન્ય વિના વિશેષ હોઈ શકતુ નથી અને વિશેષ રહિત સામાન્ય હોતુ નથી પરન્તુ પ્રત્યેક વસ્તુમા તે બન્ને સલગ્ન છે તેમાથી જ્ઞેયના વિશેષ ધર્મને જાણવાવાળા આત્માનો જે ગુણ છે, તે જ્ઞાન છે અને તે જ્ઞેયના સામાન્ય ધર્મને જાણવાવાળા આત્માનો જે ગુણ છે તે દર્શન છે વાસ્તવિક રીતે તો વસ્તુના પ્રાથમિક ખ્યાલ પૂરતા જ્ઞાનને જ દર્શન કહેવાય છે પદાર્થબોધની પ્રથમભૂમિકા દર્શન છે તેમા વસ્તુના ખાસ સ્વરૂપનો ભાસ નથી થતો કેવળ વસ્તુની સત્તાનુ જ ભાન થાય છે જ્ઞાન તે સાકાર અને સવિકલ્પ છે અને દર્શન તે નિરાકાર અને નિર્વિકલ્પ છે જ્ઞાનને આત્માનો ગુણ માનીએ એટલે દર્શનને તો માનવુ જ પડે કોઈપણ વસ્તુનુ પહેલુ તો સામાન્ય જ્ઞાન થાય અને પછી જ વિશેષ જ્ઞાન થાય છે તેના પહેલુ સામાન્ય જ્ઞાન છે તેનુ નામ જ દર્શન છે દર્શનને ઉપના [illegible] નહિ માનીએ એટલે તેના આવરણરૂપ દર્શનાવરણીય કર્મને પણ માનવુ જ પડે આ રીતે જ્ઞાનની પ્રકર્ષતા-પૂર્ણતાને [illegible] [illegible] તેમ દર્શનની પ્રકર્ષતા-પૂર્ણતાને [illegible] દર્શન [illegible]

[illegible]

કર્મો (કર્મ સ્વરૂપે પરિણામ પામેલ પૌદ્‌ગલિક રજકણો), આત્માની સાથે થતા તે કર્મોના સંબંધનાં કારણો, તે સંબંધથી આત્માને છૂટકારો કરવાના ઉપાયો. આત્માની સ્વભાવ-વિભાવ દશા. વાસ્તવિક સુખ-દુઃખની સમજ, ઇત્યાદિ તાત્વિક જ્ઞાન વિજ્ઞાનને વીતરાગ સર્વજ્ઞ પુરૂષોના કથન મુજબ સત્ય તરીકે સ્વીકારી લેવામાં મુંઝવનાર કર્મને "દર્શન મોહનીય" કર્મ કહેવાય છે. અને તે સત્ય માન્યતાનુસાર જીવનની પ્રવૃત્તિમાં મુંઝવનાર અર્થાત્ આડે આવનાર કર્મને ચારિત્ર મોહનીય કર્મ કહેવાય છે

આત્માનો ચોથો ગુણ વીર્ય છે આ વીર્ય સંબંધી વિચારણા આ પુસ્તકના પ્રકરણ પાંચમામાં વિચારાઈ ગઈ છે

જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર અને વીર્ય એ આત્માના સ્વ-માલિકીના-બહાર કયાંયથી નહિ આવેલા સ્વાભાવિક ગુણો છે જ્યારે જ્ઞાનાવરણીય-દર્શનાવરણીય-મોહનીય અને અંતરાય એ ચાર, કર્મરૂપે પરિણામ પામી આત્માની સાથે સંયોજિત બની ગયેલ પૌદ્‌ગલિક રજકણોના સમૂહ છે આત્માની સાથે સંયોજિત બની ગયેલ સમસ્ત કર્મરજકણોના સ્વભાવની ભિન્નતાના હિસાબે જીવને [illegible] બનવામાં પણ ભિન્નતા છે અને તેથી જ તે કર્મરજકણોના સમૂહ પૈકીની વિવિધ જાતોની જ્ઞાનાવરણીય આદિ ભિન્ન ભિન્ન સંજ્ઞા છે

આ ભિન્ન ભિન્ન [illegible] કર્મરૂપે પરિણામ [illegible] પૌદ્‌ગલિક રજકણોના સમૂહના [illegible] [illegible]

ઝુકાવ), અવિરતિ (પાપ ત્યાગની પ્રતિજ્ઞા નહિં હોવાથી ચાલુ રહેવાવાળી પાપની છૂટ), કષાય (ક્રોધ-માન-માયા અને લોભ તથા કામ-હર્ષ-શોકાદિ આત્માના કલુષિત પરિણામ), અને યોગ (મન-વચન-કાયાની પ્રવૃત્તિ અર્થાત વિચાર-વાણી અને હલનચલન આદિ ક્રિયા), એ ચાર કારણોને લઈને આત્મા સાથે કર્મ બંધાય છે.

કર્મબંધમા ઉપરોક્ત ચાર કારણો પૈકીનાં પ્રથમનાં ત્રણ કારણો તે જીવે પોતે પૂર્વે બાંધેલ મોહનીય સંજ્ઞાધારક કર્મરજકણ સમૂહના વિપાકોદયથી વર્તતા આત્માના આત્મિક દુર્ગુણો છે આ દુર્ગુણોને જ ભાવ કર્મ કહેવાય છે અને તે હોવામા મોહનીય સંજ્ઞાધારક રજકણ સમૂહ સ્વરૂપ દ્રવ્ય કર્મ જ કારણરૂપ છે એટલે આત્મામા અબધિત બની રહેલ મોહનીય સંજ્ઞાધારક રજકણસમૂહના નિમિત્તને પામી જીવમા મિથ્યાત્વ-અવિરતિ અને કષાય પ્રગટે. અને મિથ્યાત્વાદિની પ્રગટતાથી પુનઃ મોહનીય સંજ્ઞાધારક નવા રજકણ સમૂહનો આત્મામાં સંબંધ થાય. આવી રીતે મોહનીય કર્મ અને મિથ્યાત્વાદિ આત્માના દુર્ભાવો પરસ્પરના કાર્ય-કારણ રૂપે વર્તે છે.

કષાયો તે રાગદ્વેષ છે ક્યા કષાયો રાગસ્વરૂપ અને ક્યા કષાયો દ્વેષ સ્વરૂપ કહેવાય છે? તે ભિન્ન ભિન્ન દૃષ્ટિકોણથી જૈન શાસ્ત્રોમા બહુ જ સ્પષ્ટપણે સમજાવેલ છે

દરેક કર્મની ખરી જડ તો કષાય જ છે મન-વચન અને કાયાના યોગો સમાનપણે વર્તતા હોવા છતા પણ કષાય-મુક્ત આત્માને બંધાતુ કર્મ નથી તો વિપાકજનક થતુ કે

નથી જે સમયથી અધિક સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરતું માટે જ કર્મ-બંધમાં કષાયનીજ પ્રધાનતા સૂચવવા માટે તત્ત્વાર્થ સૂત્રના અધ્યાય આઠમાના સૂત્ર બીજામાં કહ્યું છે કે કષાયના બળથી જ જીવ કર્મને યોગ્ય પુદ્ગલો ગ્રહણ કરે છે અને વ્યવહારમાં પણ આપણે બોલીએ છીએ કે રાગ-દ્વેષથી જ કર્મ બંધાય છે પરંતુ કર્મના આશ્રવને રોકવાના જિજ્ઞાસુઓને રાગ અને દ્વેષની વિવિધ રીતે વર્તતી અવસ્થાના ખાસ ખ્યાલ હોવો જોઈએ

કષાયના વિકારો અનેક પ્રકારે છે સ્થૂલપણે વર્તતા ક્રોધાદિ કષાયોને તો બાલ જીવો સહેલાઈથી કષાયરૂપે જાણી શકે છે પરંતુ કષાય સ્વરૂપે વર્તતા કેટલાક વિકારો એવા છે કે સામાન્ય જનતા તેને ઓળખી કે જાણી શકતી જ નથી આવા વિકારોમાં અભ્યંતરપણે પણ માન તો [illegible] હોય છે આ રીતે વિવિધ સ્વરૂપ કષાય [illegible] આદિ [illegible] દર્શનના [illegible] અને [illegible] રીતે [illegible] છે માટે જ મોહનીય કર્મને [illegible] [illegible]

જીવને મિથ્યાત્વની માન્યતામાં મુકનાર અનંતાનુબંધી નામક કષાય છે અને અવિરતિદશામાં રાખનાર તે અપ્રત્યાખ્યાની અને પ્રત્યાખ્યાની નામક કષાય છે.

આ મિથ્યાત્વ અને અવિરતિદશા ઉત્પાદક કષાયોમાં ક્રોધાદિ માત્રાઓ એવી અસ્પષ્ટપણે વર્તે છે કે સામાન્ય માનવી તેને સમજી શકતો નથી. છતાં તે બન્ને દશાઓ કષાયના જ ઉદયવાળી હોઈ તે બન્ને હેતુ કષાયના સ્વરૂપથી જુદા પડતા નથી. માટે કર્મના બન્ધહેતુઓ કષાય અને યોગ એમ બે પણ ગણી શકાય છે.

આ રીતે બન્ધહેતુઓ મુખ્યપણે કષાય અને યોગ એમ બે છે પરંતુ આધ્યાત્મિક વિકાસની ઉતરતી–ચડતી ભૂમિકારૂપ ગુણસ્થાનકોમા બંધાતી કર્મપ્રકૃતિઓની તરતમ ભાવના કારણમા મોહનીય કર્મના ઉદયથી વર્તતી કઈ દશા કઈ કર્મ-પ્રકૃતિઓના બન્ધમા કારણભૂત છે ? તે સાદી સમજના લોકોને સહેલાઈથી સમજાવવા માટે જ્ઞાનિપુરુષોએ મિથ્યાત્વ અને અવિરતિને કર્મબંધના હેતુમા જુદા જુદા ગણાવ્યાં છે

યોગથી કાર્મિક વર્ગણાનાં રજકણો આકર્ષિત થઈ જીવમા સંબંધિત બને છે, પરંતુ તે રજકણસમૂહના વિવિધ સ્વભાવનું નિર્માણ તો તે સમયે આત્મામાં વર્તતા વિવિધ સ્વભાવધારક વિવિધ કષાયોને અનુલક્ષીને જ થાય છે

જીવ તે કાર્મણવર્ગણાના પુદ્ગલોને યોગરૂપ વીર્યવડે ગ્રહણ કરી તેને કર્મરૂપે પરિણમાવે છે. એટલે જીવના

આકૃષ્ટ દલિક સમૂહોની સંખ્યામાં ન્યૂનાધિકતાનું પ્રમાણ. દલિકગ્રહણ સમયે વર્તતા જીવના યોગવ્યાપારના આધારે જ છે

સર્વ જીવોમાં તથા એક જીવમાં પણ પ્રતિસમય યોગબળ સમાનપણે જ વર્તે એવો નિયમ નથી જેથી પ્રતિસમય ગ્રહિત કાર્મણવર્ગણાના પુદ્ગલ પ્રદેશસમૂહની સંખ્યા પણ સર્વ જીવોને સમાનપણે હોઈ શકતી નથી

વળી પ્રતિસમય ગ્રહિત કાર્મણવર્ગણામાંથી કર્મરૂપે થતા પરિણમનમાં સર્વ સ્કંધસમૂહના સ્વભાવ નિયતિ પ્રદેશ (અણુઓ) નું નિર્માણ કોઈ એક સરખું થતું નથી પરંતુ ગ્રહિત સ્કંધસમૂહો ભાગલારૂપે વહેંચાઈ પ્રત્યેક ભાગવાળા પ્રદેશ (સ્કંધ-ભાગ) સમૂહમાં તે નિર્માણ જુદી જુદી રીતનું થાય છે. એ રીતે થતું ભાગલારૂપે વિભાજન તે સ્કંધોમાં વિવિધ રીતે નિર્મિત સ્વભાવધારા [illegible] અનુભૂતિ થાય છે. કેટલાક દલિકો જ્ઞાનાવરણ કર્મરૂપે પરિણમે છે કેટલાક દર્શનાવરણરૂપે પરિણમે [illegible]

પ્રદેશસમૂહની વહેંચણી પણ સરખી સંખ્યા પ્રમાણ નહિ થતા અમુક નિયત ધોરણે જ ન્યૂનાધિક રીતે થાય છે.

આમ એક જ સમયે ગ્રાહિત કાર્મણવર્ગણામાંથી પરિણામ પામેલ કર્મના ભાગલા પડી જઈ, પ્રત્યેક ભાગમાના પ્રદેશ સમૂહની અલગ અલગ રીતે સ્વભાવાદિ નિર્માણ થવાની હકિકત કેટલાકને આશ્ચર્યકારી લાગશે, પરંતુ તેમા કંઈ આશ્ચર્ય જેવુ નથી કારણ કે જીવ અને પુદ્ગલની અચિંત્ય શક્તિઓ પ્રત્યક્ષ દેખાય છે. એક જ કારણથી થતા અનેક કાર્યમાં અનેક વિચિત્રતા ઉત્પન્ન થવાની પ્રત્યક્ષતા, એક સ્વરૂપવાળા એવા એક બીજાથી વિચિત્ર પ્રકૃત્યાદિવાળા વિચિત્ર અવયવોવાળી વનસ્પતિઓમા આપણે અનુભવીએ છીએ. તદુપરાત ભોજનનો કોળીયો ઉદરમા પ્રવેશ્યા બાદ તે જ કોળીયાનુ રસ–રૂધિર–માસ–મેદ–અસ્થિ–મજ્જા અને વીર્ય એ સાત ધાતુરૂપ વિવિધ રીતે થતુ પરિણમન તે આપણા રોજેરોજના અનુભવની વાત છે

શરીરમા સાતે ધાતુઓની નિરંતર એક પ્રકારની રસાયણિક ક્રિયા ચાલ્યા કરે છે જે ખોરાક ખાવાપીવામાં આવે છે તે હોજરી અને આતરડામાં પરિપકવ થઈ નાડીઓમા ખેંચાઈ તેનાથી મળમૂત્ર જુદા પડે છે અને તેમાથી સારરૂપ જે રસના સ્થાન હૃદયમા જઈ હૃદયમાના મૂળ રસમા મળે છે અને ત્યાથી શરીરમા પ્રસાર પામી સર્વ ધાતુઓનુ પોષણ કરે છે હૃદયમા ગયા પછી આ રસના ત્રણ વિભાગ થાય છે ૧ સ્થૂલ ૨ સૂક્ષ્મ અને ૩ મળ સ્થૂલરસ પોતાની

જગ્યાએ રહે છે. સૂક્ષ્મ ધાતુમાં જાય છે. અને મળ તે ધાતુઓના મળમાં જઈ મળે છે આહારમાંથી થતી આ રીતની રસાયણિક ક્રિયા ઉપરથી સમજુ માણસ સહેજે સમજી શકશે કે એક જ સમયે ગ્રહિત કાર્મણવર્ગણાના. કર્મરૂપે થતા પરિણમનમાં પણ અમુક અમુક સંખ્યા પ્રમાણ પ્રદેશ-સમૂહવાળા જુદા જુદા પ્રકારના ભાગલા પડી જઈ તે પ્રત્યેક ભાગલાવાળા કર્મપ્રદેશ (કર્મરજકણ) સમૂહના સ્વભાવ-અને રસ (પાવર)નું નિર્માણ વિવિધ રીતે પરિણમે એમાં કંઈ આશ્ચર્ય નથી

યોગરૂપ વીર્યવડે જીવદ્વારા આત્મ કાર્મણવર્ગણાના દલિકસમૂહમાં પૂર્વબદ્ધ મોહનીય કર્મના વિવિધ પ્રકારના વિપાકોદય સ્વરૂપ નિમિત્તથી વિવિધ સ્વભાવનું સર્જન થાય છે એ [illegible] ઉપર વિચારી ગયા તેમાંથી આત્માના જ્ઞાન [illegible] ચારિત્ર અને વીર્ય ગુણને ઘાત કરવાના સ્વભાવવાળાં કર્મ દલિકોને ઘાતી કર્મ કહેવાય છે આત્માના [illegible] વાળી આત્મસ્વરૂપને પરિપૂર્ણતા [illegible] નહિ [illegible] ઘાતીકર્મ [illegible]

આત્માના વિદ્યમાન ઘાતીકર્મો [illegible]

[illegible]

મોહ પ્રાપ્ત થાય છે અને એવું પ્રારબ્ધ બંધાય છે કે પછી અમુક સમય સુધી એ જીવે મનુષ્ય-દેવ તિર્યંચ કે નરક, એ ચારમાંની કોઈપણ ગતિમાં અવતરવું પડે છે. ત્યાં પણ મહા કાળ ટકી રહેવાનું નહિ હોતાં તેની મુદત મુકરર હોય છે. મુદત પૂરી થયે ત્યાંથી છૂટી અન્ય સ્થાને અવતરવું પડે છે. એમ જન્મ-મરણના ચકરાવામા તેને ઘુમવું પડે છે. ત્યા ક્યારેક અધ્યાત્મપોષક અને ક્યારેક અધ્યાત્મશોષક ફળના સંયોગો પ્રાપ્ત કરે છે આ બધી બાહ્ય સામગ્રીના સંયોગ-સર્જક કર્મોને અઘાતી કર્મ કહેવાય છે અને તે વેદનીય-આયુ-નામ અને ગોત્ર એમ ચાર પ્રકારનાં છે

વેદનીયકર્મ સંસારી જીવને સુખ-દુ:ખનો અનુભવ કરાવે છે. આયુકર્મ મનુષ્યાદિ શરીરોમા ચોક્કસ કાળ સુધી જીવને ટકાવી રાખે છે. નામકર્મ જીવને ગતિ-જાતિ-શરીર-શરીરના અવયવો-શરીરના રૂપ, સ્વર-યશ યા અપયશ ઈત્યાદિ પ્રાપ્ત કરાવે છે. અને ગોત્રકર્મ ઉચ્ચ-નીચ ફળ પ્રાપ્ત કરાવે છે આ પ્રમાણે આ ચારે અઘાતી કર્મો મુખ્યત્વે કરીને તો જીવને બાહ્યસામગ્રીના સંયોગમા સંબંધ ધરાવે છે

અઘાતી કર્મની પ્રકૃતિઓ (દલિક સમૂહો) જ્ઞાનાદિ મુખ્ય ગુણોના ઘાત નહિં કરતી હોવા છતા પણ ચોરની સાથે મળેલ શાહુકાર જેમ ચોર કહેવાય છે, તેમ ઘાતી કર્મની સત્તા પણ વિદ્યમાન હોતે છતે અઘાતી પ્રકૃતિઓ જ્ઞાનાદિ ગુણોના ઘાત કરતી દેખાય છે ઘાતી કર્મની સત્તા નષ્ટ થયે છતે અઘાતી કર્મોના ઉદય તેની પરંપરા નિપજતી

શકતો નથી અને અલ્પસમયમા જ વિલીન થઈ જાય છે. કેમકે અઘાતી કર્મની પરંપરા ઉત્પન્ન કરવામા નિમિત્તભૂત તો ઘાતીકર્મ જ છે એટલે ઘાતીકર્મરહિત અઘાતી કર્મો તે પરાજય પામેલ રાજવિહોણા નાયકના ભાગના સૈન્ય જેવા છે ઘાતીકર્મના ક્ષય થયા બાદ અઘાતી કર્મો અલ્પ ટાઈમમા જ ક્ષય થવાના પરિણામે આત્માને અવ્યાબાધ-અક્ષયસ્થીતિ અરૂપીપણું અને અગુરૂલઘુ એ ચાર અવસ્થા પ્રાપ્ત થાય છે આત્માનું શાશ્વત સ્થાન તો આ ચાર સંયોગવાળું છે પરંતુ ઘાતીકર્મના સંયોગવાળા ચાર અઘાતી કર્મો વડે આત્મા તેથી વિપરીત સંયોગોમા બહુ શાન્તિ પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી શાશ્વત શાન્તિની પ્રાપ્તિ તો અવ્યાબાધ-અક્ષય સ્થીતિ-અરૂપી પણ અને અગુરૂલઘુપણામા જ છે એ સ્થિતિની પ્રાપ્તિ અઘાતી કર્મોના સંબંધ આત્મામાંથી સર્વથા દૂર થવાથી જ થાય છે પરંતુ તે સંબંધનો [illegible] તો ઘાતીકર્મના [illegible]થી જ થાય અને ઘાતીકર્મના [illegible] કર્મના [illegible]થી જ થાય છે

મોહનીયકર્મની વિવિધ [illegible]

[illegible]

બને છે? ત્યારબાદ અલ્પ સમયમાં જ શેષ ત્રણ ઘાતીકર્મ, આત્મામાંથી સર્વથા નષ્ટ કેવી રીતે બને છે? અને અન્તે અઘાતી કર્મો સ્વયં કેવી રીતે છૂટી જવાથી આત્મા, અજર-અમર સ્થાનને કેવી રીતે પ્રાપ્ત કરે છે? આ બધી હકિકત, સ્પષ્ટ અને હૃદયગમ્ય રીતે જૈનદર્શનમાં જેવી જાણવા મળે છે, તેવી અન્ય ક્યાય પણ જાણવા મળી શકતી નથી.

જૈનશાસ્ત્રમા સ્વભાવની વિવિધતાને અનુલક્ષીને કર્મના મૂળ આઠ ભેદ અને ઉત્તર ૧૫૮ ભેદદ્વારા કરેલ કર્મની વિવિધતાનું વર્ગીકરણ એટલું બધું સુંદર છે કે તેના દ્વારા સમારી આત્માની અનુભવસિદ્ધ ભિન્ન ભિન્ન અવસ્થાઓનો ખુલાસો જૈનદર્શનમાં બતાવેલ કર્મતત્ત્વના જ વિજ્ઞાન દ્વારા થઈ શકે છે.

કેવા પ્રકારનું કર્મ વધુમાં વધુ અને ઓછામાં ઓછો કેટલા ટાઈમ આત્માની સાથે ટકી શકે? કર્મનો બંધ થયા પછી તે વિવક્ષિતકર્મ કેટલા ટાઈમ સુધી તેનો વિપાક દેવામા અસમર્થ રહી શકે? વિપાકના નિયત સમયમા પણ પલટો થઈ શકે કે કેમ? કંઈ જાતના આત્મપરિણામથી આવો પલટો થઈ શકે? બંધસમયે વિવક્ષિત કર્મમા જે સ્વભાવનું નિર્માણ થયું હોય તે સ્વભાવનો પણ પલટો વિપાક સમયે થઈ શકે કે કેમ? સ્વભાવપલટો થઈ શકતો હોય તો કેવી રીતે થઈ શકે? કર્મનો વિપાક રોકી શકાય કે કેમ? રોકી શકાતો હોય તો કેવા આત્મ પરિણામથી રોકી શકાય? દરેક પ્રકારના કર્મના વિપાક રોકી શકાય કે અમુકના જ વિપાક રોકી શકાય? જીવ પોતાની વીર્ય-શક્તિના આવિ-

છે? પ્રાણીમાત્રની વિવિધ શરીરરચના, વિવિધ ચૈતન્યશક્તિ, પ્રાણીઓમાં વર્તતી રાગ-દ્વેષની અનેકવિધ વિચિત્રતા, ઇન્દ્રિયોની ન્યૂનાધિકતા, સમાન ઇન્દ્રિયો આદિ સંયોગો હોવા છતા બુદ્ધિમાં વિવિધતા, સાંસારિક સુખ-દુઃખના સંયોગોની અનુકૂળતા તથા પ્રતિકૂળતા, આત્મબળની હાનિ વૃદ્ધિ વિગેરે અનેક વિચિત્રતા, કર્મસમૂહને હટાવવા જૈનધર્મના આરાધકોમા કરાતી બાહ્ય ક્રિયાઓની મહત્તા, આવી અનેક બાબતોનો ખુલાસો માત્ર જૈન દર્શનકથિત કર્મવિજ્ઞાન દ્વારા જ મળી શકે છે આ સર્વ ખુલાસા, જૈનદર્શન-આવિષ્કારિત કર્મવિજ્ઞાનથી જ મળી શકવાનું મુખ્ય કારણ એ છે કે "કર્મ રજકણો" એ એક પૌદ્‌ગલિક (એક પ્રકારના જડ પદાર્થ)ની જ અવસ્થા છે, એવી સમજ માત્ર જૈનદર્શન પ્રાપ્ત કરાવી શક્યું છે! કર્મને જે એક વસ્તુ કે પદાર્થ જાણે તે જ કર્મસ્વરૂપ બરાબર સમજી શકે.

જૈનદર્શન કહે છે કે "કર્મ" એ પુદ્‌ગલ દ્રવ્ય (પદાર્થ) ના પરિણમનની જ એક અવસ્થા છે. વસ્તુની અવસ્થામાં પલટો થવો તે તેનું પરિણમન કહેવાય છે. પરિણમન થવામા કંઈ કોઈ મૌલિક તત્ત્વની નવી ઉત્પત્તિ નથી મૌલિક વસ્તુ તો તેમા કાયમી છે, પરંતુ પરિણમન યા અવસ્થાનો તેમા પલટો છે જેમ પ્રાણીઓના શરીરમાં રહેલી સાત ધાતુઓ (રસ-રુધિર-માંસ-મેદ-અસ્થિ-મજ્જા અને વીર્ય) તે પ્રાણીએ ગ્રહણ કરેલ ખોરાકનું પરિણમન છે, તેમ કર્મ એ પુદ્‌ગલનુ એક પરિણમન છે પરિણમન પામેલા પુદ્‌ગલના વર્ણ-ગંધ-

પાચ પ્રકારે ભેદ પરિણામ. (૫) વર્ણમાં પલટો થવા સ્વરૂપ પાંચ પ્રકારનો વર્ણપરિણામ. (૬) ગંધમા પલટો થવા સ્વરૂપ બે પ્રકારનો ગંધપરિણામ. (૭) રસમા પલટો થવાસ્વરૂપ પાચ પ્રકારનો રસપરિણામ. (૮) સ્પર્શમા પલટો થવા સ્વરૂપ આઠ પ્રકારનો સ્પર્શપરિણામ. (૯) ગુરૂત્વ આદિ ઉપજવા સ્વરૂપ ચાર પ્રકારનો અગુરૂલઘુપરિણામ. (૧૦) ધ્વનિ પ્રગટ થવા સ્વરૂપ બે પ્રકારનો શબ્દપરિણામ.

આ દશ પ્રકારના પરિણામથી પુદ્‌ગલના અનેક રૂપાન્તરો થયા કરે છે તે વિવિધ રૂપાન્તરોમાં વિવિધ શક્તિઓ પ્રગટ થાય છે. પરંતુ પુદ્‌ગલના અન્ય રીતે થતાં રૂપાન્તરો કરતા કર્મરૂપ થતા રૂપાન્તરનું વર્ણન જૈનદર્શનમા અગ્રસ્થાને છે તેનુ કારણ એ છે કે આત્માની અનંત શક્તિઓને આવરનાર તો કર્મસ્વરૂપે જ વર્તતું પુદ્‌ગલનું રૂપાન્તર છે. વિશ્વના આધ્યાત્મિક ક્ષેત્રમાં, વૈજ્ઞાનિક ક્ષેત્રમા કે અન્ય કોઈ વ્યાવહારિક ક્ષેત્રમા આગળ વધનાર આત્માઓ, સ્વાત્મા સાથે સબંધિત કર્મપુદ્‌ગલરૂપ આવરણનો ક્ષયોપશમ પામતા દ્વારા જ આગળ વધે છે ભૌતિક વિજ્ઞાનનો આવિષ્કાર, તેનો ઉપયોગ, તે દ્વારા પ્રાપ્ત થતી ઇચ્છિત અનુકૂળતા, આ બધામા કર્મરૂપે રૂપાન્તર પામેલ પુદ્‌ગલનો ક્રિયા મુખ્યરૂપે છે

જૈનદર્શન કહે છે કે પ્રાણીઓને વિવિધ પ્રકારે ભોગવવા પડતા કષ્ટોના મૂળ આધાર જીવ અને પુદ્‌ગલ તત્ત્વના

કરવા માટે ધર્મતત્વની અદ્ભૂત શક્તિઓનો ઉપયોગ કેવી રીતે કરવો જોઈએ? તેનું યથાર્થ પ્રતિપાદન જૈનદર્શન દ્વારા સ્પષ્ટ અને સુંદર રીતે સમજી શકાય છે. એટલું જ નહિ પરંતુ દૃશ્ય જગતની રચના કોણ કરે છે? કેવી રીતે કરે છે? શા માટે કરે છે? તે સઘળી વાસ્તવિક હકીકત પણ આ જૈનદર્શન કથિત કર્મવાદ ઉપરથી જ સમજી શકાય છે.

પ્રકરણ ૭ મું

સૃષ્ટિ સર્જન

આ દૃશ્ય જગતનું અસ્તિત્વ કોઈ અમુક નિયત ટાઈમથી જ બની રહ્યુ છે, એવું નથી. તે તો સદાના માટે છે જ. અને સદાના માટે રહેશે જ હા ! એટલુ જરૂર કે એમા પરિવર્તન થતા રહે છે અને થતા રહેશે તેમાં કેટલાક પરિવર્તન તે જીવના પ્રયત્નની અપેક્ષાવાળા છે વળી એવાં પણ કેટલાક પરિવર્તન હોય છે કે જેમા કોઈના પણ પ્રયત્નની અપેક્ષા રહેતી જ નથી. તે જડતત્ત્વોના વિવિધ સંયોગોથી, ઉષ્ણતા-વેગ-ક્રિયા આદિ શક્તિઓથી બનતા જ રહે છે માટી-પથ્થર આદિ ચીજોના એકત્ર થવા રૂપ નાના-મોટા પહાડ બને છે જુદી જુદી દિશાઓમાંથી આવી મળેલ પાણીના પ્રવાહમિલનથી નદીઓ બને છે. ઘણી નદીઓના પાણીસમૂહથી સમુદ્ર બને છે.

સૂક્ષ્મબુદ્ધિથી સમજનાર સમજી શકે છે કે-આ જગતના સ્થૂલ અને સૂક્ષ્મ પદાર્થો પરમાણુના ભિન્નભિન્ન પ્રકારના સંયોગોથી રચાય છે. પૂરણ અને ગલન એ પુદ્ગલ-પરમાણુના સ્વભાવ હોવાથી પરમાણુયુક્ત પદાર્થોમા અનેક પ્રકારના રૂપાન્તરો થવાની યોગ્યતા આપણે જોઈએ છીએ. પૃથ્વી ઉપરનું ઢોળવાળું જળ, સૂર્યના કિરણોથી ગરમ

તે સર્વે, પૃથ્વી-પાણી-વનસ્પતિ વગેરે એકેન્દ્રિયાદિ જીવોનાં તે તે જીવે ધારણ કરેલાં કે છોડી દીધેલાં શરીરો જ છે. વળી શરીર એ પણ કંઈ કોઈ દ્રવ્યની નવિન ઉત્પતિ નથી. પરંતુ પ્રયોગ પરિણામ (જીવ પ્રયત્ને અવસ્થાંતર થયેલ)થી પરિણમન પામેલ દ્રવ્યનું રૂપાન્તર છે. શરીર ધારણ કરનાર જીવ તે શરીરને છોડી અન્ય સ્થાને ચાલ્યો જાય છે, ત્યારે શરીરના પણ વિવિધરૂપે રૂપાન્તરો, મિશ્ર પરિમાણથી થાય છે.

આ શરીર કઈ અવસ્થાસૂચક પુદ્ગલ તત્વમાંથી બને છે? કોણ બનાવે છે? આ શરીરના સૂક્ષ્મ-સ્થૂલ આદિ પ્રકાર, તેની રચનાપદ્ધતિ, તેનો વૃદ્ધિક્રમ, ઇત્યાદિ શરીર-રચના અંગેનો અનેકવિધ વિચાર, વૈજ્ઞાનિક ઢબે જૈનદર્શનમાં હૃદયગમ્ય રીતે સમજાવ્યો છે અને તેમા અનભિસંધિજ સ્વરૂપે વર્તતા જીવ પ્રયત્ન, શરીર રચનામાં ઉપયોગી બનતું મૌલિકપૌદ્ગલિક તત્વ અને કર્મસ્વરૂપ પૌદ્ગલિક આગમમૂહ આ ત્રિવેણી સંગમથી જ શરીરની રચના થાય છે અને તેમાથી વિવિધ સ્વરૂપે દ્રવ્ય જગતનુ અસ્તિત્વ વર્તે છે

પૂર્વે કહેલ આઠ ગ્રહણયોગ્ય પુદ્ગલવર્ગણાઓ પૈકીની પાંચ શરીર યોગ્ય પુદ્ગલવર્ગણાઓ તે તે શરીરરચનાનું મૂળ ઉપાદાન તત્વ છે અર્થાત તે તે વર્ગણાઓમાંથી જ તે તે શરીરની રચના થાય છે આ શરીર રચના તે તે શરીરને ધારક તે તે જીવના જ પ્રયત્નપૂર્વક થતી હોવા છતાં પણ તેનો તમામ ઉપક્રમ કર્માધિન હોવાથી જેવા પ્રકારના કર્મનો ઉદય હોય તેવું જ શરીર બની શકે છે એટલે કર્મસમૂહની આધિનતાના

જ બની જાય છે અને તે એવાં કામ કરી બેસે છે કે જેથી સ્વય પોતાના કર્માનુસાર ફળ પ્રાપ્ત કરી જ લે છે. આ રીતે શરીર રચનામા પ્રવૃત્ત બની રહેલ જીવ પ્રયત્નમા પણ જીવની બુદ્ધિ પોતાના પૂર્વકૃત કર્માનુસારે જ બની રહેતી હોવાથી પોતપોતાના શરીરની સારી યા નરસી રચના કર્મઅણુસમૂહની આધિનતાથી જ જીવ કરી શકે છે, એમ માનવામાં કંઈ હરકત રહેતી નથી

પહેલાં વિચારાઈ ગયું છે કે પ્રતિસમય જીવવડે ગૃહિત કાર્મણવર્ગણાના તમામ અણુસમૂહમાં સ્વભાવનુ નિર્માણ એક સરખું નહિ થતા વિવિધ પ્રકારનુ થાય છે. અને તે વિવિધ પ્રકારના સ્વભાવધારણ અણુસમૂહો વિવિધ સંજ્ઞાથી વ્યાવહાગય છે

અહિં શરીરને યોગ્ય પુદ્ગલોનું ગ્રહણ અને તે પુદ્ગલોનું પરિણમન વિવિધ રીતે જીવ કેવી રીતે અને ક્યા કર્મને આધીન રહીને કરે છે, તે આપણે વિચારવાનું છે. વિવિધ સંજ્ઞાધારક કર્મઅણુસમૂહનુ જૈનદર્શનમાં મૂળ આઠ અને ઉત્તર ૧૫૮ ભેદે વર્ગીકરણ જેમ કર્યું છે, તેમ શુભ અને અશુભ ફળદાતાની અપેક્ષાએ પુણ્ય તથા પાપ એમ બે ભેદે, તથા જ્ઞાનાદિ ગુણોનો ઘાત કરનાર અને નહિ કરનારની અપેક્ષાએ ઘાતી-અઘાતી એમ બે ભેદે પણ વર્ગીકરણ કરેલું છે તદુપરાન્ત કર્મના વિપાક અમુક હેતુએ પ્રાપ્ત થતા હોવા અને તે વિપાકની હેતુસૂચક અપેક્ષાએ કર્મપ્રકૃત્તિઓનું

સ્વરૂપે અસર કરે છે. પરંતુ કેટલાંક કર્મ એવાં છે કે જે ક્ષેત્રની, ભવની કે બાહ્ય જડસામગ્રીઓની અપેક્ષા ગણ્યા વિના સીધી રીતે આત્માને વિપાક દેખાડવાનું કામ કરે છે તે કર્મપ્રકૃતિઓને જીવવિપાકી કહેવાય છે. તે પ્રકૃતિઓ નીચે મુજબ છે

જ્ઞાનાવરણીય-૫, દર્શનાવરણીય ૯, વેદનીય ૨, મોહનીયની ૨૮, ગોત્રની ૨, અંતરાયની ૫, તથા નામકર્મમાં ગતિ ચાર, જાતિ પાચ, વિહાયોગતિ બે, શ્વાસોચ્છ્વાસ નામ કર્મ-૧, તીર્થંકર નામ કર્મ-૧, ત્રસ-૧, બાદર-૧, પર્યાપ્ત ૧, સૌભાગ્ય-૧, સુસ્વર-૧, આદેય-૧, યશ-૧, સ્થાવર-૧ સૂક્ષ્મ-૧, અપર્યાપ્ત-૧, દૌર્ભાગ્ય-૧ દુ:સ્વર-૧, અનાદેય-૧. અને અપયશ-૧, એમ કુલ ૭૮ પ્રકૃતિ જીવવિપાકી છે

હવે પ્રથમ ક્ષેત્રવિપાકી અને ભવવિપાકી પ્રકૃતિઓ કઈ છે, તે વિચારી પછી પુદ્‌ગલ વિપાકીની હકીકત વિચારીશુ.

ક્ષેત્રવિપાકી—તે અમુક ક્ષેત્રમાં જ ઉદય થતી હોવાથી ક્ષેત્રવિપાકી કહેવાય છે. અહિં ક્ષેત્ર તે એક ભવમાથી બીજા ભવમા જતાં આકાશપ્રદેશની શ્રેણિરૂપ જ લેવાનું છે દેવાનુપૂર્વી, મનુષ્યાનુપૂર્વી, તિર્યચાનુપૂર્વી અને નરકાનુપૂર્વી એ ચારે આનુપૂર્વીકર્મો ક્ષેત્રવિપાકી છે. કારણ કે તે કર્મો, બે ગતિની વચ્ચે બગાબગ આકાશપ્રદેશોની શ્રેણીરૂપ ક્ષેત્ર પર પસાર થતા જીવને ઉદયમાં આવે છે.

ભવવિપાકી—જે કર્મપ્રકૃતિઓ અમુક ભવમા જ

સમજનારાઓ, પ્રાણીઓની શરીરરચનાની સમજણમાં ખાય છે. એટલે પુદ્દગલવિપાકી કર્મપ્રકૃતિઓનું સ્વરૂ જવું અતિ આવશ્યક છે.

પુદ્દગલનું ગ્રહણ અને પરિણમન કરાવવા દ્વારા વિપાકનો અનુભવ કરાવનારી હોવાના અંગે જ આ પ્રકૃતિઓ, શાસ્ત્રમાં "પુદ્દગલવિપાકી" પ્રકૃતિઓ તરીકે ખાય છે. તે ૭૨ પ્રકૃતિઓ નીચે મુજબ છે.

શરીર નામકર્મ-૫, અંગોપાંગ નામકર્મ-૩, નામકર્મ-૧૫, સંઘાતન નામકર્મ-૫, સંહનન નામકર્મ સંસ્થાન નામકર્મ-૬, વર્ણ નામકર્મ-૫, ગંધ નામકર્મ રસ નામકર્મ-૫, સ્પર્શ નામકર્મ-૮, અગુરૂલઘુ નામકર્મ નિર્માણ નામકર્મ-૧, પરાઘાત નામકર્મ-૧, ઉપઘાત કર્મ-૧, આતપ નામકર્મ-૧, ઉદ્યોત નામકર્મ-૧, નામકર્મ-૧, સાધારણ નામકર્મ-૧, શુભ નામકર્મ-૧, નામકર્મ-૧, સ્થિર નામકર્મ-૧, અસ્થિર નામકર્મ-૧, કુલ-૭૨ પ્રકૃતિઓ છે

આ બોંતેર પ્રકૃતિઓ તે નામકર્મની ૧૦૩ પ્ર ઓ પૈકીની છે નામકર્મને જૈનદર્શનકારોએ ચિત્રકારની આપેલી છે ચિત્રકારને જેવું ચિત્ર તૈયાર કરવાની હોય તેને અનુરૂપ રેખા-રંગ-અકાર્ડ વગેરે સામગ્રી તૈયાર કરી રાખે છે તે સામગ્રીઓમાં જેટલી સફળતા તે મુજબ ચિત્રના કાર્યમાં સફળતા થાય છે

શરીર નામકર્મના ઉદયથી પ્રાપ્ત થાય છે અને તે શરીર ટકી રહે ત્યા સુધી તે પ્રમાણે વર્ગણા ગ્રહણ કરવાનો હક્ક ચાલુ રહે છે.

અહીં સમજવું જરૂરી છે કે-પાચ પ્રકારના શરીરો પૈકી મનુષ્ય અને તિર્યંચને યોગ્ય મુખ્યપણે ઔદારિક શરીર છે અને દેવ તથા નારકને યોગ્ય વૈક્રિય શરીર છે. એટલે મનુષ્ય અને તિર્યંચને ઔદારિક શરીર બનાવવા માટે જીવે પૂર્વે બાંધેલું "ઔદારિક શરીર નામ કર્મ" તે ઔદારિક શરીરપણે ગ્રહણ યોગ્ય જે ઔદારિક જાતની પુદ્ગલ વર્ગણા છે, તેમાંથી તે વર્ગણા મેળવવાનો હક્ક આપે છે અને દેવ તથા નારકને વૈક્રિય શરીર બનાવવા માટે તે જીવે પૂર્વે બાંધેલું "વૈક્રિય શરીર નામકર્મ" વૈક્રિય જાતિની પુદ્ગલ વર્ગણા મેળવવાનો હક્ક આપે છે. શરીરને યોગ્ય પુદ્ગલોનું ગ્રહણ કરવામા જીવનો કાયયોગ (શરીરનો વ્યાપાર) છે, તદ્યોગ્ય તે કાયયોગ તો શરીર તૈયાર થયા પછી હોય છે. તૈયાર થયેલ તે કાયયોગ દ્વારા તો તે શરીર ટકી રહે ત્યા સુધી તે જીંદગી પર્યંત તે શરીરને યોગ્ય પુદ્ગલોનું ગ્રહણ ચાલુ જ હોય છે. પરંતુ ઉત્પત્તિના પ્રથમ સમયે કંઈ તદ્ભવ યોગ્ય શરીર તૈયાર હોતું નથી તે શરીર તો, તે શરીર યોગ્ય પુદ્ગલના ગ્રહણ અને પરિણમનથી તૈયાર થાય છે. એટલે ઉત્પત્તિના પ્રથમ સમયે ગ્રહણ કરાતાં શરીરના પુદ્ગલોને જીવ અનાદિકાળથી પોતાના આત્મા સાથે સંયુક્ત થઈ ગએલ તૈજસ તથા કાર્મણ શરીરના સંયોગે ગ્રહણ કરે છે

નાને અનુકૂળ કરાયેલા માટીના પિંડાઓ જ ઉપયોગી થાય છે, તેમ શરીર બનાવવામા પણ શરીર રચનાને અનુકૂલ પિંડ રૂપે બનેલી પુદ્ગલ વર્ગણા જ ઉપયોગી થાય છે

અમુક પ્રમાણમાં જ લંબાઈ–જાડાઈ આદિ નિશ્ચિત પ્રમાણવાળા ઔદારિકાદિ શરીરની રચના માટે તે તે શરીરને અનુસરતી પુદ્ગલ વર્ગણાના સમૂહ વિશેષની રચનાની પણ આવશ્યક્તા રહે છે અને તેથી જ શરીરનું તારતમ્ય થાય છે. આવો સંઘાત કરી આપનાર એક પ્રકારનુ નામકર્મ જીવે પૂર્વે મેળવેલું હોય છે તે કર્મ તે "સંઘાતન નામ કર્મ" કહેવાય છે. એટલે સંઘાતન નામકર્મ જીવને વર્ગણાના સંઘાત પામેલા સ્કંધો અપાવે છે. તે પણ પાચ પ્રકારના શરીર મુજબ પાચ પ્રકારે છે.

સંઘાતન નામકર્મ તથા શરીર નામકર્મના બળથી સંઘાત પામેલી સ્વયોગ્ય શરીરની પુદ્ગલ વર્ગણા જીવ પ્રથમ સમયે લે છે. આનું નામ આહાર કહેવાય છે જીવને તે ભવયોગ્ય શરીર જ્યા સુધી કાયમ રહે છે ત્યા સુધી આ વર્ગણા મળવા રૂપ આહાર તેને મળ્યા જ કરે છે. પણ તે વર્ગણા રૂપ આહાર ચાલુ રહે, તેમાં ગ્રહણ કરેલી અને ગ્રહણ કરાતી વર્ગણાના સ્કંધો પરસ્પર એક રચનારૂપ મળી જવા જોઈએ જેમ તૈયાર થતા મકાનમા વપરાતી ઈંટોના સ્કંધો અરસપરસ સંઘાતીભૂત હોય છે, પરંતુ તેથી કરીને ઈંટો ઉપર ઈંટો ગોઠવી દેવાથી મકાનની મજબૂતી થતી નથી. માટે તેને ચુના કે માટીથી પરસ્પર ગોઠવી પડે છે.

નાને અનુકૂળ કરાયેલા માટીના પિંડાઓ જ ઉપયોગી થાય છે, તેમ શરીર બનાવવામા પણ શરીર રચનાને અનુકૂલ પિંડ રૂપે બનેલી પુદ્‌ગલ વર્ગણા જ ઉપયોગી થાય છે

અમુક પ્રમાણમાં જ લંબાઈ–જાડાઈ આદિ નિશ્ચિત પ્રમાણવાળા ઔદારિકાદિ શરીરની રચના માટે તે તે શરીરને અનુસરતી પુદ્‌ગલ વર્ગણાના સમૂહ વિશેષની રચનાની પણ આવશ્યક્તા રહે છે અને તેથી જ શરીરનું તારતમ્ય થાય છે. આવો સંઘાત કરી આપનાર એક પ્રકારનુ નામકર્મ જીવે પૂર્વે મેળવેલું હોય છે. તે કર્મ તે "સંઘાતન નામ કર્મ" કહેવાય છે. એટલે સંઘાતન નામકર્મ જીવને વર્ગણાના સંઘાત પામેલા સ્કંધો અપાવે છે. તે પણ પાંચ પ્રકારના શરીર મુજબ પાચ પ્રકારે છે.

સંઘાતન નામકર્મ તથા શરીર નામકર્મના બળથી સંઘાત પામેલી સ્વયોગ્ય શરીરની પુદ્‌ગલ વર્ગણા જીવ પ્રથમ સમયે લે છે આનું નામ આહાર કહેવાય છે. જીવને તે ભવયોગ્ય શરીર જ્યા સુધી કાયમ રહે છે ત્યાં સુધી આ વર્ગણા મળવા રૂપ આહાર તેને મળ્યા જ કરે છે પણ તે વર્ગણા રૂપ આહાર ચાલુ રહે, તેમાં ગ્રહણ કરેલી અને ગ્રહણ કરાતી વર્ગણાના સ્કંધો પરસ્પર એક રચનારૂપે મળી જવા જોઈએ જેમ તૈયાર થતા મકાનમા વપરાતી ઈંટોના રજકણો અંદરોઅંદર સમાનીભૂત હોય છે, પરન્તુ તેથી કરીને ઈંટો ઉપર ઈંટો ગોઠવી દેવાથી મકાનની મજબૂતી થતી નથી. માટે તેને ચુના કે માટીથી પરસ્પર સાંધવી પડે છે.

પાગ હોતાં નથી. જેથી ઔદારિક અંગોપાગ, વૈક્રિય અંગોપાંગ અને આહારક અંગોપાંગ, એમ ત્રણે પ્રકારે "**અંગોપાંગ નામકર્મ**" તે તે રીતે શરીરને યોગ્ય અવયવો તૈયાર કરાવે છે. અંગોપાગ નામકર્મથી પ્રાણીના શરીરમા અગ-ઉપાગ ફૂટે છે, પરંતુ કયા અવયવો કયાં જોઈએ તે નક્કી કરી આપનાર તો "**નિર્માણ નામકર્મ**" છે.

ગૃહિત વર્ગણાનું પરિણમન થવામાં "નિર્માણ નામકર્મ" પહેલા સમયથી જ અસર કરવા માંડે છે. એટલે પરિણામે ક્રમસર પરિણામ થતું આવે છે. આવું ક્રમસ-નિવેશ પરિણામ દરેક પ્રાણીમા જીવ વિશેષને લીધે જુદી જુદી પરિસ્થિતિવાળો થાય છે. એમ પ્રત્યેક જીવની પરિસ્થિતિ પ્રમાણે પ્રયોગથી ઉત્પન્ન થતા ક્રમસ નિવેશ પરિણામમા આ "નિર્માણ નામકર્મ" કારણભૂત છે. અંગોપાંગની રચના અંગોપાગ નામકર્મ વડે થાય છે પરંતુ જે અંગ જ્યાં શોભી શકે અને બરોબર ઉપયોગમાં આવી શકે તે રીતે બરાબર સ્થળો નક્કી કરવાનુ કામ નિર્માણ નામકર્મ કરી આપે છે. નિર્માણ નામકર્મનું કામ માત્ર બાહ્ય અંગોપાંગનાં સ્થળો નક્કી કરવા પુરતું જ છે એમ નથી, પરંતુ શરીરના નાનામોટા તમામ તત્વોનો રીતસર ચીતાર નક્કી કરી આપનાર પણ આ "નિર્માણ નામકર્મ" જ છે

એકેન્દ્રિયથી તે પંચેન્દ્રિય સુધીના તમામ જીવોમા શરીરના અવયવોની રચના અને અવયવોનું સ્થાન એક સરખું કે એક પ્રકારનું હોતું નથી. જીવના આધારથી શરીર રચના

જેવું નથી. પરિણમનમાં આ પ્રમાણે ભિન્નતા થવાનું કારણ ઉપર જણાવ્યા મુજબ “નિર્માણ નામકર્મ” છે.

શરીર યોગ્ય ગૃહીત પુદ્‌ગલોના પરિણમનમા એક જાતિથી અન્ય જાતિમા ભિન્નતા સંભવે છે, એટલું જ નહિ પરંતુ એક જ જાતિમા પણ ભિન્નતા સંભવે છે.

મનુષ્ય જાતિમા કોઈ નાના કાનવાળો, કોઈનુ નાક ચીબું, કોઈનું મોઢું લાબુ, કોઈ ઠીંગણો, કોઈ ઊંચો, આ બધાનું કારણ જીવ જેવા નિર્માણ કર્મના ઉદયવાળો હોય તે પ્રમાણે શરીરના અવયવો બને છે. પુદ્‌ગલો એક સરખાં છતાં પરિણમાવનાર જીવો જેવા નિર્માણ કર્મના ઉદયવાળા હોય તેવા શરીરપણે તે પુદ્‌ગલો પરિણમે છે

નિર્માણ નામકર્મદ્વારા થતુ વિવિધ પરિણમન પણ ઇન્દ્રિયની અપેક્ષાએ જે જાતિનો જીવ હોય, તે જે પુદ્‌ગલો ગ્રહણ કરે, તે તે જાતિપણે જ પરિણમાવે છે. એટલે નિર્માણ નામકર્મને જાતિ નામકર્મના ગુલામ તરીકે પણ ઓળખાવી શકાય

સંસારી જીવોમા એકેન્દ્રિયાદિથી પંચેન્દ્રિય સુધીના પાંચ ભેદો છે તેમા મુખ્ય કારણ પુદ્‌ગલોના પરિણમનનું છે. પરિણમન ભિન્નતા જો ન હોત તો સંસારી જીવોમા એકેન્દ્રિયાદિ જાતિ ભિન્નતા અને તિર્યંચાદિ ગતિ ભિન્નતાનો અવકાશ જ ભાગ્યે પણ ન આવત અને એ બીનની ભિન્નતાના [illegible] વિના જીવમા એકેન્દ્રિયાદિપણું કે તિર્યંચાદિ

પ્રકારના ઉપસર્ગો થવા છતાં પણ તેમનું હાડ કુશળ રહે છે. તેનું કારણ તેમના હાડનો બાંધો ઉંચામાં ઉંચી કક્ષાનો હોય છે જેમ મકાનના કામમા લાકડાના સાંધાઓમા સુથારો વડે થતું સંધાણ મજબૂતીવાળું હોય તો તે સાંધાઓ તુરત જૂદા પડી જતાં નથી અને મકાન વધુ ટાઇમ સુધી ટકી રહે છે. તેમ શરીરમાં તૈયાર થતા હાડકા તે કંઈ આખા શરીરમા એક જ રૂપે સંમિલિત થયેલા હોતા નથી. એટલે શરીરના જુદા જુદા અવયવોમાં રહેલા તે હાડકાના સાંધાનું પરસ્પર જોડાણ જેમ વધુ મજબૂતીવાળું હોય તેમ તે હાડકાં અન્યો-ન્યથી તુરત છૂટા પડી જતા નથી

આપણે કહીએ છીએ કે—"અમુક માણસનુ હાડકું ઉતરી ગયુ" આનો અર્થ એ છે કે તે હાડકાનુ સંધાણ અન્ય હાડકા સાથે નબળુ હોવાથી સંધાણ વિખુટું પડતા હાડકું અલગ પડી જાય છે અને તેને આપણે હાડકું ઉતરી ગયુ એમ કહીયે છીયે. હાડકું ઉતરી જવાથી માણસને બહુ પીડા અને તકલીફ થાય છે કોઈ કુશળ હાડ વૈદ્ય યોગ્ય ઉપચારોથી ઉતરી ગયેલ હાડકાનું મિલન ગયા સ્થાને બેઠેલા હાડકા સાથે કરી દે છે ત્યારે જ દરદીને શાન્તિ થાય છે શરીરમા એક હાડકાના છેડા સાથે બીજા હાડકાનો સાંધો કેવી રીતે જોડાણ થયેલ હોય છે તે આ ઉપરથી સહેજે સમજી શકાશે. જન્મથી જ શરીરમા જે પ્રકારે હાડકાની સંયોજના હોય છે તે પ્રમાણેની સંયોજનાથી

ઉતરી ગયેલ હાડકાનુ સંયોજન થાય તો જ દરદીને શાંતિ થાય છે, તેવા પ્રકારની સયોજનામા કોઈ ખામી રહી જાય તો તેટલી ખોડ તે હાડકાવાળા ભાગમા રહી જાય છે. એટલે હાડકાની સયોજના જન્મથી જ દરેક જીવને હોય છે. આ સંયોજના દરેક પ્રાણીને એક સરખી હોતી નથી. ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારની સયોજનાનુસાર ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારે હાડની મજબૂતી હોય છે. અને તે મજબૂતી, સંસારના પ્રત્યેક પ્રાણીઓમા અનેક જાતની ચડતા ઉતરતા ક્રમની માલુમ પડે છે પરતુ તેનુ સામાન્ય વર્ગીકરણ કરીને છ દૃષ્ટાંતોથી છ પ્રકારની મજબુતી જૈનાગમોમા સમજાવવામા આવી છે તે વજ્રૠષભનારાચાદિ છ પ્રકારે સઘયણનુ વર્ણન પણ કર્મ ગ્રથાદિમા દર્શાવેલ નામકર્મની પ્રકૃતિઓના સ્વરૂપમાથી સમજી લેવુ જરૂરી છે.

લાકડાઓમા આવતા સાધાઓનુ સધાણુ વધુ મજબુત બનાવવા માટે સુથાર લોકો જુદા જુદા પ્રકારે બોલાતા સાધાઓ વડે સધાણ કરે છે અને એવા સાધાઓને "ગૌમુખી" વિગેરે નામોથી ઓળખે છે એ રીતે પ્રાણીઓના શરીરમાં હાડકાના સાધાઓને પણ વજ્રૠષભનારાચાદિ નામે ઓળખાવેલ છે.

શરીરના અગોપાંગ વગેરે જીવને ઉત્પન્ન થતાની સાથે કંઈ તૈયાર થઈ જતાં નથી પણ ગ્રહણ કરેલી વર્ગણામા પડેલા સામર્થ્યથી જ એવો પરિણામ થવા માંડે છે કે પરિણમતાં પરિણમતા તે પરિણામ સ્ફુટ થઈને તે અગોપાંગ

રૂપે તૈયાર થઈ જાય છે તેવી રીતે શરીરની મજબૂતી જેવી થવાની હોય, તેમાં ઉપયોગી થાય તેવી જ રીતે પહેલા સમયથી ગ્રહણ કરેલી વર્ગણામા પરિણામ થવા લાગે છે. અને ભવિષ્યમાં અમુક મજબૂતી તૈયાર થાય છે. આ રીતે હાડની ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારની મજબુતીનું પ્રેરક જે કર્મ તે "**સંહનન નામ કર્મ**" તરીકે ઓળખાય છે. જેવા પ્રકારનું "સંહનન નામ કર્મ" હોય તેવા પ્રકારને અનુસરતી મજબૂતીનુ પરિણમન પ્રાણીઓને શરીરમા થાય છે

હવે દેહધારી પ્રાણીઓનાં શરીર અને તેના અવયવો જોતા કેટલાક પ્રાણીઓનાં શરીર અને અવયવોની રચના સુંદર અને આકર્ષક હોય છે જ્યારે કેટલાકની શરીર રચનામા ખાસ આકર્ષકતા હોતી નથી સામુદ્રિક શાસ્ત્રોમાં શરીરનુ માપ–આકૃતિઓ–રેખાઓ વગેરેનું વર્ણન આવે છે તેમા દર્શાવ્યા મુજબ સપ્રમાણ શરીર અને અવયવોની આકૃતિ અન્યને આકર્ષક બને છે જ્યારે વિષમ પ્રમાણવાળી આકૃતિ આકર્ષક બનતી નથી. પ્રાણીઓના શરીર અને તેના અવયવોની સપ્રમાણ કે વિષમ પ્રમાણ આકૃતિનું નિયામક તે **સંસ્થાન નામ કર્મ છે.** આ સંસ્થાન નામકર્માનુસાર જ શરીરની સારી કે ખરાબ આકૃતિ ઉત્પન્ન થાય છે આ કર્મ ન હોય તો શરીર વગેરેની આકૃતિનું કાંઈ ઠેકાણું જ ન રહે. આકૃતિરૂપે પુદ્ગલોનું પરિણમન થવામાં એટલે કે શરીર, તેના અવયવો અને એકંદર તેની રચનાની પ્રમાણસરતામાં "સંસ્થાન નામ કર્મ" જ પ્રેરક છે જગતભરના પ્રાણી

માત્રની શરીરની આકૃતિઓ તપાસીએ તો અસંખ્ય પ્રકારની આકૃતિઓ દ્રષ્ટિગોચર થાય છે. પરંતુ અમુક મુખ્ય પ્રકારોમા અન્ય પેટાભેદોનો સમાવેશ થઈ જાય એ રીતે જૈનશાસ્ત્રોમાં તે તમામ આકૃતિઓનું છ પ્રકારે વર્ગીકરણ કરી સંસ્થાન નામકર્મનું વિવેચન કરવામા આવ્યુ છે

આકૃતિરૂપે પરિણમન પણ જીવને શરીર યોગ્ય પુદ્ગલ ગ્રહણના પ્રથમ સમયથી જ થવા માડે છે અને અવયવો તથા તેની મજબૂતી તૈયાર થતાની સાથે જ સ્પષ્ટ આકૃતિરૂપે તૈયાર થઈ જાય છે, સસ્થાન નામકર્મજ સંસ્થાન (શરીરના આકાર) પેદા કરે છે છ પ્રકારના સંસ્થાનમા સર્વથી ઉત્તમ સસ્થાન કેવુ હોય ? અને સર્વથી હલકામા હલકું કેવુ હોય ? તે બતાવીને તેની વચ્ચેના બીજા જાણવા જેવા ઉપયોગી ભેદો બતાવ્યા છે આ ઉપરથી સમજી શકાય છે કે–શરીરની રચનાને અનુસરી ગોઠવાયેલા અને પરસ્પર સબંધ ધરાવતા ઔદારિકાદિ પુદ્ગલોમા સસ્થાન–આકાર વિશેષને સંસ્થાન નામે નામકર્મ ઉત્પન્ન કરે છે એટલે કે શરીરમા અમુક અમુક જાતનો આકાર થવામા " **સંસ્થાન નામ કર્મ** " કારણ છે ઉપર મુજબ તૈયાર થતા શરીરમા શરીરની રચનાના પ્રથમ સમયથી પોતાના કર્મ પ્રમાણે રગ સ્વાદ સ્પર્શ અને ગધ વગેરેનો પણ પરિણામ થવા માડે છે સંસારી જીવોનુ શરીર પુદ્ગલ પરમાણુઓની વર્ગણાઓનુ બને છે. એ તો સહેજે સમજી શકાય તેવી હકીકત છે પુદ્ગલ વર્ગણાના બનેલા શરીરમા અમુક રંગ, સ્વાદ–સ્પર્શ અને ગંધ

પણ જોઈએ તે સ્વભાવિક છે. એટલે શરીર અને આત્માના સંબંધથી અસ્તિત્વ ધરાવતા દરેક પ્રાણીના શરીરમાં વર્ણાદિ ચતુષ્કપણું નક્કી કરનાર કર્મો પણ જોઈએ અહીં શંકા થાય છે કે–વર્ણાદિ ચતુષ્ક તો પુદ્ગલોમાં હોય જ છે, એટલે પુદ્ગલથી બંધાતા તે શરીરમાં વર્ણાદિ ચતુષ્ક રહેવાના જ. પછી તેને ઉત્પન્ન કરનાર કર્મોની શી જરૂર છે?

આ શંકાના સમાધાનમા સમજવું જરૂરી છે કે–તૈયાર થતા શરીરમાં વર્ણાદિ પ્રગટ થવામા તેના પ્રેરક કર્મો જો માનવામા ન આવે તો દરેક પ્રાણીના વર્ણાદિક સરખા જ થાય, પરંતુ દરેક પ્રાણિના શરીરમા વર્ણાદિની વિચિત્રતા દેખાય છે, તે કર્મો વિના સંભવી શકતી જ નથી. જેમ બંધન અને સંઘાતન પામવાનો ગુણ પરમાણુમાં છે, છતા અમુક પ્રાણીના શરીરના પરમાણુઓમા અમુક જાતના બંધન અને સંઘાતન થાય, એ તેના બંધન અને સંઘાતન નામકર્મને લીધે તેમ વર્ણાદિ ગુણ, પરમાણુઓમા હોવા છતા તેમા પાછા અમુક જાતના ફેરફારો થાય છે તે શરીરધારક આત્માના કર્મોને લીધે જ થાય છે. માટે માનવું પડશે કે શરીરરૂપે પરિણામ પામેલ પુદ્ગલ વર્ગણાઓમાં પ્રતિનિયત વર્ણાદિ તે કર્મ વિના સંભવિત નથી જેથી દેહધારી આત્માના શરીરમા વર્ણાદિ પરિણામમા કર્મોની જરૂર તો છે જ છે એટલે વર્ણ નામકર્મ, ગંધ નામ કર્મ, રસનામકર્મ અને સ્પર્શ નામ કર્મ જે ચોક્કસ માપ ગોઠવણીથી નક્કી કરી આપ્યું હોય તે જ પ્રમાણેના રંગ, ગંધ, રસ અને

સ્પર્શ પ્રાણીઓના શરીરમા ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. પહેલેથી જ પરિણામ થતી વખતે તે કર્મને ધ્યાનમા લઈને જ યથાયોગ્ય પરિણામ થવો શરૂ થાય છે. પરિણામમા વર્ણાદિની જે ભિન્નતા થાય છે, તે વર્ણાદિ કર્મોની તરતમતાના લીધે જ સમજવી પ્રત્યેક જીવની જુદી જુદી પરિસ્થિતિ અને સંજોગો પ્રમાણે વર્ણાદિની ભિન્નતા રહેવાની અને આ રીતે વર્ણાદિના પરિણામની ભિન્નતામા જીવનુ કર્મ જ કારણ માનવું જોઈએ. અને કારણરૂપ તે કર્મને લીધે જ શરીરપણે પરિણામ પામેલા પરમાણુઓના વર્ણાદિ ઉપર અમુક જ આત્માનુ અધિપત્ય સમજવું.

અને તેથી જ ઔદારિક શરીરની વર્ગણામાં રહેલા સ્વાભાવિક વર્ણોમાના શ્યામવર્ણ નામકર્મના ઉદયે કોયલ, ભમરા, કાગડા, ભેંસ, બકરી, ભીલ, હબસી, વિગેરે પ્રાણીઓના શરીરોમા કાળાવર્ણ રૂપે, તથા નીલવર્ણના કર્મના ઉદયે ઝાડના પાદડા-પોપટ વગેરેમા લીલાવર્ણરૂપે, વળી રક્તવર્ણનામકર્મના ઉદયે મરચા-લાલબોર લાલઘોડા આદિમા રક્તવર્ણરૂપે, તેમજ પીત્તવર્ણ નામકર્મના ઉદયે ભમરી-સુવર્ણ આદિમા પીત્તવર્ણરૂપે અને શ્વેતવર્ણ નામકર્મના ઉદયે ગાય-સસલુ-બગલું વિગેરેમા શ્વેતવર્ણ રૂપે પરિણામ પામે છે. શ્યામવર્ણાદિ વર્ણોવાળા પ્રાણીઓમા તે તે રંગમા થોડો થોડો ફેર જે જણાય છે, તેનુ કારણ તે તે રંગવાળું નામ કર્મ જુદી જુદી જાતનું હોય છે તે સમજવુ

સાવિક ગંધ-રસ અને સ્પર્શ પ્રાણીઓના પૃથક્ પૃથક્ ગંધ-રસ અને સ્પર્શપણે પરિણામ પામે છે. એમ સમજી લેવું. એક જીવના શરીરમાં તે વર્ણાદિ એક કરતાં વધારે પણ હોઈ શકે છે. તેમજ જુદા જુદા ભાગમાં અને અવયવોમા જુદા જુદા પણ હોય છે. પુદ્ગલ પરમાણુઓમાં વર્ણાદિનું પરિણામ પામવાનો ગુણ સ્વાભાવિક છે. વર્ણાદિનુ વિસ્રસા કે મિશ્ર પરિણમન થાય તો તે પરિણામમા કર્મને કારણરૂપ માની શકાતું નથી પરંતુ જીવે ગ્રહણ કરેલા શરીરાદિના સ્કંધોમા વર્ણાદિનો જે પરિણામ થાય છે, તે પ્રત્યેક જીવની જુદી જુદી પરિસ્થિતિ અને સંજોગો પ્રમાણે વિચિત્ર વિચિત્ર જાતનો થાય છે એટલે જીવના આ પ્રયોગ પરિણામમા જીવના કર્મને જ કારણ માનવું જોઈએ આ કર્મ તે જીવે પ્રાપ્ત કરેલા શારીરિક સ્કંધોમા ઉત્પન્ન થતા વર્ણાદિ પ્રયોગ પરિણામનુ નિયામક છે આ રીતે હવે પછી કહેવાતા શરીરના અગુરૂલઘુપણાના પરિણમન અંગે પણ સમજવુ

પુદ્ગલ પરમાણુ અને સ્કંધોના સંઘાત, વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ, સંસ્થાન વિગેરે અનંત પરિણામો હોય છે તે દરેક પરિણામોમાં ઘણી ઘણી વિચિત્રતાઓ છે સર્વ અવાંતર પરિણામોના મૂળતત્વરૂપ એક અગુરૂલઘુ નામનો વ્યાપક પરિણામ પણ હોય છે તેનુ નામ અગુરૂલઘુ પર્યાય પરિણામ કહેવાય છે જીવોનું શરીર પુદ્ગલ પરમાણુઓનું બને છે. જેથી જીવે ગ્રહણ કરેલ શરીરાદિના સ્કંધોમાં પણ "અગુરૂલઘુ" પર્યાયનું પરિણામ થાય છે શરીરના સ્કંધોમાં આ

પરિણામ પ્રત્યેક જીવની જુદી જુદી પરિસ્થિતિ અને સંયોગો પ્રમાણે વિચિત્ર વિચિત્ર જાતનો હોય છે અને એ વિચિત્રતામા કર્મ જ કારણ છે કયા જીવના શરીરમા કંઈ જાતના અગુરૂલઘુ પર્યાયનો કઈ જાતનો પરિણામ થાય તેને "અગુરૂ લઘુ નામકર્મ' જીવવાર નક્કી કરી આપે છે એટલે શરીરમા ઉત્પન્ન થતા અગુરૂલઘુ પ્રયોગ પરિણામનુ નિયામક તે "અગુરૂ લઘુ નામકર્મ" છે જીવોનુ સંપૂર્ણ શરીર લોઢા જેવુ ભારે ન થાય. તેમ રૂ જેવુ હલકુ ન થાય એવી અગુરૂલઘુ પર્યાયવાળી તે શરીરની રચના આ કર્મથી થાય છે સ્પર્શ નામકર્મમા ગુરૂ અને લઘુ એ બે સ્પર્શ કરો છે તે શરીરના અમુક અમુક અવયવમા જ પોતાની શક્તિ બતાવે છે તે બેનો વિપાક આખા શરીરાશ્રિત નથી જ્યારે આ અગુરૂલઘુ નામકર્મનો વિપાક સંપૂર્ણ શરીરાશ્રિત છે

શરીરની રચનામા એક એવો પણ પરિણામ પ્રગટ થાય છે કે તે પરિણામવાળા શરીરધારી ઓજસ્વી-પ્રતાપી આત્મા પોતાના દર્શનમાત્રથી તેમજ વાણીની પટુતાથી મોટી સભામા જવા છતા પણ તે સભાના સભ્યોને ક્ષોભ પેદા કરે, સામા પક્ષની પ્રતિભાને દબાવી દે, બુદ્ધિશાળીઓને પણ આંજી નાખે, સામાને આકર્ષિત કરે અને સામેની વ્યક્તિ ગમે તેટલી બળવાન હોય તો પણ આ પરિણામવાળા શરીરધારી આત્માથી દબાઈ જાય છે અનેક જીવની પરિસ્થિતિ પ્રમાણે ઓજાયુક્ત પ્રમાણમા આ પરિણામ હોય [illegible]

ઉત્પન્ન થતી શક્તિ તે પરાઘાત શક્તિ કહેવાય છે અને તે શક્તિ ઉત્પન્ન કરનાર જે કર્મ તે "પરાઘાત નામકર્મ" છે.

સામેની વ્યક્તિ કરતાં પોતામાં પરાઘાત શક્તિ વિશેષ પ્રમાણમા હોવાના અંગે કેટલાક ઉત્સૂત્ર પ્રરૂપકો—નિહ્નવો—મિથ્યાવાદિઓની પણ અસત્ પ્રરૂપણાની અસર અનેક આત્માઓ પર તુરત પડી જાય છે અને તેથી તેવાઓના અનુયાયી વર્ગની સંખ્યા વિશેષપણે વૃદ્ધિ પામવાથી કેટલાક ભદ્રિક આત્માઓના હૃદયમાં આશ્ચર્ય પેદા થાય છે કે આવા પ્રરૂપકોની પ્રરૂપણા અસત્ હોય તો અનુયાયી વર્ગ કેમ વૃદ્ધિ પામે? એવી મિથ્યા શંકા આ પરાઘાત નામકર્મનું સ્વરૂપ સમજનારના હૃદયમાં કદાપી ઉપસ્થિત થતી નથી.

પરાઘાત કર્મરૂપ પુણ્ય પ્રકૃતિના યોગે આજે અસત્ પ્રરૂપકો ભલે ફાવી જતા હોય પરંતુ તે પુણ્ય ખલાસ થઈ ગયા બાદ મિથ્યા પ્રરૂપણા કરવાથી બંધાયેલ ઘોર કર્મની વિટંબનાઓ તો એમને અવશ્ય ભોગવવી પડશે. આ પરાઘાત શક્તિથી વિપરીત ઉપઘાત નામે પરિણામ પણ કેટલાક પ્રાણિયોના શરીરમાં ઉત્પન્ન થાય છે. કેટલાક પ્રાણીઓના શરીરમાં જરૂરી અંગોપાંગ સિવાય વધુ પડતા અંગોપાંગો આપણે જોઈએ છીએ જેમકે શરીરની અંદર પ્રતિજિહ્વા એટલે જીભ ઉપર થયેલી બીજી જીભ, ગલવૃંદક એટલે રસોળી, ચોર દાંત એટલે દાંતની પાસે ધારવાળા નીકળેલા બીજા દાંત, હાથ પગોમાં છઠ્ઠી આંગળી એ વિગેરે શરીરમાં કાયમી ઉત્પન્ન કરનારા આવા વિચિત્ર જાતિનાં અંગોપાંગ રૂપ ઉપ

ઘાતજનક પ્રયોગ પરિણામની ઉત્પત્તિ થવાથી જીવ પોતાના જ અવયવોવડે હણાય છે, દુઃખી થાય છે. કારણકે ઉપરોક્ત પ્રતિજિહ્વા વગેરે જીવને ઉપઘાત કરનારા જ થાય છે. આવા ઉપઘાતજનક પ્રયોગ પરિણામ ઉત્પન્ન કરનારું કર્મ તે **ઉપઘાત નામકર્મ છે.**

વળી અમુક જીવોના શરીરમાં "આતપ" નામે એક એવો પરિણામ ઉત્પન્ન થાય છે કે–તેને આપણું સ્પર્શ કરીએ તો ઠંડુ લાગે પરંતુ તેમાંથી બહાર પડતા કિરણો દૂર દૂર ગરમ લાગે. અને બીજી વસ્તુને પણ ગરમ કરી દે જેનો સ્પર્શ ગરમ હોય તેનો પ્રકાશ તો ગરમ હોય (અગ્નિની માફક) તે સ્વાભાવિક છે. પણ આ આતપ નામે પરિણામમાં તો ખૂબી એ છે કે–તે પરિણામ પામેલા શરીરનો સ્પર્શ શીત અને પ્રકાશ ઉષ્ણ છે આવો પરિણામ જગતના બીજા કોઈ પ્રાણીઓના શરીરમાં નહિ હોતા માત્ર સૂર્યના વિમાનની નીચે રહેલા બાદર પૃથ્વીકાયના જીવોને જ હોય છે. સૂર્યનું બિંબ જે આપણે જોઈએ છીએ તે એક જાતની પાર્થિવ રચના છે. જેમ સોનું. લોઢું વિગેરે

અને તેમાં સૂર્ય નામની દેવજાતિ રહે છે પરંતુ એ પાર્થિવ બિંબમાં પૃથ્વીકાય જીવો ઉત્પન્ન થાય છે અર્થાત્ એ બિંબ અસંખ્ય પાર્થિવ જીવોના શરીરોના સમુદાય રૂપ છે તેમાં મૂળ સ્વભાવે ગરમી નથી પણ દૂર દૂર જવાને [illegible] ગરમી હોય છે તેવો એ આ એક વિચિત્ર [illegible] છે. પણ તે [illegible] સૂર્યના તાપ આપણને

ઉષ્ણુ લાગે છે પણુ શાસ્ત્રકારો આપણને સમજાવે છે
સૂર્ય પોતે એટલો ગરમ નથી. આવો આતપ પરિણ
જીવોના શરીરમા ઉત્પન્ન કરનાર કર્મને **આતપ નામક**
નામે ઓળખાય છે.

હવે આપણે કેટલાંક પ્રાણીઓનાં શરીરો એમ
જોઇએ છીએ તે ચળકાટ ગરમી પેદા નહિ કરતા
પેદા કરે છે આવા ઉદ્યોત-કાંતિપ્રભા નામના પ્રયોગ
ણામનુ પ્રેરક તે **ઉદ્યોત નામકર્મ** છે.

આવો શીત પ્રકાશરૂપ ઉદ્યોત(ચળકાટ) લબ્ધિવંત
મહાત્માઓના તથા દેવતાના ઉત્તર વૈક્રિય શરીરમા, ચ
ગ્રહ-નક્ષત્ર અને તારાના વિમાનની નીચે રહેલા પૃથ્વીકા
શરીરનાં તેમજ કેટલીક વનસ્પતિ વગેરેમાં પણ હોય
આ ઉદ્યોતના સ્પર્શ અને પ્રકાશ બંને શીત હોય
ખજૂઆ (ચૌરેંદ્રિય જીવ), મણિ, રત્નાદિકમા પણ
પ્રકારનો ઉદ્યોત છે

શરીરમા અમુક અવયવો સ્થિર જોઇએ અને
અવયવો અસ્થિર પણ જોઇએ આખું શરીર સ્થિર કે આ
શરીર અસ્થિર હોય તો પણ કામ કરી શકે નહિં. અ
તો જે અવયવો સ્થિર જોઇએ તે અસ્થિર હોય અને
અસ્થિર જોઇએ તે સ્થિર હોય તો પણ કામ કરી શકે નહિ
જેમ અંગોપાંગની રચના શરીરના અમુક સ્થાનને લઇને જ
થાય છે તેમ અવયવોની સ્થિરતા અને અસ્થિરતા પણ તે
તે અવયવોને અનુસરીને જ થાય છે. જેમ વાળના હોય તેમ

વળે તેવા અવયવો અસ્થિર કહેવાય છે અને જેમાં સ્થિરતા–નક્કરપણું હોય તે સ્થિર કહેવાય છે. હાડકા–દાંત વગેરે સ્થિર જ જોઇએ અને હાથ, પગ, આંખ, જીભ વગેરે અસ્થિર જોઇએ. અવયવોમાં આવી સ્થિરતા અને અસ્થિરતા રૂપ પરિણામ ઉત્પન્ન કરનાર તે અનુક્રમે સ્થિર નામકર્મ અને અસ્થિર નામકર્મ છે.

અંગોપાંગની રચનારૂપ પરિણામનું નિયામક અંગોપાંગ નામકર્મ આગળ જણાવ્યું છે પરંતુ તે અંગોપાંગમાં કેટલાક અવયવો જેવા કે હાથ, મસ્તક વિગેરે મનુષ્યાદિકના શરીરના નાભિથી ઉપલા ભાગના અવયવો શુભ ગણાય છે. અને પગ વગેરે શરીરના નીચેના ભાગના અવયવો અશુભ ગણાય છે. જે અવયવોના સ્પર્શ અને દૃશ્ય અન્યને રુચિકર લાગે તે અવયવો શુભ છે અને અન્યને અરુચિકર લાગે તે અશુભ છે. કોઇને પગ અડકે છે તો અરુચિકર લાગે છે અને મસ્તક કે હાથ અડકે છે તો રુચિકર લાગે છે. વડીલ કે પૂજ્ય ગણાતી વ્યક્તિનો સત્કાર, શુભ ગણાતા અવયવોના સ્પર્શ કરવા વડે જ થાય છે. તેઓના ચરણમાં શિર મૂકાય. બે હાથ જોડવાવડે નમસ્કાર કરાય તે સત્કારપાત્ર ગણાય છે. આ પ્રમાણે રુચિ અને અરુચિપણું પેદા કરનાર ... જ તે અવયવોના શુભાશુભપણાં છે. કેટલીક વખત કોઇની [illegible]

સંત પુરૂષોનો ચરણસ્પર્શ તે ભક્તિના લીધે સમજવો. અહિં તો વસ્તુસ્થિતિનો વિચાર થાય છે, માટે મોહની ઉત્કટતાને લીધે કે ભક્તિને લીધે થતા સ્પર્શથી ઉપર મુજબ કહેલા શુભાશુભપણાના લક્ષણમાં દોષ સમજવો નહિ. અવયવોમાં આ પ્રમાણે શુભાશુભપણાના પ્રેરક તે અનુક્રમે શુભ અને અશુભ નામકર્મ છે. આ બન્ને કર્મો તે અવયવોને સારા નરસાં ગણાવે છે. આમાં કંઈપણ પુદ્‌ગલનું પરિણામ નથી. પરંતુ અંગોપાંગ નામકર્મદ્વારા પરિણત અંગોપાંગોમાં શુભાશુભપણું ગણાતું હોવાથી અંગોપાગ નામકર્મની માફક આ બન્ને (શુભ–અશુભ નામકર્મ) પ્રકૃતિઓને પણ પુદ્‌ગલ વિપાકી કહેવાય છે.

દરેક જીવ ઉત્પન્ન થતાંની સાથે જ શરીર નામ કર્મના ઉદયે સ્વશરીર યોગ્ય શરીર વર્ગણાના પુદ્‌ગલોનું ગ્રહણ અને ઉપર જણાવેલ અન્ય પુદ્‌ગલ વિપાકી કર્મ પ્રકૃતિઓ વડે પરિણમન કરવા દ્વારા પોતપોતાનુ સ્વતંત્ર એક શરીર તૈયાર કરે છે. આવી રીતે જે કર્મના ઉદયે એક એક જીવને ભિન્ન ભિન્ન શરીર પ્રાપ્ત થાય તે કર્મને "**પ્રત્યેક નામ કર્મ**" કહેવાય છે. પરંતુ પ્રત્યેક નામ કર્મથી વિપરીત એક "**સાધારણ નામ કર્મ**" નામે એવું કર્મ છે કે તે કર્મ દ્વારા અનંતા જીવો વચ્ચે માત્ર એક જ શરીરની નિષ્પત્તિ થાય છે.

આ સાધારણ નામ કર્મના ઉદયવાળા અનંતા જીવો તથા પ્રકારના કર્મોદયના સામર્થ્યથી એક સાથે જ ઉત્પત્તિ સ્થાનને પ્રાપ્ત થાય છે અને એક સાથે જ તેઓના શરીરની નિષ્પત્તિ

થાય છે. આ શરીરમાં ઉત્પન્ન થતા જીવોમાં એકનો જે આહાર તે તે શરીરમાં ઉત્પન્ન થયેલા બીજા અનંતાનો અને અનંતાનો જે આહાર તે વિવક્ષિત એક જીવનો હોય છે

શરીરને લગતી સઘળી ક્રિયા જે એક જીવની તે અનંતાની અને અનંતાની જ ક્રિયા તે એક જીવની એ પ્રમાણે સમાન જ હોય છે. આહાર, શ્વાસોશ્વાસયોગ્ય પુદ્ગલોનું ગ્રહણ એ વગેરે શરીરની લગતી ક્રિયા અંગે પણ એ પ્રમાણે જ સમજવું. આમા એક એ સમજવું જરૂરી છે કે—આ જીવોમા શરીરને લગતી સઘળી ક્રિયા સમાન હોય છે પરંતુ કર્મનો બંધ, ઉદય આયુનું પ્રમાણ એ કંઈ સાગળા સાથે ઉત્પન્ન થયેલા ને સરખા જ હોય છે એમ નથી સરખાયે હોય અને ઓછાવત્તા પણ હોય છે એટલે સાધારણ નામ કર્મ તો એક શરીરમા અનંતા જીવોને રહેવાની સગવડ પાડે છે અનંતા જીવો વચ્ચે આ હિસાબે એક શરીર હોઈ શકે આખી એક જીવને માટે પણ શરીર હોય તેવું કદાપિ બનતું નથી કોઈ કોઈ વખતે પેપરો દ્વારા બે શરીર સાથે જોડાઈ જન્મ પામેલ બાળકોનું આપણે સાંભળીએ છીએ. તેમા સંપૂર્ણ-પણે બે શરીર હોતા નથી અમુક અવયવો જ બમણા હોય છે. પણ તે તો ઉપઘાત. વિકાર કહેવાય છે આવા અવયવોની નિષ્પત્તિ તો પ્રથમ કહેવાઈ ગયેલા ' ઉપઘાત નામ કર્મ ' ના યોગે જ થાય છે

મનુષ્ય. દેવ નારક તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય ચૌરિન્દ્રિય તે ઇન્દ્રિય બેઇન્દ્રિય. પૃથ્વી અપ તેઉ વાઉ અને વનસ્પતિ.

અને સંક્રાન્ત અવગાહના અંગે એક દીપકના તેજમાં બીજા દીપકનું તેજ પ્રવેશતું આપણે પ્રત્યક્ષ જોઈએ છીએ.

પુદ્ગલોમાં પુદ્ગલો પરસ્પર સર્વાંશે પ્રવેશ કરીને રહી શકે છે એ વસ્તુ અતિ સ્પષ્ટપણે સમજાવવા શાસ્ત્રકારો કહે છે કે—એક પરમાણુમાં બીજો પરમાણુ, તેમાં ત્રીજો પરમાણુ, તેમાં જ ચોથો પાંચમો, સંખ્યાત, યાવત્ અનન્ત પરમાણુઓ તે એક વિવક્ષિત પરમાણુમાં પ્રવેશ કરી શકે છે અને તેથી જ અનન્ત પ્રદેશી સ્કંધોની પણ એક આકાશ પ્રદેશ જેટલી અવગાહના સિદ્ધ થઈ શકે છે.

શ્રી લોકપ્રકાશ તથા શ્રી ભગવતી સૂત્રના ૧૩મા શતકના ચોથા ઉદ્દેશાની વૃત્તિમાં સ્પષ્ટ જણાવે છે કે- ઔષધિના સામર્થ્યથી એક કર્ષ (તોલા) પારામાં ૧૦૦ કર્ષ (તોલા) સોનું પ્રવેશ કરે છે છતાં તે એક કર્ષ પારો વજનમાં વધતો નથી. વળી ઔષધિના સામર્થ્યથી ૧૦૦ કર્ષ સોનું અને એક કર્ષ પારો બન્ને જુદા પણ પડી શકે છે. આ [illegible] [illegible] પણ એક બીજામાં પ્રવેશ કરીને રહી શકે છે [illegible] નિગોદ અથવા બટાટા વિગેરે કંદમૂળના [illegible] અનન્તા જીવો પોતપોતાની જુદી અવગાહના [illegible] એક જ અવગાહનામાં [illegible] પરસ્પર એક બીજામાં [illegible] [illegible] રહી શકે તેના [illegible] [illegible] પરિણામ સ્વભાવ વિચિત્ર હોય છે.

[illegible] પુદ્ગલમાં પુદ્ગલનો [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] હોય છે [illegible]

ગલ વિપાકી કર્મ પ્રકૃતિઓ કામ કરતી હોઈ, કહેવું પડશે કે અનંતકાયનું શરીર એ અનંતા ભાગીદારની એક પેઢી જેવું છે દુનિયાની બીજી ભાગીદારી કરતા આ ભાગીદારી અતિ આશ્ચર્યકારી છે જે શરીરમા એક ભાગીદાર રહેતા હોય તે જ શરીરમા બીજા ભાગીદારોએ પણ રહેવુ જોઈએ. શ્વાસ પણ બધાએ સાથે લેવા, આહાર પણ બધાએ સાથે લેવા. એકલાથી ન શ્વાસ લેવાય કે ન આહાર લેવાય આહાર, શરીર, ઇન્દ્રિયો, શ્વાસોશ્વાસ આ સઘળામા અનંતા જીવોની ભાગીદારી. એવી ભાગીદારી અનંતા જીવો વચ્ચે એક શરીર બનાવી અનંતકાયમા આત્મા સ્વીકારે છે એવી ભાગીદારી પાંચ પચીસ વર્ષોની નહિ પરંતુ અનંતકાળની હોય છે આ ભાગીદારીમાંથી થતો છુટકારો પુરુષાર્થથી કે બળથી નહિ થતા ભવિતવ્યતાના યોગે જ થાય છે આવુ ભાગીદારીનુ સ્થાન તો ફક્ત સર્વજ્ઞ ભગવંતોએ જ પોતાના કેવલજ્ઞાનથી જોઈ જગતના પ્રાણીઓને તેવી ભયંકર ભાગીદારીમાંથી બચી જવા ફરમાવ્યુ છે

સંસારી પ્રાણીઓની શરીર રચના કેવી રીતે થાય છે? એ રચના કોણ કરે છે? શાથી કરે છે? એ રચની શક્તિ પુદ્ગલવિપાકી કર્મપ્રકૃતિઓનું સ્વરૂપ નહિ જાણનાર વ્યક્તિને શરીર રચનાની શક્તિનો ખ્યાલ આવી શકતો નથી આ અંગેની જરૂર અને રચના શક્તિનુ જ્ઞાન જૈન દર્શનમા જ જાણવા મળે છે " [illegible] " [illegible]

સંસારી જીવોએ ધારણ કરેલ શરીરો કે તે જીવોએ ત્યાગેલ શરીરોનું રૂપાંતર છે અને તેની રચના તે તે શરીરધારી જીવો વડે જ કરાયેલી હોઇ જગતમાત્રની વસ્તુ બનાવવારૂપ જગત્કર્તૃત્વ તરીકે કેટલાક ઈશ્વરને ગણે છે, તે વ્યાજબી નથી. શરીર બનાવવામાં ઈશ્વરનો કે બીજા કોઈનો પ્રયત્ન કે પ્રેરણા નથી જ. પ્રયત્ન માત્ર છે, તે તે શરીરને ધારણ કરેલ જીવનો જ.

જગતના ઉત્પાદન કે પ્રલયની વાતો મિથ્યા છે.

આ જગત અનાદિકાલીન છે. અનાદિકાલીન એવું આ જગત અનન્તકાલીન પણ છે. આ જગત ક્યારે ય અસ્તિત્વમાં ન હતું, એવું બન્યું પણ નથી અને ક્યારેય અસ્તિત્વમાં નહિ હોય એવું બનવાનું નથી. અનાદિ અનન્ત એવા આ જગતમાં જીવ અને જડ એ બે પ્રકારના મુખ્ય પદાર્થો છે. એથી જગતના એકેએક પદાર્થનો કાંતો જીવમાં અને કાંતો જડમાં સમાવેશ થઈ જાય છે. સંસારમાં કોઈ વખત જીવ વિના માત્ર એકલા જડ પદાર્થોનું જ અસ્તિત્વ હોય એવું બન્યું પણ નથી અને બનવાનું પણ નથી.

જીવની સાથેના જડ એવા કર્મના યોગથી જ સંસાર છે. સંસારમાં રહેલા જીવો શરીરધારીપણે જ રહે છે. સંસારી જીવને શરીર ધારણ કરવું જ પડે. જડ એવા કર્મ પુદ્ગલોનો સંયોગ જ જીવને શરીર ધારણ કરાવી સંસારી પણે રાખે છે. કર્મ પુદ્ગલના સંયોગ વિનાના જીવને શરીર વર્ગણાના પુદ્ગલો વળગી શકતા નથી. જડના આ સંયોગથી કોઈક જીવો

મુક્ત બની નિરંજન નિરાકાર રૂપ સ્વદશાને પ્રાપ્ત કરે છે. તેમ કર્તા જગતમાંથી સર્વ જીવો એ દશાને પ્રાપ્ત કરી લે અને જગત સર્વથા જીવ વિનાનું બની જાય એવું તો ક્યારેય બન્યું પણ નથી અને બનવાનું પણ નથી એટલે જગત્-રૂપી આ કારખાનામાં શરીર રૂપ કાર્ય બનાવવાનો પ્રચાર તો સદાને માટે ચાલુ જ હોય છે એટલે સમગ્ર સંસારી જીવોની અપેક્ષાએ સમગ્ર જગતનો ક્યારેય પણ પ્રલય થાય એ માન્યતા જૈનદર્શનકારોને માન્ય નથી વળી કર્મરહિત જીવો કદાપિ શરીર ધારણ કરે નહિ જડના પૌદ્ગલિક સંયોગ વિનાના જીવને ફરીથી જડનો સંયોગ કરાવવાની કોઈની તાકાત નથી જે જીવને જડનો સંયોગ હોય તેને જ બીજી જડ વસ્તુ વળગી શકે એટલે સમગ્ર જગતના પુનઃ ઉત્પા-દનની વાત પણ મિથ્યા છે આ રીતે જગતના ઉત્પાદન કે પ્રલયની વાતો અસંભવિત જ છે આ રીતે પુદ્ગલ વિપાકી કર્મ પ્રકૃતિઓ કામ કરતી શરીર રચનાદિનું સ્વરૂપ બતાવી, વિચાર્યું બુદ્ધિમાન પુરૂષો આ ઉપરથી સૃષ્ટિ રચનાનું સ્વરૂપ સરળતાથી સમજી શકશે.

*

માનવજીવન ઉપર બેહદ પડ્યો છે જો માનવી એ જાણે કે વર્તમાન જીવનમાં કોઈ જાતનો અપરાધ કર્યા વિના પણ મારે જે કાંઈ દુઃખ વેઠવું પડે છે, એ મારા પૂર્વજન્મના કર્મનું જ ફળ છે તો એ, જૂનું દેવું ચૂકવનાર માનવીની જેમ, શાંતપણે એ સંકટને સહન કરી લેશે અને સાથે સાથે જો એ માનવી એટલું પણ જાણતો હોય કે સહન-શીલતાથી જૂનું દેવું ચૂકતે કરી શકાય છે, તથા એથી જ ભવિષ્યને માટે ધર્મની મૂડી ભેગી કરી શકાય છે તો એને ભલાઈને માર્ગે ચાલવાની પ્રેરણા આપોઆપ જ મળી જવાની સારું કે ખરાબ, કોઈપણ જાતનું કર્મ નાશ નથી પામતું ધર્મશાસ્ત્રનો આ સિદ્ધાંત અને ભૌતિકશાસ્ત્રનો બળ-સંરક્ષણ સબંધી સિદ્ધાંત, એ બન્ને એક સરખા છે બન્ને સિદ્ધાંતોનો સાર એટલો જ છે કે કોઈનો પણ નાશ નથી થતો કોઈપણ ધર્મશિક્ષણના અસ્તિત્વ વિષે ગમે તેટલી શંકા કેમ ન હોય, પણ એટલું તો સુનિશ્ચિત છે કે કર્મનો સિદ્ધાંત સૌથી વધારે સ્થાનોમાં સ્વીકારવામાં આવ્યો છે એનાથી લાખો માનવીના કષ્ટો ઓછાં થયાં છે અને એ જ સિદ્ધાંતે હંમેશ માનવીને વર્તમાન સંકટ સહન કરવાની શક્તિ પેદા કરવાનું તથા ભવિષ્યનું જીવન સુધારવાનું ઉત્તેજન આપ્યું છે

શકવાની માન્યતાવાળો હોવા છતાં જ્યારે તેનું પૂર્વકૃત પુણ્ય ખલાસ થઈ જાય છે, ત્યારે કીડા પડેલા કુતરાને ઘેર ઘેરથી હડસેલી કાઢવા જેવી સ્થિતિ તેની પણ સર્જાય છે કર્મશાસ્ત્રનો આ ઉપદેશ કોઈને પણ અરૂચિકર હોય, છતાં તેની સચ્ચાઈમાં જરા પણ અન્તર પડી શકતું નથી.

રાગ–દ્વેષ–વિષય–કષાયાદિ અશુભ ભાવો અને હિંસા–અસત્ય–અનીતિ–ભ્રષ્ટાચાર પરિગ્રહાદિ અશુભ પ્રવૃત્તિઓની અનર્થતાને કર્મશાસ્ત્ર જ બતાવી શકે છે.

જ્ઞાન–ધ્યાન–તપ અને સંયમાદિ શુભ ભાવો તથા તેની પોષક બાહ્ય પ્રવૃત્તિને આચરવાની જરૂરીયાતનો ખ્યાલ કર્મશાસ્ત્રથી જ માનવને આવી શકે છે.

આત્મામા કર્મઅણુઓથી થતી અનર્થતાને અનુલક્ષીને જ જૈનદર્શનમાં નવતત્ત્વનું સુંદર આયોજન છે. આ નવતત્ત્વનું જ્ઞાન જ, માનવમા માનવતા સર્જે છે.

આધ્યાત્મિક દ્રષ્ટિએ જે કોઈ મહાપુરૂષો થઈ ગયા છે, તે સર્વે આ નવતત્ત્વમા હેય–જ્ઞેય અને ઉપાદેયના વિવેકી બનવાથી જ થયા છે.

નવતત્ત્વનો મુખ્ય વિષય, ચેતન અને જડપદાર્થ સંબંધી જ છે જડપદાર્થમા પણ મુખ્યતા તો કર્મસ્વરૂપ અણુવાદની જ છે.

કર્મના સિદ્ધાતની શ્રેષ્ઠતા દર્શાવના જે વિચારો ડૉ મેક્સમૂલરે દર્શાવ્યા છે, તે જાણવા જેવા છે. તેઓ કહે છે કે–

"એ તો નિશ્ચિત છે કે કર્મના સિદ્ધાંતનો પ્રભાવ

માનવજીવન ઉપર એકુદ પડ્યો છે. જો માનવી એ જાણે કે વર્તમાન જીવનમા કોઈ જાતનો અપરાધ કર્યા વિના પણ મારે જે કાંઈ દુઃખ વેઠવું પડે છે, એ મારા પૂર્વજન્મના કર્મનુ જ ફળ છે તો એ, જૂનુ દેવું ચૂકવનાર માનવીની જેમ, શાનપણે એ સંકટને સહન કરી લેશે અને સાથે સાથે જો એ માનવી એટલું પણ જાણતો હોય કે સહનશીલતાથી જૂનુ દેવુ ચૂકતે કરી શકાય છે, તથા એથી જ ભવિષ્યને માટે ધર્મની મૂડી ભેગી કરી શકાય છે. તો એને ભલાઈને માર્ગે ચાલવાની પ્રેરણા આપોઆપ જ મળી જવાની. સારું કે ખરાબ. કોઈપણ જાતનું કર્મ નાશ નથી પામતું. ધર્મશાસ્ત્રનો આ સિદ્ધાંત અને ભૌતિકશાસ્ત્રનો બલ-સંરક્ષણ સબંધી સિદ્ધાંત, એ બન્ને એક સરખા છે. બન્ને સિદ્ધાંતોનો સાર એટલો જ છે કે કોઈનો પણ નાશ નથી થતો. કોઈપણ ધર્મસિદ્ધાંતના અસ્તિત્વ વિષે ગમે તેટલી શંકા કેમ ન હોય, પણ એટલુ તો સુનિશ્ચિત છે કે કર્મનો સિદ્ધાંત સૌથી વધારે ધર્મોમા સ્વીકારવામા આવ્યો છે. એનાથી લાખો માનવીના કષ્ટો ઓછા થયા છે અને એજ સિદ્ધાંતને લીધે માનવીને વર્તમાન સંકટ સહન કરવાની શક્તિ પેદા કરવાનુ તથા ભવિષ્યનું જીવન સુધારવાનુ ઉત્તેજન મળ્યાનું કહ્યું છે."

પ્રકરણ ૮ મું

વિશ્વશાંતિકારક કર્મવાદ.

સમગ્ર વિશ્વના સમગ્ર તંત્રના સંચાલનનું રહસ્ય શ્રી જૈનદર્શને બતાવેલી વિવિધ અંગાધારક કર્માણુઓની ૧૫૮ પ્રકૃતિઓમાં જ છુપાયેલું છે. જેથી વિશ્વના વાસ્તવિક સ્વરૂપની સમજ જૈનદર્શન પ્રરૂપિત કર્મવાદ દ્વારા જ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે

કર્મની શુભાશુભતા, તેના ઉત્પન્ન થવાનાં કારણો, તથા તે કર્મોને નિર્જન કરવાની પ્રક્રિયાને બરાબર સમજી, સ્વીકારી તે મુજબ પ્રયોગ કરનાર જીવો પોતાના ભાવી જન્મ-જન્માંતરનું હિતકારી સર્જન કરી શકે છે

વ્યવહારિક, ધાર્મિક અને આધ્યાત્મિક જીવનમાં શાંતિ, પ્રસન્નતા અને મૈત્રીનો મીઠો આનંદ અનુભવવા માટે કર્મશાસ્ત્ર સ્વરૂપ અણુવિજ્ઞાનની સમજને દરેક મનુષ્યે પોતાના જીવનમાં પ્રાપ્ત કરવાની અનિવાર્ય આવશ્યકતા છે

વિમાનો દ્વારા આકાશમાં ઉડવાથી, સબમરીન દ્વારા પાણીમાં ફરવાથી, સુપરજેટ અને રોકેટની ઝડપમાં મહાલવાથી કંઈ વિશ્વમાં શાંતિ પ્રસરવાની નથી.

આજના વિજ્ઞાને પક્ષીની માફક આકાશમાં ઉડી શકવાના અને માછલીની માફક પાણીમાં તરી શકાય તેવા

સાધનો દ્વારા માણસને આકાશ અને પાણીમાં સરળતાથી સફર કરી શકવાની સ્થિતિનું નિર્માણ ભલે કરી આપ્યું, પરંતુ માનવજાતને આ ધરતી ઉપર માનવ તરીકે કેવી રીતે જીવવું જોઈએ તે આજના વિજ્ઞાને જરાપણ શીખવાડ્યું નથી. આથી માનવતા કેવા પ્રકારનું જીવન જીવવામાં છે. તેની સમજ તો સમગ્ર વિશ્વને ભારતનો કર્મવાદ જ આપી શકશે.

કેવળ ભૌતિક વિજ્ઞાનની જ મહત્તા પ્રત્યેના દૃષ્ટિકોણે મનુષ્યના હૃદયમાંથી આત્માની અનંતશક્તિઓના ખ્યાલ ભૂંસી દીધો છે કે એ શક્તિઓના ખ્યાલ ભૂંસી જવાથી તેના આત્મા' કર્મોના ઉપેક્ષક માનવી સ્વચ્છંદી બને છે સ્વચ્છંદી બનેલ માનવી આડબાજી બની ઇન્દ્રિયોની અનુકૂળતાના જ [illegible] શોધે છે. તેના જ [illegible] [illegible] આથી નૈતિક મૂલ્યોના [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] માનવ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] અને [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

શકવાની માન્યતાવાળો હોવા છતાં જ્યારે તેનું પૂર્વકૃત પુણ્ય ખલાસ થઈ જાય છે, ત્યારે કીડા પડેલા કુતરાને ઘેર ઘેરથી હડસેલી કાઢવા જેવી સ્થિતિ તેની પણ સર્જાય છે કર્મશાસ્ત્રનો આ ઉપદેશ કોઈને પણ અરૂચિકર હોય, છતાં તેની સચ્ચાઈમાં જરા પણ અન્તર પડી શકતું નથી.

રાગ–દ્વેષ–વિષય–કષાયાદિ અશુભ ભાવો અને હિંસા–અસત્ય–અનીતિ–ભ્રષ્ટાચાર પરિગ્રહાદિ અશુભ પ્રવૃત્તિઓની અનર્થતાને કર્મશાસ્ત્ર જ બતાવી શકે છે.

જ્ઞાન–ધ્યાન–તપ અને સંયમાદિ શુભ ભાવો તથા તેની પોષક બાહ્ય પ્રવૃત્તિને આચરવાની જરૂરીયાતનો ખ્યાલ કર્મશાસ્ત્રથી જ માનવને આવી શકે છે.

આત્મામા કર્મઅણુઓથી થતી અનર્થતાને અનુલક્ષીને જ જૈનદર્શનમાં નવતત્ત્વનું સુંદર આયોજન છે આ નવતત્ત્વનું જ્ઞાન જ, માનવમા માનવતા સર્જે છે

આધ્યાત્મિક દ્રષ્ટિએ જે કોઈ મહાપુરૂષો થઈ ગયા છે, તે સર્વે આ નવતત્ત્વમા હેય–જ્ઞેય અને ઉપાદેયના વિવેકી બનવાથી જ થયા છે

નવતત્ત્વનો મુખ્ય વિષય, ચેતન અને જડપદાર્થ સબંધી જ છે જડપદાર્થમા પણ મુખ્યતા તો કર્મસ્વરૂપ અણુવાદની જ છે.

કર્મના સિદ્ધાતની શ્રેષ્ઠતા દર્શાવતા જે વિચારો ડૉ મેક્સમૂલરે દર્શાવ્યા છે, તે જાણવા જેવા છે. તેઓ કહે છે કે–

"એ તો નિશ્ચિત છે કે કર્મના સિદ્ધાંતનો પ્રભાવ

માનવજીવન ઉપર ખેદદ પડ્યો છે. જો માનવી એ જાણે કે વર્તમાન જીવનમાં કોઈ જાતનો અપરાધ કર્યા વિના પણ મારે જે કાંઈ દુઃખ વેઠવું પડે છે, એ મારા પૂર્વજન્મના કર્મનું જ ફળ છે તો એ જૂનું દેવું ચૂકવનાર માનવીની જેમ, શાન્તપણે એ સંકટને સહન કરી લેશે અને સાથે સાથે જો એ માનવી એટલું પણ જાણતો હોય કે સહનશીલતાથી જૂનું દેવું ચૂકતે કરી શકાય છે. તથા એથી જ ભવિષ્યને માટે પુણ્યની મૂડી ભેગી કરી શકાય છે, તો એને ન્યાયને માર્ગે ચાલવાની પ્રેરણા આપોઆપ જ મળી જવાની નહિં કે ખરાબ. કોઈપણ જાતનું કર્મ નાશ નથી પામતું. ધર્મશાસ્ત્રના આ સિદ્ધાંત અને ભૌતિકશાસ્ત્રનો બલ-સંરક્ષણ નામથી સિદ્ધાંત. એ બન્ને એક સરખા છે બન્ને સિદ્ધાંતોનો સાર એટલો જ છે કે કોઈનો પણ નાશ નથી થતો. ભલે પણ ધર્મ સિદ્ધાન્તના અસ્તિત્વ વિષે ગમે તેટલી શંકા કેમ ન હોય. પણ એટલું તો સુનિશ્ચિત છે કે કર્મનો સિદ્ધાંત ઘણો વધારે ધ્યાનમાં લીધવામાં આવ્યો છે એનાથી લાખો માનવીના [illegible] પડ્યા છે અને એ જ સિદ્ધાંતને લીધે માનસિક વર્તમાન સંકટ સહન કરવાની શક્તિ પેદા કરવાનું તથા ભવિષ્યનું જીવન સુધારવાનું ઉત્તેજન મળતું રહ્યું છે"

જ શિક્ષણથી દેશનો ઉદ્ધાર કરવાની આકાંક્ષા સેવનારાઓ ડો મેક્સમૂલરના ઉપરોક્ત કથનને વિચારે. અને કર્મવાદના સ્વરૂપને સારી રીતે સમજી જીવન સુસંસ્કારી બનાવવાં માટે દરેક આસ્તિક દર્શનકારોએ આવિષ્કારિત કર્મ વિજ્ઞાન સાથે સાથે શ્રી જૈન દર્શનકથિત કર્મવિજ્ઞાનના અભ્યાસને જીવનમાં ઉતારે.

જૈનદર્શને કર્મવિષયક રસપ્રદ હકિકતો દર્શાવવા ઉપરાત કર્મરજકણોને અમુક ટાઇમ સુધી ઉપશાન્ત બનાવી રાખવા રૂપ ઉપશમશ્રેણિનું તથા તે રજકણોને આમૂલચૂલ ઉખેડી નાખવાની પ્રક્રિયા સ્વરૂપ ક્ષપકશ્રેણિનું સ્વરૂપ એટલી સુંદર શૈલિએ સમજાવ્યુ છે કે ભલભલા વૈજ્ઞાનિકોની બુદ્ધિ પણ ચક્કરમા પડી જાય.

આ ઉપશમશ્રેણિ અને ક્ષપકશ્રેણિમાં આત્મશક્તિ કેવું કામ કરે છે ? કર્મઅણુઓની તાકાત કેવી હતપ્રાય બની જાય છે ? અને અન્તે આત્મશક્તિના પૂર્ણતાની ઉજ્જવલ જ્યોત કેવી રીતે પ્રગટે છે ? તે બધી હકિકત સમજનાર બુદ્ધિશાલી મનુષ્યોનુ મસ્તક આ વિષયના આવિષ્કારક સર્વજ્ઞ ભગવતો પ્રત્યે સહેજે ઝૂકી જાય છે અને જૈનદર્શન કથિત અણુવાદની મહત્તા સ્વહૃદયમાં અંકિત બને છે.

જય હો ! જૈનશાસનનો.

✢

સમાપ્ત